

ODSEVANJA

Koroška,
pomlad-
poletje
2023

125
126

revija za leposlovje in kulturo

ODSEVANJA

7 EUR

ISS

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Laura Kumprej,
*Saw you in
a dream*,
2020, akril,
150 x 100 cm

Slika v ateljeju Laure Kumprej

Kazalo

Marko Đorđević	ATI, ZAKA DIEVAŠ OROŽJE?	5	UVODNIK
Janez Križan	AFORIZMI	7	POEZIJA
Bernardka			
Petrović Mager	KRAGULJ	8	
Klemen Uršnik	PESMI	9	
Iva Potočnik	ROŽA MOGOTA	12	PROZA
Jani Rifel	REGRAT	15	
Emil Križnik	TI BOŠ ZRIHTAL	17	
Karla			
Zajc Berzelak	Gusti Stridsberg: MÅLAT PÅ GLAS	27	ESEJISTIKA
Marko Košan	LAURA KUMPREJ		LIKOVNA
	Uzreti pokrajino, živeti s pokrajino	48	PRILOGA
Nika Hölel Praper	ILEX – Barvno nebo	58	KULTURA
Andreja Oder	Nagovor ob slovenskem kulturnem prazniku	66	
	Bernekerjeva priznanja za leto 2023	67	

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2021, akril, 12,5 x 12,5 cm

Ati, zaka dievaš orožje?

UVODNIK

Zaspanega zimskega torkovega popoldneva vpraša mali Štefan svojega očeta, ki bulji v ekran: »Ati, zaka dievaš orožje?«

Oče ga po drugi dnevni pločevinki piva debelo pogleda in odvrne pogled k ekranu. Vendar se Štefan ne zadovolji z molkom in nadaljuje: »Ati, dievaš v fabriki, pa vieš, ka dievaš? Cèvi za tópe, s kirimi pa po svètu pobijajo otroke, štake ko s'm pa j's!«

Po tem vprašanju se oče z nekaj nejevere zazre v sinove na široko odprte oči, pogleda svojo skoraj prazno pločevinko, potem pa mu pogled odplava skozi okno v zimsko sivino. Po minuti tišine zamahne z roko po zraku v smeri sina in nejevoljno izdihne: »Ehhhh ...«

Malega Štefana to še bolj podžge in nadaljuje: »Ati, zadn'č smo s sošolcam in sošolkam dievali raziskovalno nalogo pr' družbi pa nam je učitl'ca pomagava, da smo še mavo več zviedli kar na internetu. Vieš, kake podatke smo našli!? Leta 2016 je biu promet trgovine z orožjam vred'n taužnt osmsto milijard eurov. Vieš, kejko gnarja je štò! Če bi noben Slovec n'č ne dévu dviesto liet, pa bi meli vsi dojsi za kamot žèvet.«

Oče malo bolj z zanimanjem pogleda sina in ga vpraša: »Bejž no, dviesto liet?«

Štefan nadaljuje: »Ja, ati, dviesto liet. Pa štò so uradni podatki, št'k da je še ziher kaj pod tepiham. Smo bràli še naprej, duo vse diela štò orožje. Zaj šele zastopim, da štò ne dieva ena al' pa neka fabrik. Po cilem svètu dievajo sestavne dele, po se pa z imenam orožarske firme prodajajo naprej. Mene je zanimavo, če se štò dieva tut pr'nas in kar hitro smo prèšli do podatkov, da vejko fabrik okuovo nas, na obadvieh stràneh meje, dieva sestavne dele za orožje ... pa tut u fabriki, u kiri dievaš ti, ati.«

Oče ga črno pogleda pa mu odbrusi: »Pa ka mor'm j's za štò? Vieš, s šetim zaslužnim gnarjam plačujem položnice pa košto za use nas, kako malenkost za vaju z mamu pa pir za sèbe.«

Štefan se ni dal utišati in z gorečim

zanosom nadaljuje: »Ati, mèni je štò jasno, a na svètu je vse sorte za dievat, tejko rèči, s kirimi lahko zasvužiš, zaka mèra b't štò glih orožje? Zaj si predstavli, da zarad štèga, da vaša pa vse podobne fabrike laufajo, nèkleh na svètu glih šèt moment zaj, ko mèdva govorima, umirajo štáki otròci, ko s'n j's, z orožjam, ko gre tut skuoz tvoje ròke? Zadn'č smo se s sošolcam in sošolkam menli o tanovih dvieh, ko sta se upisava lanskò leto, Irfan iz Iraka in Sergej iz Ukrajine. Taprvo sta bva bol taka tiha, sta se nazaj država, noben se ni z nima družo. Zaj, po pou leta, sta pa začeva mavo bol govorit o sèbi in sta rekva, da sta mogva bèjžat zarad vojne. Učitl'ca družbe nas je zato spodbujava, naj nar'dimo kako raziskovalno nalogo na štò témo. In veš ka, ati?«

»Ka?!« nejevoljno odvrne oče.

»Če pa tadrugi delàvci ne bi dievali šètga orožja, zarad kirga sta mogva Irfan in Sergej bejžat, bi mogoč še dans meva bajte, tam ko sta pa duoma,« nadaljuje Štefan.

Oče nemo bulji dalje v ekran in si odpre novo pločevinko, vendar mu sin ne da miru in nadaljuje: »Če bi neš'r ne nuotu dievat u takih fabrikah, ko se dievajo sestavni deli za orožje, tej mogoče sploh ne bi bvo vojn al pa bi si mògli lèdi zmislit neka drujga. Zaká mor'jo drugi otròci, t'k ko s'n pa j's, bejžat zarad vojne? Štò ni prav, ati!«

Oče najprej stekleno pogleda njega, potem se še enkrat za daljši čas zazre skozi okno v zimsko sivino. Odloži pločevinko, pogleda sinu globoko v oči: »Štefan moj mali ... marskaj tut j's na šètmo svèto ne zastopim, zaká pa je št'k, boš m'ro pa mamu prašat, j's sem zmatran, grem spat, ko mor'm zùtra na šilt, váhko nuoč.«

Zjutraj, ko se oče zbudi, za mizo že sedi Štefan in preden očetu zaželi dobro jutro, ga z velikimi očmi vpraša: »Ati, zaká dievaš orožje?«

Marko Đorđević

Narečni zapis je prilagojen lažjemu branju. Namesto polglasnika smo zapisali kratko naglašene samoglasnike.

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2022, akril, 13 x 11 cm

- Več glav več zve.
- Kdor čaka, je neučakan.
- Žival se uravnava po naravi, ljudje proti naravi.
- V zrelih letih, pa tako nezrel.
- Kjer se prepirata dva, tretji izgubo ima.
- Ljubezen je tudi zaslepljena.
- Brezglav je mislil s svojo glavo.
- Veliko lažnivosti, malo spoštljivosti.
- Bodite budni, kajti v sanjah je resnica!
- Laže je opravljati kot upravljati.
- In resnica je čvek postala.
- Veliko je drugačnih, še več lačnih.
- Sanje so dovoljene, a kaj, ko je zgoden dan.
- Veliko topoumnih, še več ropoumnih.
- Le egoistična ljubezen je brezmejna.
- Vsi sprti, vsi enakopravni.
- Ne vojna zvezd, vojna cest.
- Bil je tako brezmejen, da je postal omejen.

Bernardka Petrović Mager

KRAGULJ

LEPOSLOVJE

*Upočasnim in rondo TEŠ 6 že vidim.
Kajuh v koloni, zaviti v vdopetni vojaški plašč.
Štirinajsta oledeneva v peklenskem mrazu.
Rafal in pesniška krila se zlepljajo v večni molk.*

*Gol se je zvalil v toplem gnezdu rasel in otročaril
na varnem dvorišču
vse bolj je razpiral krila
do gimnazijskih okusov pesniške ljubezni
prvič polomljena krila
zapor
vse bolj je jadral v osrčje odpora
proti sovragu njegove dežele
in jezika
a gozdovi
domača krajina mu je bila v
usidrana
kot ljubezen do Brine
razprl je krila v boj
v naledenele in razdrobljene pesniške sanje
en rafal
krila so se zlepila v trenutek
pesmi odzvanjajo v srcih
Kajuh*

*Kajuhov dom.
Upočasnim.
Rondo pred TEŠ 6 že viden.
Štirinajsta.
Kajuh v koloni.
Zaviti v črne cape.
Le plašč, podoben vojaku.
Peklenski mraz.
Štirinajsta oledeneva.
Peklenski rafal.
Kajuh okamneva.
Ti, Brinin pesnik.
Ti, slovenski junak.
Kajuh.*

*V duši me zaskeli.
On.
Cotl v četi.
On.
Oči žareče.
On.
Črne oglene kroglice.
On.
Kajuh.
On.
Kako strti v podobi junaka.
On.
Kako junaški v podobi duha.
On.
Ponosen borec za moč naroda.
On.
Preobčutljiv za kotel groze.
On.
Občutljiv za beli cvet ljubezni.
On.
Občutje v svetlobo jutra.
On.
V miru.
On.
Sam.
On.
Z Brino.*

Kajuh
KAJUHOVO LETO 2023

*Tik
tok,
tik
tok,
odmeva ura
v praznino prostora,
ko bije sekunde
in bije minute
in bije preostale forme
nedoumljivosti časa
in vrtočlavico kroženja
v spirali trenutkov onkraj tebe.*

*Tik
tok,
tik
tok,
odmeva ura
v praznino prostora,
ko bije sekunde
in bije minute,
in res ne vem
kako se imenujejo
trenutki med sekundami,
minutami
in preostalimi formami časa,
a med temi trenutki
mislim samo nate.*

*Tik
tok,
tik
tok ,
odmeva ura
v praznino prostora
in že dva dneva zapored
z njenim tiktakanjem zaspim
še pred enajsto zvečer,
ko prav izpraznjeno
iščem polnilec za telefon
in samega sebe.*

*Tik tok, tik tok,
le ti me še polniš,
ko s polnimi pljuči
izdihnem zadnjo sapo
v prostranost praznine prostora
in svetle trenutke najinih misli.*

*Tiktok, tiktok,
se pospeši utrip,
ko v praznino prostora
v svojem tiktakanju
ura
zamolči
svoj
čas.*

Da lahko ostane samo še misel nate.

*Prek tvojih oči ti vežem
škrlatne strukture ljubezni
in se prav
slinasto osladno sladim
nad tvojimi potezami obraza
in nad pramenom las,
ki ga v mislih umikam za tvoje uho
samo zato, da se te lahko dotaknem.*

*V tvojih očeh se objemava,
kot barve irisa se prepletava,
ti zelenkasto siva in jaz v sledovih rjave.*

*Prek tvojih oči ti vežem
škrlatne strukture ljubezni,
medtem ko tvoja stegna
objemajo mojo glavo,
ko sanjam podobo gole nimfe,
Olimpske muze
in Parnaške boginje,
in ko dehtijo na plano
tvoje obline,*

drhtiva.

*V tvojih očeh se objemava,
kot barve irisa se prepletava,
ti zelenkasto siva in jaz v sledovih rjave.*

*Prek tvojih oči ti vežem
škrlatne strukture ljubezni,
ti zelenkasto siva in jaz v sledovih rjave.*

*Ti zelenkasto siva in jaz v sledovih rjave.
V tvojih očeh se prepletava,
ti zelenkasto siva
in jaz v tebi
s sledovi rjave.*

Vse, zgolj v tvojih očeh.

*Rad bi postavil piko
na konec svojega stavka,
na konec romana,
na konec refrena lastne pesmi,
pa ne smem,
ne smem,
ne*

Raje ne

*Če mi dovolite,
bi se citiral
in se podzavestno navedel
v literaturo
brez narekovajev,
brez kurzivnega pogleda vase
in zagotovo brez pike*

Raje ne

*in v citat bi zapisal,
da Lorca vedno najde
tiste prave besede
z ločili na pravem mestu
in s piko, ki se spreminja v podpičje;
da nikoli dokončno ne zaključi stavka
pa je tudi on danes
ja, ravno danes, sklonil
glavo
in brezzvočno,
na glas umolknil.*

*Pa sem na konec stavka postavil tropičje,
tu in tam izmuzljivo vejico,
saj se moram
brzdati
in zadrževati,
da brez zadržkov
ne postavim
na konec svojega stavka
na konec romana
na konec refrena lastne pesmi
pogubne
črne
pike*

Raje ne

*Zato tokrat berem Daneta Zajca,
saj razumem bolečino
in razumem skrite pomene
njegovih ločil,
ko s subtilnimi čustvi
prav živalsko loči samega sebe*

Od pike

*In res ne smem
ne smem
ne,
ne smem
na konec samega sebe
postaviti*

Danetove pike.

*S papirnatim zmajem
preletavam tvoje misli
in se zapletam v možganske vozličke
tvojih čustev.*

In me sovražiš.

*Zabadaš mi svinčnike v vrat,
da lahko lomiš konice vame,
s katerimi ti pišem po prosojni duši,
za katero nisem prepričan,
da jo imaš.*

In me ljubiš.

*Z ostrimi nohti vame praskaš v srce,
da bi pozabil na dejanja,
ki so me pripeljala v zmedo
najine preteklosti,
integrirane na fakulteto e.*

In me pozabljaš.

*Sploh ne veš, kdo ti piše,
čeprav ščemi v tebi
pozabljeni delec
operacije Jaz.*

In se ne spomniš ...

*Če je realnost
okoli nas
zgolj produkt domišljije,
zgolj svet izmišljene metafizike
in preveč abstraktne filozofije,*

*si ti moja najljubša,
moja najlepša kreacija.*

In se ob tem prav božje počutim.

*Ko sem nazadnje
položil glavo na tvoj trebuh,
sem dušepašno užival
in počasi podiral
svoje babilonske zidove.*

*Ko sem nazadnje
naslanjal glavo
na tvoj trebuh,
se še zdaleč
nisem zavedal,
da ležim*

na Salominem pladnju.

*Nikoli ni prepozno,
da z jezikom zapišeš prvi verz,
medtem ko sanjaš
pesniško zbirko
ob koncu večera
in s prsti božaš hrbet
skrbno zloženih knjig.*

*Vino govori svoje,
subjektivni objektivizem svoje,
svoje govori ugašajoča sveča,
a jaz
po dolgem času
ostajam
brez
besed.*

Roža mogota

LEPOSLOVJE

Kot piš pomladnega vetra je med odmorom hitela po hodniku stare šolske zgradbe in v mrzli februar prinesla majsko toploto, v šolsko zatohlost pa svežino mladosti.

Nova mačka je prišla.

Vsi so strmeli, katera vrata bo odprla in osrečila fante: ali v tretji a, b, ali c.

Ni vstopila ne v a, ne v b, ne v c, ampak je odfrfotala naravnost v zbornico in že je bila pozabljena novica.

V a-ju so dekleta visela na telefonih, fantje kartali, oboji pa uživali v odsotnosti stare Kovačeve in odpadlih urah. Ravno ko si je Miha s trulo v rokah obetal zmago, so se sunkovito odprla vrata in prepil je v razred prinesel nasmejano bitje – kot so fantje prvi ugotovili: ženskega spola, ampak žal ne sošolke. Miha je že skoraj iztegnil nogo, da bi se zgodila nesreča, vendar tik pred njegovo okončino, obuto v visoke bulerje, je obstala in po ovinku odstopicala do pisalne mize. Nič razburjenja, nič grdih pogledov, nič godrnjanja. Ma, kakšne učitelje delajo po novem!

Obstala je pred tablo, roke sklenila za hrbtom, se na rahlo pridvignila na prstih v modernem pikčastem krilu in oprijeti majici, s pogledom bežno oplazila vse po vrsti ter resno, skoraj slovesno naznanila:

»Sem Lili Smerkolj, učiteljica slovenščine, nadomeščala bom vašo odsotno profesorico Kovač, dokler se ne vrne ...«

»... ali upokoji,« je v splošno zadovoljstvo šepnil nekdo iz ozadja, da so se celo učiteljici ustnice skoraj ukrivile v nasmeh, ki pa ga je takoj profesionalno skrila in kotičke napetih ustnic oblekla v resnobo. Nekaj nenavadnega je bilo na njej in v njenem obnašanju. Nekaj, česar dijaki niso bili vajeni. Nekaj zdravega, vabljivega, bog ne daj morda celo nekaj spogledljivega.

Spravljivo je začela pogovor o predelani snovi pri jeziku in književnosti. Sredi besed je v razred stopil ravnatelj Rednak in se profesorici opravičil, da je ni sam predstavil. Obritoglavec iz predzadnje vrste je izkoristil priložnost in z malo izzivalne zlobe pojasnil, da se je profesorica Smrdu že sama predsta-

vila.

»Smerkolj, Smerkolj – ga je dobrohotno popravila, nič zamere ni bilo čutiti v njenem glasu.

Ko se je Rednak z že dolgo znano plešo nekam počasi in vidno prevzet od podobe za katedrom odmotal skozi vrata, še prej pa vsem zaželel uspešno delo, so dekleta Lili z zvezki pojasnjevala, kako je delo potekalo pri profesorici Kovač, fantje pa so jo ocenjevali kot žensko. Ni bila lepa, bila pa je zanimiva. Ni bila velika, ampak tudi ne majhna. Nekoliko priprte oči so jo delale skrivnostno, široko razprte pa so gledale z modrino neba. Postava je prišla do izraza, ko je po zvonjenju pomahala in odfrlela skozi vrata, da si je skoraj priprla šop svetlih las z odsevom temnega narastka.

»Lahko bi bila ena izmed nas, škoda, da ni.«

»Ja, pa s teboj bi sedela v klopi in ti reševala naloge.«

»Nič ne bi imel proti, še popoldanske inštrukcije bi si naročil.«

»Jaz bi jo pa samo gledal pred tablo in si vrtel svoj film z njo.«

Tako je Lili napolnila dan fantom iz 3. a, posebno molčečemu Mihi. Ne samo dan, napolnila jim je mesece. Spomin temnolasca Mihe z nič kaj moderno dolgo grivo in oglenimi očmi se ni mogel otresti nevsakdanje ženske, ki naj bi bila njihova profesorica, on pa si je v tej vlogi ni znal predstavljati. Ko bi bila vsaj matematičarka ali s kemijo na ti, pri teh predmetih je namreč blestel. S slovenščino ni bil v najboljših odnosih zaradi nikoli dovolj dobrih esejev, ker je o knjigah razmišljal po svoje, in ne tako, kot je o njih pisalo sto učenih glav. Kovačeva ni dovolila parlamentiranja in najrazličnejših nakladanj o prebranem, saj naj bi bila to dijaška taktika zavlačevanja ur.

Pri poznem kosilu ga je oče presenetil z vprašanjem, kaj je novega v šoli. Matija se ni spomnil ničesar, kar bi mu bilo zanimivo, zato je le mimogrede komentiral, da slabe ocene ni dobil, mati pa je takoj pritegnila

očetu, da to zanju nikoli ni bilo pomembno. Svojega edinca nikoli ni hotela obremenjevati, predvsem ne s šolo in ocenami, saj je bil njen ideal mir v hiši.

Šolski dnevi so tekli glede na priljubljenost profesorjev in predmetov – hitro in počasi – ampak Lili je bila prva na toplisti profesorjev, pa naj so obravnavali priredna ali podredna razmerja med stavki v povedi ali brali Cankarjeve *Podobe iz sanj* ali Kosovelov *Kons* 5. Pred Miho se je zaradi Lili odprla lepota jezika, v njem so odzvanjale besede Garcia Lorce, ki jih je profesorica za motivacijo interpretirala z zametnim glasom:

»Vse stvari imajo svojo skrivnost, poezija pa je skrivnost vseh stvari.«

Profesorica Lili Smerkolj je svoje delo opravljala resno in z vso odgovornostjo, ampak tudi drugače kot druge profesorice, neponovljivo in domiselno. Poskakovala in žuborela je pred tablo, vse pesmi znala na pamet, razlagala, opisovala, igrala, celo pela, spraševala po mnenju, zdaj Grego, zdaj Majo in končno Miho. Sam ni vedel, od kod je jemal odgovore iz besed, ki še nikoli niso prišle z njegovega jezika. Navdušena je stopila do njega, ga prijela za ramo in se začudila: »In ti imaš slovenščino tri!?« Njen dotik ga je stresel po vsem telesu kot elektrika, v obraz mu je udarila rdečica. Skoraj bi mu zmanjkalo tal pod nogami.

Po razredu pa je švignilo: »Miha je zardel. Miha je zaljubljen.«

Tako so mu drugi povedali, da je njegovo kamrico čustev, kjer se je skrival tudi nenaadni čut za poezijo, odklenila profesorica Lili Smerdelj s svojim žarom. In ta žar je v njem prebudil ljubezen, prepotene roke, umikanje pogledov, bledico, žarenje, izgubo občutka za čas – z njo so bile ure sekunde, brez nje večnost.

Domov je hodil ves omamljen, svet se je zanj ustavil. V nemiru in sanjarjenju se je premetaval in lebdel skozi noč in komaj čakal, da bo dan v naročju slovenščine prinesel Lili in z njo spoznanje, da je lahko tudi poezija sok življenja.

Koliko pa je sploh stara, ga je spraševal razum. Kaj pa francoski predsednik s svojo babico!? Kaj bodo rekli starši, oče ima o marsičem veliko pomislekov. Kaj bi, star sem osemnajst let ... Na mamu raje ne pomisli.

Zlomil bi ji srce, saj bi ga najraje imela kar zase.

Kot v sanjah je odzvanjala Župančičeva beseda: »... vse bitje mi zahrepenelo je za teboj, za teboj ti skrivnostni moj cvet, ti roža mogota ...«

Mu mar bere misli? Verzi so se mu kar sami od sebe zapisovali v zavest. In ona, njegova profesorica, ne, Lili, ona je njegova roža mogota. Spreletelo ga je, da je pesnik pred skoraj stoletjem čutil kot on, da je za vekomaj zapisal svoja občutja, ki Miho prežemajo šele zdaj. Doumel je univerzalnost pesniške besede in enkratnost svojih občutij. »In tako je tiho brez besed hodil s svojo srečo med ljudmi; in nihče ne ve, zakaj si je njegovi duši maj ...«

Topli majski dnevi so prebudili naravo in v sobotnem večeru ljudi zvalili na kresovanje ob prazniku. Ognjeni plameni so požirali skrbno naložen kres na planoti nad šolsko zgradbo. Miha je z žejnimi očmi brskal po množici, ampak med učitelji ni opazil profesorice Lili. Opravičeval jo je z domnevami, da je odpotovala domov, da se mogoče slabo počuti, da se še ne počuti domače ... Ampak služba je služba, jo je nehal opravičevati. Kaj pa, če ima fanta?! Logično, pri teh letih. Sam sebi se je zdel bedak. Blagost majske noči, prasketanje ognja, vesela prijateljska družba – vse je bilo brez smisla. Fantje iz razreda so vpili za njim, ko jo je po bližnjici ubral po pobočju. Sam nase je bil besen, da je podlegel. Domov in vse prespat. Ko je ihtavo drvel proti domu, mu je pod kostanji korak zastal, kot da bi se mu noga nikoli več ne hotela dotakniti tal. Nepredstavljivo je bilo videti njegovega čokatega očeta, kako v soju ulične svetilke maha z rokami in nekaj dopoveduje profesorici Lili. Šit! Kako se pa tadva poznata? Praznina in tesnoba sta se iz njegove glave plazili po telesu. Odrevenel je, tudi če bi hotel, se ne bi mogel premakniti. Tisoč vprašanje ga je preplavljalo, ampak nobeno ni imelo odgovora. Kako se lahko poznata? Kdo ju je seznanil? Kaj ji pripoveduje? Ali ga zanimajo ocene, njegovo obnašanje? Saj se oče nikoli ni znašel na šolskih hodnikih in je vse, povezano s šolo, prepuščal Mihovi odgovornosti in mamini skrbi. Predvsem pa je vedno ponosno pripovedoval znancem, da v družini vlada zaupanje, skrivnosti ni in ne sme biti.

Od nekod se je v Mihi prebudil spomin na očetove besede: Kaj je novega v šoli? Takrat je to šinilo mimo njega, zdaj pa mu je v glavi zaključalo – kaj ga je le zanimalo. Pa ne, da nova učiteljica? Saj nova je bila Lili – Lili v njegovem, upanja polnem najstniškem življenju in Lili nocoj v soju ulične svetilke. Pa ne da njegovega očeta daje druga puberteta? Zakaj se je ta Lili Smerkolj privlekla prav na njihovo šolo bogu za hrbtom, da zdaj z njegovim očetom razpravlja o ... Morda ljubimkita? Kar streslo ga je ob tej misli. Gnus. Tisoč vprašanj, nobenega odgovora. Kar zazijal je, ko je oče Lili objel, ki mu je res malo oklevajoče objem vrnila in odpetkala po ulici. Oče je v znani zadovoljni in samozavestni drži odkorakal proti domu, Miha pa se je odvrnil za njim in čakal pred vhodnimi vrati, da se bo kot po stari navadi nastanil v svoj naslanjač nasproti maminemu. Ko se je luč na hodniku odločila za temo, je tiho odklenil vhodna vrata in se kot senca potegnil po stopnicah v zgornje nadstropje, čeprav je najprej mislil

prisluškovati, kaj bo oče napletal mami, ali pa planiti mednju in v ogorčenju razkriti očetovo ljubimkanje, ampak tudi svojo bolečino. Ni se plazil neslišno, že sta razposajeno klicala za njim, naj pride na pomemben klepet, ampak se je izgovoril z glavobolom in pokrit čez glavo prebedel noč z vedno novimi vprašanji in dvomi o očetu, razočaranjem nad seboj in ogorčenjem nad svojo rožo mogoto in še nejasnimi načrti, kako se ji v šoli izogniti, jo poteptati, uničiti, zmleti v prah.

Na povabilo, naj se pripravi na presenetljivo kosilo, najprej ni reagiral. Ni dvomil, da se bo presenečenje skrivalo v pečenki Štefani namesto polnjenega piščanca. Moja ljuba mama. Bom kaznoval tudi njo, če ne želim in ne morem videti očeta? Kar čez pižamo je navlekel trenirko in se ves skuštran odmotal v jedilnico. Odprl je vrata, ampak korak mu je zastal, kot da bi se mu noga nikoli več ne hotela dotakniti tal. Ob nasmejani mami in očetu ga je za mizo nagajivo pozdravila – Lili. Lili Smerkolj.

Laura Kumprej, *Take me home*, 2020, akril, 100 x 70 cm

REGRAT

Primož se je končno lahko odpravil od doma po regrat proti bližnjim travnikom. Prej ga je kar naprej kaj ustavilo; telefonski klic, nujna priporočena pošiljka. To je moral dvigniti na pošti, ker se je dopoldne ravno toliko zadržal v kleti, da je zamudil poštarja. Pa iskanje žepnega noža. Moral je obrniti vse predale, da ga je končno staknil. Med obuvanjem se je spomnil, da mora pobrati perilo iz pralnega stroja in ga še obesiti. Zmetal ga je v plastični umivalnik. Obesil ga bo, ko se vrne.

Žena obožuje regrat, še posebno zgodnjega. Razveselil jo bo. Upal je, da bo napolnil košaro do vrha.

Po nekaterih koticah je še vztrajal sneg. Poiskal je bolj sončno lego. Stopil je na travnik, ki se je vzpenjal proti polici, nad katero se je zarasel gozd. Tu je lansko leto našel nekaj doraslih zelenih zakladov. Tudi zdaj se s police ni vračal s prazno košaro, a bera je bila skromna. Zazdelo se je, da je le izgubljal čas. Pogledal je na uro in si hkrati oddahnil. Sreda je in žena dela dve uri dlje. Koncert bo šele zvečer. Do takrat bo regrat očistil, opral, skuhal krompir ... in ne sme pozabiti obesiti perila.

Stopil je na cesto. Zagledal je nekaj večjih regratov. Bili so prašni in namenil se je naprej.

Po nekaj korakih se je vrnil. Žena pač ne bo vedela, kje je našel to razbohotenje. Stanje v košari je bilo spodbudnejše, a še vedno preskromno za spodobno večerjo. Pogledal je na uro in pohitel po prašni cesti. Zaslišal je brnenje. Ozrl se je. Avto se je ustavil. Odprlo se je okno. Ogovorila ga je gospa srednjih let.

»Oprostite! Če se vam mudi, lahko prisedete. Grem v mesto, do serviserja za pralni stroj. Vrhovšek se piše. Ga poznate?«

»Če gre za Janeza Vrhovška, potem bo pravi.«

»Janez, ja, Janez je. Prosim, kar prisedite.«

»Z veseljem bi, a namenjen sem drugam.«

»Oh, seveda, ne bom vas zadrževala. Povejte, prosim, kako pridem do njega?«

»Nadaljujte naravnost in v prvem križišču zavijete na asfaltirano cesto, potem desno in do krajevne table, od tam po kakih sto metrih levo. Videli boste bloke. Tam stanujem. Na drugi strani ceste pa on. V hiši.«

»Hvala, res ste prijazni,« je nadaljevala in najbrž se je ne bi zlepa otresele, če ne bi stopil s ceste na stezo, ki je vodila navkreber proti travniku.

Prisopihal je do potoka, kjer brvi na običaj-

nem mestu ni bilo več. So jo premestili, jo je kdo odnesel za kurjavo ali opaž? Iskal je primerno mesto za skok. Zagledal je nekaj kamenja, ki je štrlelo nad gladino. Previdno je stopil na enega in se pognal. Uspelo mu je doseči breg na drugi strani. Naglo se je prijel za leskovo vejo, drugače se najbrž ne bi mogel obdržati na nogah in bi štrbunknil v vodo.

Prerinil se je skozi goščavje in stopil na travnik. Navrtal je.

Na makadamski cesti si je obrisal potno čelo in stekel do prvih zgradb. Tam mu je korak spet prešel v hitro hojo. Pred svojim blokom je umiril korak in se po stopnicah podal do četrtega nadstropja. Zasopel je v bisagi poiskal ključ in odklenil vrata. Umit in preoblečen je dal kuhat krompir in se lotil čiščenja regrata.

Ravno je obesil perilo, ko je pozvonilo.

»A, vi ste, gospod!« je zaslišal začudenje namesto pozdrava.

»Se opravičujem, a res bi vas prosila za pomoč. Vašega sosedu ni od nikoder. Pralni stroj bi mu postavila pred vrata, sama ne morem. Bi bili, prosim, tako dobri in mi priskočili na pomoč? Že od najinega prvega srečanja vem, da lahko računam na vas, veste ...«

»Pridem,« se je v njem samodejno sprožil odgovor.

Pralni stroj pravzaprav sploh ni bil težak. Lahko bi ga sama spravila do vrat, je pomislil.

»Kako ste me našli?«

»Ni bilo težko. Vprašala sem moškega vaših let. Takoj je vedel.«

»Zakaj pa niste njega prosili za pomoč?«

»Na obrazu se mu je videlo, da se mu zelo mudi, nisem ga hotela motiti.«

»Se meni ne vidi?«

»Kaj?«

»Da se mi mudi.«

»Lahko da se vam mudi. Toda tega ni videti. Izžarevate mir. Veste, ves svet je en sam nemir.«

»Imate prav. Toda zdaj se pa tudi meni že res mudi.«

Pohitel je po stopnicah. Odprl je vrata in jih zaklenil za seboj. Pogledal je na mobilni telefon in videl, da mu je žena poslala sporočilo

»Obiskat grem bivšo sodelavko. Uživaj na koncertu!«

Bil je že pozen. Opral je regrat in ga pustil v cedilniku.

Ko se je uredil, je bil krompir že kuhan.

Ugasnil je štedilnik, se z očmi še enkrat sprehodil po kuhinji. Odnese ga je po stopnicah. Pri vhodnih vratih ga je ustavil sosed.

»Te je našla?« ga je vprašal.

»Kdo?«

»Gospa s pralnim strojem.«

»Zakaj si jo napotil k meni? Pa ravno danes, ko lovim minute?«

»Ponudil sem ji pomoč, a je hotela tebe.«

»Ne razumem. Oprosti. Mudi se mi!«

Mestni avtobus mu je odpeljal pred nosom. Čakajoč na naslednjega, je nervozno drobenceljal sem in tja in pogledoval na uro. Končno! Med vožnjo se mu je zdelo, da se avtobus ustavlja pred vsakim semaforjem ali pred prehodom za pešce. Izstopil je prav blizu filharmonije.

V dvorani so se že pričele ugašati luči. Uглаševanje je potihnilo. Dirigent je zamahnil s taktirko in tihi zvoki so se zlili v sozvočje, ki se je v variacijah vračalo k isti temi.

Primožu se je zdelo, kot da ni več v telesu, da ga mili toni odnašajo v neznan svet.

Nenadoma ga je zdramil divji zvok. Za trenutek je pomislil na orkester, a že naslednji hip na svoj mobilni telefon.

Zadrgo na torbi je potegnil tako silovito, da se je pokvarila, in ni mogel seči po mobilni telefonu. Z vso

silo je razširil odprtino. Zahreščalo je. Končno je lahko segel v torbico. Mobilni telefon je potegnil na plano. Zdaj je bilo cvileče zavijanje še glasnejše. Komaj ga je utišal. Vse oči je čutil na sebi. Le orkester se ni dal motiti.

Odločil se je, da takoj, ko se mu ponudi priložnost, zapusti dvorano. Med aplavzom je stopil do izhodnih vrat. Bila so zaklenjena. Zdaj se je počasi, ritenski, podal proti vstopnim. Ko jih je dosegel, je tam stal varnostnik.

»Kam pa vi?«

»Slabo mi je, pa moram na svež zrak.«

»Sicer ne smem odpirati vrat ...«

Zunaj si je oddahnil. Pogledal je na mobilni telefon. Zagledal je sporočilo, ki je prišlo za klicem.

»Kje hodiš? Pripravila bom regrat. Kasneje ne bo dober!«

Pohitel je domov.

»Kje si bil? Nekaj regrata sem ti pustila. Malo je že postan. V nabiralniku sem med pošto našla tole vizitko. Pripisano "Hvala za pomoč". Samo tebi je lahko namenjena.«

»Te ženske ne poznam.«

»Poskusi se spomniti. Sploh pa ti danes ne bi bilo treba pripravljati regrata. Vse je na kupu,« je še naprej razpredala žena, ko je že prijel žlico in se lotil prestanega regrata.

Laura Kumprej, *Where to begin*, 2020, akril, 80 x 60 cm

Ti boš zrihtal

I.

Selišarju peljem drva. Že dva tedna, od 15. februarja, mi neprestano teži in me kliče vsak dan. Večkrat na dan zvoni prekleti telefon, sploh mi ni treba več pogledati, kdo je, ker vem, da je on. Bolj ko mu razlagam, da je zima in da pozimi ne vozim drv, bolj je potopan, naj pripeljem, kriza da je, z babo bosta na hladnem. Do njegove hiše je vendar speljan plin, mu pravim, ampak on še vedno klicari. Zadnje tri dni se mu sploh nisem več oglašal. Moja Zofija mi je rekla, naj mu peljem, da bo mir. Stenica Selišarjeva je vztrajen, vedno kliče, ko jemo ali ko polagava otroke spat. Zadnjič je celo zbudil tamalo. *Zakaj pa obljubiš, vsem obljubuješ, samo meni*, pravi Zofija, *meni znaš reči NE*. Vedno ji rečem, da je to zato, ker samo njo resnično ljubim, in vem, da njej lahko rečem ne, ker ona ni nikoli jezna name. Razen, kadar ne govori z mano, takrat vem, da je besna in besna ženska je ena od naravnih sil, ki se jih ne da ukrotiti. Drva je naročil lani jeseni. Klical sem ga oktobra ali že sredi septembra, ko sem narodu razvažal drva. *Ne potrebujeva. Hči je zrihtala veliko ceneje, veliko več, kot tvoja ponudba. Ne vozi drv, Emil, ne potrebujemo, smo preskrbljeni za dve zimi*, je zdrdral in arogantno odločil svoj jebeni stacionarni telefon. No, hči je zrihtala, ona vedno zrihta, ona vsem rihta, bojda. Hči je zrihtala perelo, vlažno smrekovino od Grabnika. Vsak pametnejši ve, da se od Grabnika drv ne kupuje. Še Grabnik to ve. Po navadi jih podari, ker ob potoku sušena drva so pač zanič, to ve vsako tele. Grabnik za govedo niti napajalnika ne rabi, tako je vlažno. Ampak ker je bilo poceni ali pa celo zastonj, je Selišar takoj pograbil. Vse to sem staremu bedaku povedal, večkrat sem mu povedal, ampak škrtari in zdaj ima, kar ima. Sredi zime vozim samo žlahti in kakemu revežu brez vsega in on ni ne prvo in vsekakor ne drugo. Pozimi so po navadi sneg in led in blato, dež in megla. Saj drv ne morem sušiti za pečjo, Selišar. Sem mu rekel, naj dobi v Zadrugi. *Ja, Zadruga je pa draga, goljufajo na Zadrugi. Pa poreklo, Emil. Bosanska bukev v slovenski peči, saj to vendar ne gre. Pa draga, predraga so bosanska drva, Emil*. Lep penzion imata oba Selišnika in zajeten kupček, to vedo vsi. Zagotovo je vprašal že vse, povsem zagotovo. Vse je klical in vsem težil. Jaz sem bil njegova zadnja opcija, vsi drugi so ga odpikali, ker ga poznajo in vedo, da je upokojeni direk-

tor naduti škrt. Meni je gnjavil, ker je vedel, da bom privolil, ker ve, da rad ustrežem. Najprej, to vem, ga je bilo sram, da naročenih drv pri meni ni vzel, zato je vprašal vse druge in vsem je natro-bil, da mu obljubljenih drv nisem dostavil. Nihče mu tega ni verjel, vsi so mi povedali: *Selišar te po dreku vlačí*. Pri meni je uporabil vse skrite adute: *bil si najljubši učenec moje Hertice* (malo verjetno, da je to res, nikoli mi tega ni pokazala), *bil si najboljši prijatelj mojega sina Alberta* (saj sva se komaj poznala), *včasih si pa rad videl mojo hčerko Glorijo* (zagotovo ne drži), *vašim sem v svojih letih vodenja Reciklirnega obrata veliko zrihtal* (čista laž, nesramna laž). Ja, a naj odkidam zdaj drva, jih pod kozolec zložim, kaj naj, gospod Selišar? *Ti boš že zrihtal, Emil, ti si dober človek, ti imaš zlato srce. Ti boš že zrihtal*, ta moto mi zveni v glavi vsaj dvakrat na dan zadnjih štirinajst dni in vedno ravno takrat, ko jem, kot bi me stari skopuh opazoval z daljnogledom, da me vedno dobi z žlico v roki. Ali z otrokom na kolenu. Ali oboje hkrati. Prekleti Selišar. Zato mi je Zofija rekla, naj že enkrat peljem, če ne drugega, zaradi ljubega miru. *Saj bo še k nam prišel, sedel bo za našo mizo in osladno nabijal globoko v noč. Pelji, Emil, prosim! Ta človek mi je gnusen in nočem ga v naši hiši, nočem te avre okoli najinih otrok. Emil, pelji mu takoj*. Obljubil sem, zaradi Zofije sem obljubil. Zdaj moram dostaviti.

Ti boš že zrihtal bi lahko bil moto tega mesta, ne ravno mesta, lahko bi bil moto te vasi, ampak ne ravno vasi. Lahko bi bil moto tega kraja v božji riti. Nihče drug kot jaz sem moral obljubiti ta krvava drva, nihče drug ni tako naiven. Dobrota oslovska sirota. Niti Gromnikov Matejček ni nasedel, čeprav je najbolj naiven človek, kar jih poznam in poznam jih veliko, sploh kmečke sorte. Zdaj imam prekleto drva na prikolici, vseh pet metrov, nametanih v keson, in vlažna so, kakršna so drva pozimi. Včeraj sem vse odkidal, kar je od jeseni ostalo, vse zrezal z motorko, ker sem cirkularko s transportnim trakom zaparkiral v garažo, in vsa drva, do 512 sem štel, vsako posebej zmetal čez stranice na keson, vsako prekleto poleno posebej. V mrazu na večer sem montiral verige na vsa štiri kolesa traktorja, ker je po gozdni cesti in čez cel Trudnikov klanec vse v ledu, ker je zima, ker je mraz. Montiral sem jih dve uri. Verige so bile, ko sem jih zvlekel iz garaže, še dokaj tople, po pol ure so se mi začele skozi rokavice lepiti na kožo. Mraz satanski.

Cel dan, ko bi lahko luščil orehe ali kuhal šnops ali celo pestoval mala dva, jima povedal kakšno pravljico in bil predvsem na toplem, cel dan sem napravljaj eno prikolicco drv in zdaj jih peljem Selišarju, upokojenemu direktorju Reciklirnega obrata, ki je v svoji tridesetletni karieri zasvinjal celotno Zgornjo Čistunsko dolino, in temu prascu, ki se je selil iz sistema v sistem, ki je kradel, ponarejal, lagal in izkoriščal vse žive in nežive elemente domačega ekosistema, temu gospodu sedaj peljem drva. Temačno je še, vse v megli, pol šest v mrzlem jutru. Potiska me po ledenem Trudnikovem klancu, ves sem na zavori, še zavore bom zažgal, zetorja imam že popolnoma razgonjenega, zdaj bodo še zavore šle, že cvili, res je težka fura, drva so res surovščina. Prav potiska. Brez verig bi bil že pod skalovjem v potoku, potolčen, mrtev po vsej verjetnosti. Zakaj mi je bilo tega treba? Po tem zahrbtnem klancu, ki ga je načrtoval bistrourni inženir Nedelko, povsem nesposoben in neuporaben strokovnjak za trasiranje gozdnih cest in vlak, cijazim v polžji brzini. Vsi njegovi inženirski podvigi so bili neposrečeni in zgrešeni. Klanec v skalovje v povsem senčnatem delu, nato devetdesetstopinjski ovinek in še večji klanec. Za vso svoje načrtovanje je bil predlani nagrajen, zdaj je inšpektor za lovske in gozdne zadeve. Za pasjo dlako je šlo, če bi bil še en ovinek, bi tudi z verigami šlo vse v mater božjo. Tudi Nedeljko ima rad gospode tovariše in je tesen Selišarjev prijatelj. Skupaj sta potvarjala zemljiške dokumente z namensko rabo zemljišč in na najlepših lokacijah čistunskih hribov in gora, iskala 'nekdanja stavbišča', za katera so jamčili povsem dementni ljudje s svojimi pričevanji. Tisti tresoči podpisi, pod njihovi izjavami, da je tukaj nekoč nekaj stalo. Najprej so bila to gozdna obračališča, do katerih so vodile vlake, čez leto ali dve so na račun mošnjiške, črnovirske, ali povodniške občine potegnili občinsko cesto in zrasel je *objekt za gozdno-lesno rabo, zgrajen s pomočjo Sklada za razvoj podeželja Evropske unije*: povedano drugače – predimenzionirana brunarica. Sledila je odprodaja objekta na dražbi. Kupil je vedno kdo, ki je v dolinskem gospodarstvu ali izvršni oblasti kaj pomenil, po simbolični ceni seveda, zaradi *dragega vzdrževanja in odročnosti dotrajanega objekta*. Čez leto se je spremenila še namembnost ceste, iz občinske je spet postala gozdna cesta – gozdna cesta z omejitvami, torej rampa, betonski stebri in debela ključavnica za novega gospodarja. Tako si je Nedeljko zaslužil napredovanje in tudi svoj vikend, svoja koščena nebesa pod čistunjskimi vršaci. Podobnih Nedeljkovih klancev je po dolini kar mrgolelo. Na marsikaterem stoji križ. Hvala bogu, da sem na priko-

lico zmetal tudi borove smolnice, perelo lipo in res izredno suha leskova drva, lepo bo kuriti z njimi, pomislim: črn smolnat dim, težek dim, ki ga, če ni visokega pritiska, sploh ne potisne skozi dimnik. Prekleti Selišar, naj se zaplini, da bi se s sekiro, mrha, ko bo treske cepil. Prekleti nabijač. No, asfalt je pa suh, ko zavijem na glavno cesto. Verig ne bom snemal. Vzelo bi mi uro in potem spet dve, da zlezem nazaj do doma. Ne, samo do Selišarja grem, zvrnem in hitro nazaj. Ropotalo bo. Kako ropota, kot tank, jebemti. Vozim počasi, res počasi, saj ne gre niti deset na uro, če bi bil hitrejši, bi me vrglo iz kabine. Radio imam prižgan, najglasneje, kar se da. Slišim samo verige in krušeči asfalt. Vidim dele asfalta, ki mi jih mečejo verige čez blatnik in iskre pod verigami na tej tako ali tako povsem zdelani državni asfaltirani cesti. Asfalt je povsem naluknjan, poln udarnih jam, zalitih lis, bankina nevozna in povešena v jarek in jarek zamašen, zaraščen z grmovjem, ambrozijo in japonskim dresnikom, neuporaben. V gozdu imam lepše vlake, veliko bolj prijetne za vožnjo. Prav orjem v asfalt z verigami, saj je krhek kot temna čokolada. Dobro je, da je cesta spet na sto delih prekopana in lahko varčujem z zavorami, vsaka jama mi zavre traktor in moram dodati plin, da vzdržujem konstantno hitrost in traktor preveč ne vibrira.

Pred petimi leti so Avstrijsko cesto, severno vpadnico v ta urbanistični čudež od kraja, na novo asfaltirali. Je zrihtal lokalni gradbenik Šavfelnik. Šavfelnik je večinoma delal kot podizvajalec čez mejo in ob novi avstrijski avtocesti je postrgal ves odpadni asfalt ob robovih, ga malo pogrel in *elegantno izvedel sanacijo*, tako o tem čistunjski *Razlagač*, na tanko je nanese plast dragocenege avstrijskega materiala. Vse je bilo povsem legitimno, bil je najbolj konkurenčen na javnem mednarodnem razpisu. Njegova cena je bil ravno minimalni dovoljen znesek iz razpisa. Zmagal je povsem pošteno, kot povsem pošteno zmaga na vseh gradbenih razpisih na domačem teritoriju. Zanj so delali Bosanci, Albanci in Bolgari, večinoma na lepe oči in na črno. Delovno inšpekcijo je imel v žepu kot vsak večji gradbenik v deželi. Deloval je po ustaljenem gradbeniškem kodeksu: bosanski kolegi so mu iskali naivne seljaške zidarje po Balkanu, obljubljali dobre plače, možnost bivanja in vse možne ugodnosti. Po treh mesecih so z drobižem in poklapani odpotovali ali bili dobesedno izgnani nazaj. Novi naivneži so že nestrpnost čakali na drobtine slovenskega kruha. Včasih jih je dostavil celo isti avtobus, ki je prišel po razočarane. Sedli so na še tople sedeže in se odpeljali domov. Leto po novem asfaltu so prenavljali kanalizacijo, ker cevi iz šestdesetih niso več požirale vsega odplaknjenege materia-

la. Spet je delo dobil Šavfelnik. Korekten razpis, korektna zmaga, le cevi, čeprav nove, zelo sumljive kvalitete, škart najbrž rešen pred uničenjem. Pripeljane in položene so bile zelo hitro, dvojne izmene, celo ponoči, v dežju, in hitro zagrebljene. V tednu dni so z asfaltom zalili še prekope, seveda aneks k pogodbi, saj drugače pravno ne gre, najbrž. Leto kasneje so vlekli plin. Plin so potegnili v sred gozda: iz Sibirskega gozda v Čistunjski gozd, do vsake predimenzionirane hiše ob Avstrijski cesti in okoliških ulicah, po celi Zgornji Čistunjski dolini. Vse so prekopali, položili cevi, namestili števec s priklopi in zagreblji nazaj. Vem, da pri treh hišah ob cesti zdaj uporabljajo plin in investicija ni bila zgrešena. Leto kasneje so potegnili optični kabel, *investicija v širokopasovni internet sofinancirana s strani Sklada za razvoj podeželja Evropske unije*, je pisalo v čistunjskem *Razlagaču*. Optični kabel do vseh penzionistov v svojih socialističnih grobnicah. Spet so prekopali cesto na sto krajih, spet so zalili nazaj. Potem eno leto niso delali nič, ker ni bilo sredstev. Za plin je bilo malo zanimanja, za optični kabel še manj. Lani ob avgustovski nevihti je stočila kanalizacija. Mimo cerkve na koncu Avstrijske ceste je drl hudournik dreka, plenice in hišnih ljubljencev. Vsi vrtovi, dovozi, kotanje in fontane, celotna cesta, vse je bilo preplavljeno s fekalijami, kot bi eksplodirala greznica in ne stočila kanalizacija. Ne bom ugibal zakaj in kako, marsikaj mi pride na misel: rovi nekdanjega premogovnika se posedajo, teren je bil pred gradnjo deloma zamočvirjen in slabo osušen, xxl-plenice v školjkah, sporna kvaliteta Šavfelnikovih cevi in izvedba del. Po mnenju inšpekcije so glavni razlog stoletne vode usodnega avgustovskega dne. *Sanacija je v teku. Zahvaljujemo se gospodu Šavfelniku za izjemno odzivnost in ponujeno roko. Dela bodo končana, ko se zagotovijo sredstva Sklada za obrambo pred podnebnimi spremembami Evropske unije*, piše *Razlagač*. Skratka, vse je razkopano, cevi so povsod, ob Avstrijski cesti je odtočni jarek, ki je sedaj trdno zamrznjen. Kam odtekajo fekalije, mi ni jasno. Zgleda kot hillbilly favela, kaj drugega mi ne pade nam misel.

Ooo, kako ropota. Že v več hišah sem videl majanje zaves. Ves kraj bom zbudil. Selišar ne bo vesel. Zgodaj je, malo čez šest. Hotel sem hitro opraviti, ker je sobota in iz postelje vreči Selišarja, mu hitro zvrniti, ko bi bil še napol v snu, in nazaj v topel dom. Nič kaj ne bo vesel, ko bo izvedel, da vsi vedo za njegov kurilniški deficit. *Pa ne nakladaj do vrha*, mi je rekel, *ponjavo daj čez, ker je napoved nestanovitna. Samo pet metrov, kot sva se zmenila in zloži jih, da ne bo kaj ven štrlelo*. Nisem zlagal, nisem pokril. Zakaj bi, saj bom hitro zvrnil po dovozu in srečno Selišar.

Cela Avstrijska cesta je neprevozna celo za traktor, vsi trije kilometri od krožišča do mejnega prelaza Zadnjik, odprtine med Čistunjskimi hribi, kjer se obzorje razširi v Polovško kotlino. Povsem neprevozna vlaka. Pred nekdanjo najstarejšo in najznamenitejšo gostilno, pred slovito Kračnikovo domačo gastelno, ki jo je do pred letom dni vodil Rudolf Kračnik III, je svež, kot krokar črn plemeniti asfalt. Pravi avstrijski asfalt. Rudolf Kračnik je zelo zgodaj odvozel. Žena Kristina mu je zapustila slepega sina Tončka in konstantno s solzami zalite oči. Gostilno je kljub temu vodil uspešno. Imel je najboljšo kuharico v dolini in ugajane natakarije, šolane po starem, s krpami za poliranje čez roko. Takšnih gostiln je v deželi za na prste preštet. Po desetletju njegovega vdovstva je v kraj prišel zadnji kontingent žena iz pobratenih republik; mlade, samske in večinoma naivne hčere skromnih družin. Z njimi je prišla Marina Tverkič iz Zagore in Marina je bila nekaj posebnega. Zaposlili so jo pri TOZD Gradbenik. Mešala je beton s kubičnim mešalcem, pravo zverjo med mešalci betona, ko se je gradilo bloke Lešnikovega geta. To, da je ženska mešala beton, ni bilo nič posebnega. Bilo je posebno, kako ga je mešala. *Najboljši beton je Marina mešala. Kako je pa Marina beton mešala*, še zdaj govorijo, *kakšnega je namešala, kako je vihtela lopato, kako jo je zarinila v pesek, dodala cement in njeno modro delovno krilo, ki se je lepilo na njena prepotena stegna, kako je Marina prišla za rohneči vzvod mešalne pošasti, kako je vztrepetala, ko je zvrnila ravno pravšnjo, ne prerediti in ne presuho zmes betona v samokolnico. Kako je potresla, da so ostanki betona nežno zdrseli iz mešalca, kako si je Marina brisala pot, ko se je delovna bluza oprjemala njenih preznojenih prsi*. Marina je mešala najboljši beton. Bila je atrakcija – za njene mešalne seanse bi v kapitalizmu lahko služili s prodajo vstopnic. Vsi moški v kraju, od deset do Mahnikovega Korla, ki jih je imel takrat čez sto, vsi so gledali, kako Marina meša beton. Bila je krasna ženska v polnem razcvetu, vranje temnolasa, zagorela s čokoladnimi očmi. Imela je tisto nekaj več in to na pravih mestih – debele in štrleče krompirje in tapravo sedalo, kot se v naših krajih reče. Res tapravo kišto, se reče. Vse na njej je bilo čvrsto kot beton, ki je bil sad njenih večjih rok. Čez dan je vrtela mešalec in lopato, ponoči je z isto vnemo in strastjo vrtela moške, zato ji ni bilo treba dolgo mešati betona. Vsi so sanjali o Marini. Tudi Rudolf. Rudolfa je Marina zmešala totalno. Takoj sta se poročila, čez tri mesece je Marina že rodila Ajšo. Kdo je Ajšin oče, ne morem z gotovostjo trditi, veliko je bilo potencialnih kandidatov. Starševstvo je seveda

podpisal pošteni Rudolf, a to je bilo malo verjetno. Ajša ima prav poseben tik, ki ga ima samo en moški v mestu – nekdanji nadzornik v Reciklirnem obratu, zdaj krajevni zavarovalniški agent Repetirčič, dober prijatelj, najboljši prijatelj moje stranke Selišarja, ki mu vozim zimska drva. Ajša, tako kot inženir Branko Repetirčič, kokljasto hodi, meče rit, kot bi ji vedno hotelo izpahnuti kolk, ko prestopi. To na Repetirčiču zgleda bedasto in ga naredi še večjo karikaturu zablojenega človeka, kot v resnici je. Ajši ta specifična hoja prav paše, no, tako vsaj pravijo. Ajša je bila moja sošolka. Po materi Marini je podedovala vse ženske attribute, vso dalmatinsko genetiko, a za razliko od mame, Ajša ni mešala betona. Ajša ni vihtela lopate. Ajša je večino časa sedela na svoji tazadnji, si lakirala nohte ali pulila obrvi in se opazovala v ogledalu, vsaj tako se je jaz spomnim iz osnovne. Skratka, negovala je svoj obraz, vsi drugi potenciali pa so bili na nemilost prepuščeni gravitaciji in gravitacija je do obilnosti še posebno neizprosna. Po končani srednji kuharsko-natakarski šoli je gravitacija njene attribute začela spreminjati v vedno večje probleme. *Marina je res znala mešati*. Po končani srednji je Marina Ajšo poslala na privatno Poslovno akademijo v Nadgradec. Investicija v njeno izobrazbo se je izplačala, tam je hči spoznala zrelega podjetnika Hansa Lesichniga in Lesichnig, najbolj nemški vseh nemških Avstrijcev, je investiriral v Ajšino telo. Antigravitacijski tretma se temu menda reče. Stalo naj bi celo premoženje, pravijo, za Avstrijca Lesichniga je bil to drobiž, tako pravijo. Na dvajseti obletnici valetе sem Ajšo po več kot desetletju spet videl in moram priznati, da je kura uspešna, nova Marina je bila ustvarjena. Ajša za polno izraženo ženstvenost ni potrebovala lopate in mešalca, potrebovala je samo mamo. Po prihodu Marine v Kračnikovo gostilno se je marsikaj spremenilo. Meni je pridobil mediteranski pridih. Cele trume Avstrijcev, sploh nemških, so navalile na zajetne porcije Marininih pohanih lignjev, porcijske orade in slavne hrvatske rulade iz odojka. Narodnozabavni ritmi so se začeli umikati melodijam dalmatinskih klap. Marina je razumela severnjaške duše, lačne sonca, vedela je za avstrijsko ljubezen do Jadranskega morja: *AAhh die Adria, unserschoenes Adria*. Vedela je, da jih južni temperament naredi netipično radodarne, že skoraj razsipne, in vse to je Marina znala unovčiti. Pet let po osamosvojitvi je v Kračnikovo domačo gostelno le redko zašel povprečen krajan. Marinine gostoljubnosti si ni mogel privoščiti skoraj nihče. Lanski poskus prekrstitve gostilne v Konobo Kračnik Tverkič pa je Rudolfa dokončno pobil. Ko se je vozil iz

Malikovca z novimi prti za mize, je pred mejo videl velikanski pano: *Die Adria so nah ... Konoba Tverkič Kračnik*. Zjutraj se je Marina zbudila ob hladnemu Rudolfu. Bil je infarkt. Kakšne čase je previharila Kračnikova domača gostelna. Cesarji, kralji, bani, gauleiterji, niti maršal niti gospodje tovariši ji v temeljih niso mogli do živga, lepo zaobljena ženska rit pa jo je, z nekaj trzljaji, spravila na kant, ali kakor bi rekla stara teta Trudnikova Greta: *okoli babje riti se svet vrti*. Po Rudolfovi smrti je vodenje prevzela Ajša s partnerjem Hansom, ki ne zna niti besede slovensko. Začela sta s popolno renovacijo, šla sta all-in, Hans je prispeval svoje anabolične tisočake, pobrala sta ves Rudolfov kupček. Marina je šla v prigarani pokoj in se preselila na vikend v Split. V obnovo je zajetno financiral tudi konzorcij krajevnih direktorjev, ki mu predseduje Božo Steničnik, sedanji tata-mata Reciklirnega obrata in Selišarjev krščenec. Prekleti Selišar in njegova drva. Vse, kar je bila na in v Kračnikovi gostilni lesenega, so odpeljali v Zadnjikov zasip, kamor se zvozi vse, kar je v kraju odvečnega. Od Kračnikove domače gostelne je ostal le skelet. Slaven ornamentiran hrastov napis je končal na lanskem prvomajskem kresu. Od nekdanje gostilne ni ostalo nič drugega kot slepi *nebodigatreba* Tonček. Marina, Ajša in Hanzi se ga niso mogli znebiti. Prišel je skupaj z dediščino. Oče mu je zapisal staro hiško, ki se je držala gostilne na zadnji strani. Stran od pogledov bi bila stara hiška potencialno uporabna za savno in džakuzi. Tonček je imel zapisano tudi dosmrtno oskrbo od tistega, ki bi gostilno podedoval. Bil je v napoto. Zadnjih dvajset let je bil odnos do Tončka v Kračnikovi gostilni sužnjelastniški. Po končani šoli za učence s posebnimi potrebami ga v srednjo šolo niti niso poslali. Marina je vztrajala in Rudolf je pred njeno obilnostjo popustil. Tonček nikakor ni neumen, ampak če ti nekdo celo življenje govori, da si neumen, se te bolezni morda nalezesh. Opravljal je drugim nečastna dela. Slepo je sledil vsemu, kar so mu naložili, še Hanzi mu je stalno ukazoval. V svojem zgornjekoroškem, popolnoma nerazumljivem germanskem narečju se je drl nanj na ves glas, še k nam na Sončni breg se je ob pravem vetru slišalo: *hepaappapp-paa hu eeejooppa* pa tudi od blizu ni bilo nič bolj razumljivo. Vse dneve je Tonček urejal okolico. Z rokami in škarjicami je pretipal celotno zelenico in živo mejo, čistil ribnik, loščil stopnice, oljil stole in mize, vse, za kar je bilo treba iti na vse štiri, je bil slepi Tonček najbolj primeren. Dvajset let je tipal pod mizami, po hodnikih, po stranišču, njegov delovnik in njegovo ponižanje ni poznalo konca. Vedno se mi je smilil. Ob lanskem neurju so ga poslali na teraso, da bi polovil

stole, ki jih je razmetaval veter, in da bi zaprl velike senčnike na železnih drogovi, ko je lilo in je sekala strela. Takrat se je po kraju razširil glas, da so Tončka visoko zavarovali in se ga hočejo dokončno znebiti. Menda so ga zavarovali pri Repetirčiču, meni je povedal moj prijatelj Gromnikov Matejček, ampak njemu včasih ni verjeti, ker ima rahlo preganjavico. *Daj daj, sem rekel Matejčku, ki je pogosto prihajal s podobnimi idejami, tako očitno ne more biti, taki prasci ne morejo biti, Matejček, pomisli no malo.* A Matejček še vedno vztraja pri svojem. *Zavarovali so ga, da bodo še zanj potegnili. Govoril sem s Tončkom, opozoril sem ga. Saj veš, da sem edini, ki ga sploh spustijo blizu Tončka.* Res je bil Matejček edini, ki je lahko govoril z njim na samem. Matejčka so že v osnovni šoli označili za neprištevnega. Če bi se na primer jaz pogovarjal s Tončkom, bi takoj prihitel kateri od domačih in Tončka poslal na delo. Matejčka, za razliko, niso jemali resno, za njih in za mnoge v kraju ni bil nič drugega kot hribovski idiot, torej nenevaren, da bi lahko kakor koli negativno vplival na njihovega oprodo. *Rekel sem Tončku, da ga bodo potolkli, rekel sem mu, naj spizdi, tako Matejček, pa mi je rekel, da ne zna spizditi, da že dvajset let ni bil dlje kot pri smetnjakih, da je to širina njegovega sveta. Rekel sem mu, da pridem ponj s tomom vinkovičem in ga prešvercam čez hribe. Zavrnil me je. To je vendar moja družina, moja mamica, moja sestra, moj Hanzi, to je moj dom, mi je rekel. Še Tonček mi ne zaupa, mi je mesec nazaj potarnal Matejček.* Res se je od neurja Tonček znašel v nekaj zelo kočljivih situacijah. Za smetarskim tovarnjakom, na primer, ko je ta ravno vzvratno zavijal iz ene od stranskih ulic, natovorjen z vrečami Ajšine čistilne akcije. Sama sreča je, da je Oto Šibnik previden voznik in se Tonček že od malega razume s smetarji, saj že trideset let edini nosi smeti iz gostilne. Vedno je Otu nosil travarico ali prevetren pir lakomnega Germana, ki se je prejšnjo noč precenil. Sama sreča tudi, da so vsi kmetje modernizirali vozne parke in imajo zanesljive zavore. Fratarjevemu Mirku, pijanemu od svojega dvanajstega leta naprej, je prejšnjo soboto omahnil pod traktor ravno med sprednjim in zadnjim kolesom. Fratar sploh ni opazil. Če bi zavrl, bi Tončka zmečkalo med kolesi, tako je ta obležal pod traktorjem in Fratar je gladko odpeljal čezenj brez tragičnega izida. Župnik Svetina je vse videl in pri nedeljski maši pridigal o božji roki, ki srečo pravično deli med vse: *tako pijane kot slepe in povsem normalne ljudi.* Največja nevarnost za Tončka je moj zetor, ki ima danes povsem pregrete zavore, sploh ne primejo, samo smrdijo še, Selišar in njegova drva. No, po avstrijskem asfaltu bom pustil sledi, tako gladek

je in svež, kako lepe verižne žige delam, krstil bom Hanzijev asfalt, pa ko ga šmirgla, je ziher v fitnesu in dela na sebi. Tončka na srečo ni na cesti. Lošči prokrom ograjo in nov napis so tudi že pritrdili, prvič vidim: *Aysha's Bar and More* piše z debelimi rdečimi črkami v neonu in *Willkommen* v zelenem spodaj. Jutri je ponovno odprtje. Trlo se bo metrogोजzarjev iz Polovške kotline in vsi direktorji bodo tukaj, vsi se bodo slinili okoli Ajšine riti.

Še zadnji klanec mimo propadle Kmečke zadruga in v prvo in edino krožišče v kraju, tam zavijem na *glavno promenado* – edino spodobno asfaltirano cesto v mošnjiški občini. V krožišču vedno pazim s traktorjem in prikolico. Urbanist Strehnina se je pri načrtovanju rahlo uštel. Vozišče je preozko, ker med reko in Kaputnikovim hribom enostavno ni dovolj prostora za krožišče. Vse občine Čistunjske doline so imele krožišča, vsa financirana iz *Evropskega sklada za prometno varnost*, zato so ga hoteli tudi v Mošnjici, manjvrednostni kompleks je bil preprosto premočan in občinski svet je sprejel sklep: *krožišče mora biti, vsako mesto ga ima.* Naredili so krožišče, in to *najdražje krožišče v dolini*, tako čistunjski *Razlagač*, z umetniško instalacijo v sredini. Ker imajo tudi v drugih krajih doline skrpucala na sredini krožišč, so ga hoteli tudi v Mošnjici. Edino Črni Vir ima sredi krožišča lep spomenik borcem, ki ga je izrisal najslavnejši arhitekt, ampak krožišče v Črnem Viru je bolj obračališče kot krožišče. Celoten projekt je prevzel urbanist, arhitekt, krajinar, kipar in multimedijski umetnik, oblikovalec inženir Egon Strehnina. Kapaciteta vseh kapacitet je v prostor, ki nima prostora, umestil krožišče, ki prostor rabi. Reka je že trideset let stlačena v betonsko korito in ob vsakem neurju zalije vse okoliške hiše in kleti, ker je Čistunščica pač alpski hudournik, ki ga ni pametno zabetonirati in ograditi do njegove struge. Ob koncu Kaputnikovega hriba je bilo prostora še največ, zato so gradili tam. Začeli so kopati v Kaputnikovo, da bi pridobili nekaj metrov in postavili mogočno škarpno, a bolj kot so spodjedali Kaputnikov hrib, bolj je ta lezel proti strugi reke. Kaputnikov hrib je del karavanške ledeniške morene in kot tak nagnjen k plazanju. Po stotih kamionih Kaputnikovega materiala in enem metru pridobljenega prostora so gradbeni poseg po posredovanju deželnega okolijskega inšpektorja magistra Oliverja Lavinača opustili. Lavinač ni mogel več pogledati skozi prste, če bi zvozili še nekaj kamionov, bi celoten Kaputnikov hrib zdrsel v korito Čistunščice in namesto spodnje Mošnjice bi dobili Mošnjiško jezero. Lavinač ni mogel sprejeti nobene podkupnine

več, bil je načelen uradnik, ne nazadnje je šlo za življenja ljudi. Potegnili so škarko, ki se po dveh letih že nagiba, in zgradili krožišče. Krona krožišča je instalacija, delo z naslovom *Kje je ptica*, štiri metre visoka pozlačena kletka z na stežaj odprtimi vrati na betonskem stebru. Pozlačena jeklena kletka umetnika Strehnine je stala sto tisočakov. Betonski fundament, varjena jeklena konstrukcija in pozlata so stali deset tisoč, torej je bila idejna zasnova zelo dragocena. *Ideja*, tako Strehnina, *ideja je izvor vsega dela, če ideje ni, tudi dela ni. Ideja je kot korenine drevesa, vidiš jih ne, globoko pod zemljo črpajo snovi za rast debla in krošnje, brez njih drevo ne obstaja. To je pomen ideje.* Instalacija je bila dokončana na skrivaj, ponoči pred slavnostno otvoritvijo krožišča, na občinski praznik četrtega decembra na dan svete Barbare, zavetnice rudarjev. Delavci so skulpturo oblekli v slavnostno škrlatno ogrinjalo, ki sta ga župan Oto Kimavec in oblikovalec Strehnina s skupnimi močmi slekla s kletke ob taktih godbe na pihala. Ravno so igrali *Steigerlied*, svojo najljubšo pesem. Ker je pihal veter, slavni karavanški fen, je velikanska plahta na tla pometla polovico godbe. Kot kombajn je zažela med slavnostno množico. Glasba je utihnila in pogled na pozlačeno praznino kletke je tiste, ki so še stali na nogah, skoraj oslepil. Zadnji žarki skozi špranjo Ritje gore so se lomili na sveže namalani pozlati. Ko se je vrvež polegel

in oči privadile na novo krajevno posebnost, je na slavnostni oder prikorakal doktor Mitja Pilar, moj sošolec in dober prijatelj že od male šole. Videlo se je, da komaj zadržuje smeh. Vedel sem tudi, da kot umetnostni zgodovinar mednarodnega ugleda nad Strehninino skulpturo ni navdušen, pred govorom mi je omenil, da je *perverzija vseh perversij, ni vredna jekla, ki jo sestavlja, ker bo nemogoče odstraniti to ceneno pozlato in je zato jeklo povsem brez vrednosti, to je norost, višek, ti rečem, Emil. Lepo te prosim, kdo sploh gleda te absurditete znotraj krožišč, sploh v tem krožišču, kjer moraš biti popolnoma koncentriran na vožnjo, da ga sploh uspešno zvoziš.* Pilar je najljubši pisec govorov v dolini, njegova velika prednost je, da v tem kraju že petnajst let ne živi, zato ga imajo »vsi« radi, ker je po njihovem mnenju zapustil domači krov in uspel v širnem svetu. Ampak Pilar ni ravno bogat. Vem, da se premika iz dolgog v dolgove zaradi svoje ljubezni do dobre hrane, pijače in neprimernih žensk, ki so ga in ga vrtijo kot judovski dreidel. *To počnem za denar, Emil. Ko bi ti vedel, kaj vse počnem za denar. Ja, uspešen sem. Koliko misliš, da zasluži uspešen doktor umetnostne zgodovine, Emil? Drobiž, prekleti drobiž! Moja plača ni niti za stanovanje in stroške s stanovanjem. Pač napišem včasih kak všečen govor in všečno kritiko za katerega od bogatih naivistov ali lokalnih preseratorjev. Vsi so kurci, od prvega do zadnjega. Zamižim na eno oko*

Laura Kumprej, *Wherever you are*, 2019, akril, 150 x 100 cm

(ali pogosto na obe) in pišem. Saj nisem nor, Emil, denar ni najpomembnejša stvar na svetu, je pa meni, osebno, zelo pomemben in prekleto ga potrebujem. Napišem ali naredim, kar zahtevajo in kar jim ugaja, oni plačajo hvaležen honorar. Tako plačujem položnice in prekleti švicarski kredit. Rabim denar, Emil, tako preprosto je. Tudi jaz prekleta drva peljem zaradi denarja, zaradi denarja zopremu Selišarju peljem drva, zaradi ničesar drugega. Rabim ga kot vsak. Prekleti denar. Mitja je dolgo premleval, kaj naj napiše, kako naj se izmaže iz zagate prazne kletke, kako naj všečno predstavi umetnino, ki to ni, ki je zgolj moteči element, kot skulpture stotine drugih krožišč po deželi. Na tisti vetrovni dan je globoko vdihnil, na lastne oči sem videl, pogoltnil je slino in začel: *Dragi krajani, drage krajanke. Dragi častni Mošnjičani*, je pokazal na prvo vrsto gospodov direktorjev s sončnimi očali. *Odkar je noga človeška prvič vstopila v bujno Čistunjsko dolino, so bili ljudje, ki so kopali, ki so iskali, ki so bredli v neдрjih čistunjskih hribov in iskali rudo. Iskali so upanje, odrešitev tegob težkega kmečko-gozdarskega vsakdana, nekaj, kar bi jim prineslo bogastvo, a zlata ni našel nihče. Globoko v apnenec in dolomit, v kredo prazgodovine so s krampi tolkli rove, a zlata niso našli. Našli so težke kovine. In težke kovine so jim vdahnile upanje v boljše, bogatejše življenje. Udrihali so po kamnini in trli koščke dragocenosti, ko jim je pot meglil pogled, ob soju karbidovk in kletk s pticami pevkami, ki so jim pele pesmi upanja. Vsi so vedeli: ko ptice obnemijo, je treba bežati, ko ptice obnemijo, je plin gospodar in beg edina rešitev. Ta umetnina, ta kletka, je priča vseh iskanj v praznini, vseh blodenj v temi, vseh zamahov preznojenih ljudi, ki so zgradili ta kraj, ta raj pod vršaci čistunjskega hribovja. Kletka je odprta, ker ptic ne potrebujemo več, ker rude ne potrebujemo več, ker nam ni več potrebno brodirati, ker je spoznanje, da je zlato ali pozlačenost, vedno bila med nami in bo med nami, tako oslepljujoča in vse navzoča – neizbrisen del našega bodočega vsakdana. Vse poti vodijo skozi to domiselno krožišče mošnjiških poti. Vse poti vodijo v reciklažo. Mimo skulpture spoštovanega umetnika Egona Strehnine se vse težke kovine izkopane pod gorami vračajo domov, znova in znova, da jih znova in znova predelamo v svetovno znanem Reciklirnem obratu, jim vdihnemo novo življenje in jih kot jate ptic pevk pošljemo v širni svet. Vrnile se bodo nazaj. Spomenik Egona Strehnine je večni, kot je večna dediščina moje Čistunjske doline. Pozlata ni zgolj površinska, ampak je odraz čistine src stvariteljev uspeha teh krajev, slava njim in poklon. Hvala. Vsi so aplavdirali, moj prijatelj doktor Mitja Pilar, ženskar in požeruh, je spet uspel. Ganil jih je do solz. Po zakuski lokalnega mesarja Soliterška je*

na roke prejel bajen honorar z napitnino, se usedel v svojo teslo, zaukazal navigaciji in se s polnim vampom *tout de suite* odpeljal v najbližje avstrijsko kurbišče.

Ne samo, da je to krožišče preozko, tudi robniki mojstra Šavfeljnika so previsoki in njihovi robovi sumljivo ostri. Kot bi nekdo vkopal preklete tankovske barikade. Edini med vsemi traktoristi si tu še nisem prerezal gume. Edini. Hrustnikov Vinko mlajši je prejšnji petek tukaj prerezal vse gume na tandem prikolici, vse štiri, po osmih kilometrih v Črnem Viru je opazil, da nima več gum, tudi platišča so bila takrat že na koncu in do strica mehanika Binka Hrustnika, kjer naj bi zatesnili kiper cilinder, je prikolico privlekel po zadnji osi. Čeprav je Vinko Hrustnik starejši ves čas vozil za njim in za njim Hinko Hrustnik, najmlajši Hrustnik. Hinku se je vse skupaj zdelo smešno, zato bratu ni signaliziral, ker je vedno strašno užival v uničevanju strojev, že od malega. Vso kalvarijo Hrustnikove tandem prikolice je posnel za Facebook *live feed*. Vinko starejši pa ni hotel signalizirati sinu zaradi načel: če Hrustnik reče, da bo nekaj naredil, to tudi naredi. Hrustnik besede nemogoče ne pozna. Kdor se vda, ni Hrustnik. Če Hrustnik reče, da bo prišel, pride, tudi če po vseh štirih, razbit in ranjen, Hrustnik vedno izpelje, kar si zastavi in obljubi. O tovarnjakih, namenjenih v Reciklirni obrat, sploh ne gre izgubljati besed. Nemci, Avstrijci, Čehi, Poljaki, Ukrajinci, ni važno, kdor pride prvič, vsak prereže vsaj eno gumo. Pogosto, tako na štirinajst dni, se kateri od zelencev popolnoma zagozdi in promet poteka po obvozni cesti skozi Lešnikov geto na drugi strani Čistunjsčice. Kolona potuje čez most prvega krajevnega partizana Edvarda Steničnika - Poka. Tam je potem čisti kaos, ker vsi iz Hudega kota: Hrustniki, Plešivci, Kačniki, Kardanški ... tudi moj prijatelj Gromnikov Matejček, v glavnem vsi iz Hudega kota, kar na cesti puščajo traktorje pri Pijanem Antonu. Čisti kaos. Ker tisti iz Hudega kota svojih traktorjev pač ne umikajo ali, kot pravi Hrustnik starejši, ko Hrustnik parkira, ga boh ne prestavi. Pri Pijanemu Antonu je njihova avtonomna cona, no-go za milico od pamtike, tako pravijo. Prvi odcep v slavnem krožišču desno na glavno promenado in samo še naravnost do direktorja Selišarja. Verige ropotajo kot parklji. Če s traktorjem nežno zapelješ v kolesnice tovarnjakov, sploh ne rabiš volana. Vsaj to. Cesta se obnaša kot tiri. Prenatorvorjeni tovarnjaki so izdolbli glavno cesto skozi kraj vse do Reciklirnega obrata. Prenatorvorjeni vse težkoko-vinske svinjarije iz vse Evrope so si lepo izdolbli pot do svojega končnega cilja. V tem kraju je vse ob glavni cesti, odkar pomnim, se ni dosti

spremenilo, nekaj gostiln je zamenjalo lastnike, nekaj trgovin je zamenjalo imena, hotel je dom za starejše krajanke, banka je postala nova banka, PTT je postala nova pošta, šola Lenka Kurčiča - Prekle je zdaj OŠ Mošnjica, Ljudski dom je kulturni dom, delavski hram je zapuščen in rudarsko-industrijska šola je lovski dom. Od krožišča do pokopališča, kjer se strnjeno naselje zaključí, si sledijo na levi: ograjen (visoko ograjen z bodečo žico na vrhu in z zvočniki in glasbo) dom za starejše občane, upokojenski bife *Ta mehki*, pekarna in kebab, krajevni urad, gostilna, pošta, vrtnarija, avstrijska trgovina, gostilna, vrtec, šola, gostilna, nizozemska trgovina, moški frizer Toni Greber, gostilna, pokopališče. Na desni si sledijo: Domača mesnica Franca Soliterška z direktnim izpustom v Kaputnikov potok, nemška trgovina, gostilna, nova banka, ženski frizer Biserka Trajnič, gostilna, hrvaška trgovina, kulturni dom, kulturna gostilna, lovski dom, lovska gostilna, cerkev svetega Roka, zavetnika pred kugo, gostilna (krsti, obhajila, birme in sedmine all-inclusive) *Roka Božja*, fitness, zdravstvena postaja z lekarno, papirnica in gostilna *Marička* (moja in Matejčkova najljubša ob glavni cesti) nasproti pokopališča na levi. Gneče ni, ker je prežgodaj in premrzlo, žive duše ni danes, tri tovarnjake sem srečal od krožišča do Maričke, kjer je edino poslopje ob glavni promenadi z lučjo na to zimsko jutro. *Marička* odpre, ko *Marička* vstane, in *Marička* zapre, ko gre *Marička* leč. Preprosto. Pri *Marički* si dobrodošel, če je *Marička* dobre volje, drugače niti ne odpre ali pa ti zabrusi *spizdi*. Skuha turško, nič *latemakinato* ali *kapučino*, lahko ti blunkne v skodelico malo mleka svojih koz srnaste pasme, kar je stvar okusa, še zame, ki sem vajen okusov. Pir je prave temperature glede na letni čas. Zakuha ti šnops, kar je prava redkost in prav tako stvar okusa. Kisla župa je na voljo od jutra do večera. Kafe zabeli pred deseto, če te pozna in to ne da ji rečeš, ker *Marička* vedno ve, kako se stvarjem streže. Pri *Marički*, v spomeniško zaščiteni leseni rudarski baraki, je vedno gužva. Če se standardni naberejo na kup, kakih dvanajst kalibrov plus *Marička*, Fredi in njuna Marjana in Frenk, je kot v konzervi in do šanka se stegneš od pavsod, samo evakuacijska pot do pisoarja je vedno prosta. *Maričkin* Fredi je školjko takoj po vojni odmontiral in zaplombiral cevi, ker je bila vedno *pizdarija*, tako Fredi. Pisoar je malo nadstandard z avtomatskim hitrim splakovanjem, dišečo žogico, ki jo nabijaš v gol s curkom in večjimi režami, če pride do tekoče krize. *Normalni serjejo doma*, pravi Fredi. Pred *Maričko* sem že videl jezne ženske, v gostilni sta *Marička* in Marjana edini ženski. Čudno, da *Matejčka* še

ni, najbrž je še v štali ali pluži kje z ursusom. Ko *Matejček* zjutraj nakrmi, se usede v svojo kamuflažno pando ali poleti na vinkoviča in hitro na jutranjo kavo k *Marički*, svoji drugi Materi. Vsak dan po pouku od četrtega razreda naprej sva pri *Marički* igrala pikado, pila sok, zmešan z vodo, in jedla *Maričkino* gratis kislo župo. Bila sva med redkimi, ki niso imeli šolskega kosila, saj je bilo za starše prevelik zalogaj, in *Maričkina* župa nama je dala moč, da sva se vzpela vsak na svoj domači hrib, *Matejček* v Hudi kot in jaz na Sončni breg. Res čudno, da *Matejčka* ni. Sobota je mala nedelja za kmečke ljudi. Res čudno. Pa dobro, ko se bom vračal, bo ziher na kafeju in rečema kako.

Prekleta drva, cel tank bo šel za teh deset kilometrov. Zakaj sem moral obljubiti. Zofija vedno reče *kaj oblubljaš, kaj vedno rečeš ja, ja, ja. Reci ne, Emil*. Zofija je najpametnejši človek na svetu in moral bi jo večkrat poslušati. Peš bi bil prej pri Selišarju kot s temi drugoklasnimi polni na stari kripi, s traktorjem, ki je starejši od mene. Zdaj je še kaditi začel. Zadnje čase opažam, da preveč kadi. Sploh kadar motor tišči in zaganja navzdol po klancu, ko spodaj dodam plin, je vedno vse v dimu. Zdaj grem rahlo navzgor in iz izpuha se že vse od Strehnininega krožišča vali gost moder dim. Še zdaj je vidno, kje sem pohodil gas, modra gosta črta skozi ves kraj v neprepišni dolini na mrzlo zimsko jutro. Selišar živi zunja kraja, nekako na sredini med krajem in zloglasnim Reciklirnim obratom, na nekdanji poplavni ravnici, ki so jo za namene odlaganja vsega odvečnega materiala iz rudnika in pozneje fabrike izsušili po drugi vojni. Do osamosvojitve tukaj ni raslo nič drugega kot ščavje, japonski dresnik in ambrozija, nič drugega, nobenih dreves in nobenih živali, vsak poskus *revitalizacije* ali *rekultivacije* je spodletel. Vse je odmrlo in poginilo. Zemljina na Polutnikovi ravnini je bila zastrupljena do obisti. Pred petnajstimi leti je državna okolijska komisija sprejela sklep, da je treba vso zemljo na Polutnikovem očistiti težkih kovin in drugih strupov. Iz Evropskega sklada za okolje so počrpali enormne zneske za dokončno rešitev krajevnne problematike. V sosednjem Povodju so zgradili *Prečiščevalnico zemlje. Novum in unikum pilotski projekt z revolucionarno metodo* čiščenja onesnažene zemlje, ki je bila plod domačih strokovnjakov, je Polutnikovi ravnici spet podaril novo življenje. No, tako je vsaj pisalo v čistunjskem *Razlagaču*. O Prečiščevalnici zemlje krožijo tudi druge govorice. Trije zaposleni, ki jih nihče ne pozna. Nobene povezave na električno omrežje. Z vseh strani pokrita hala z vrati na sprednji in zadnji strani. Edini stroj, ki ga

uporabljajo, je nakladalec. Res čudno. Upokojeni natakhar Fredo Ledvičič, ki je svoj penzion prigaral na velikovškem klancu, v rdečem becirkcu, kamor so pogosto zahajale pomembne krajevne živali, je tam slišal drugačne zgodbe o Prečiščevalnici zemlje. Ledvičiču stalno kaj rih-tam, Ledvičič je po litru ali dveh zelo zgovoren, ekstremno zgovoren. Čudno je, da se izvoz zemlje iz Polutnikove ravnice sklada z gradnjo avtoceste čez Polovško polje. *Tam so samo zemljo menjali, zemljo so menjali, Polutnikovo pod avstrijsko avtocesto in avstrijsko nazaj na Polutnikove njive. Kako so si meli roke, Emil, pol pol se je delijo, kot počnejo poštteni ljudje. Pol za polovski heimatdienst, pol za čistunjske domoljube. Jaz sem se vedno delal pijanega in neumnega. Kaj bo ta, so rekli. Ledvičiču od obiskov Pohorskega dvora nihče ne verjame, a ne, Ledvičič, so rekli. Fredo, Fredo, kdo bo tebi verjel, so rekli. Tovornjak iz Mošnjice je pripeljal, tovornjak iz malikovškega je pripeljal, vrata so se zaprla, brum, brum, JCB-nakladač za par minut in sta šla kamiona vsak skozi svoja vrata. Emil, ti mi verjameš, a ne? Alkoholik sem, to je res. Pes psa spozna, a ne, Emil? Tudi ti ga lukaš, poba. To še ne pomeni, da sva lažnivca. A ne Križnik?* Ja, res kaj spijska skupaj. Koliko laževa, veva vsak pri sebi. Jaz Ledvičiču verjamem vsaj kar se tiče Prečiščevalnice, koliko on verjame meni, lahko samo ugibam. Fredo je lisjak in rad vrta, ker je včasih delal za obveščevalno. Vsi v kraju se ga izogibajo, jaz rad poslušam njegove zgodbe. Če je samo polovica tega, kar trdi Ledvičič, res, so krajevne pripetije, če ne kaj drugega, primerne za serijo postmodernističnih romanov. Kako brez električne povezave in brez povezave na vodovod prečistiti zemljo iz dvanajstih hektarjev, tega res ne vem, piše *suha frakcijska separacija* v brošuri. Čudež lokalnih strokovnih kadrov je sanacijo izpeljal v dveh mesecih. V dveh mesecih! Vsi čistunjski vrtičkarji so hoteli, da se prečisti še njihova zemlja, a ker so finančna sredstva pošla in je bilo treba Prečiščevalnico zemlje zaradi prevelike koncentracije težkih kovin razmontirati, so mošnjiške in črnovirske bajtarske njive in grede ostale, kakršne so že pol stoletja – zasvinjane. Polutnikovo ravnico so preimenovali v Novo naselje, razdeljeno na dvanajst parcel za dvanajst zaslužnih družin, ki so v kraj prinesle napredek in blagostanje. Najlepšo je kupil Rajko Selišar, takrat še direktor in največji delničar denacionaliziranega Reciklirnega obrata s hčerinskimi podjetji. Selišarjeva parcela je edina rahlo privzdignjena, čisto v kotu zgoraj na sončni strani se jo vidi vse od Slinarjeve šikane, kjer se Novo naselje začne. Selišarjeva hiša kraljuje, velika kot druge direktorske vile, škatlasta, bunkrasta, neokusna za moje pojme,

edina z unikatno fasado. Fasada je bila prvotno, za razliko od ostalih s sivkastimi otenki, živo turkizne barve. *Spominja me na kemično zmes, ki sem jo z veseljem nadziral trideset let v našem častitljivem Obratu, na našo brozgo, ki je dala kruh tem turobnim krajem.* Vremenski vplivi in industrijski prah jo zdaj kažeta v povsem drugačni luči. Zimsko jutro še posebno poudari njeno edinstvenost. Še najbolj spominja na telečjo drisko. Kronično telečjo drisko. Drisko zelo zelo bolnega telička. Neopisljiva barva, res. Že od daleč se vidi dva in pol metra visoka siva betonska ograja z v kupole ukrivljenimi pozlačenimi rudniškimi tirnicami na vrhu. Ob dovozu je na skali ponesrečen poskus betonske gamsje skulpture izpod rok kiparja Strehnine. Celotna direktorjeva rezidenca poseblja arhitektovo brezčutnost in hladno Selišarjevo dušo. Prav posebna hiška je med posebnimi direktorskimi, v kraju, zaradi katerih geografske danosti spominjajo na lonec, z regulirano reko v sredini in zdelano cesto zraven. Že vidim Selišnika, kako stopica pred novimi kovanimi vrati z nekakšno kemijsko ornamentiko. Izgleda kot modeli atomov, prvič vidim. Zgleda nervozen, meni vedno zgleda nervozen. Zihem sem bil, da ga bom vrgel iz postelje, zagotovo ga je klical Steničnik – njegov zvesti pribočnik z Avstrijske ceste. Steničnik nikoli ne spi. Zdelo se mi je, da sem videl zaveso, ko sem se peljal mimo njegovega skropucala od bavarske hiše. Staremu moram malo zatrobiti, da ga podkurim. Piiii ... Piiii. Haha, že krili nekaj s suhljatimi rokami in maha, naj neham, prst pred usta tišči, kot da imam električnega zetorja. Zgleda kot breza v zimskem neurju, čisto gumijasto in mlahavo. Neke fabriške manevre mi kaže, kam naj potisnem prikolico in kako. Nisem ravno prvič sredi zime pri njem (Ne, to ni prvič!). Z glavne ceste vzvratno okoli ovinka mimo gamsa od ostrih Šavfelnikovih robnikov v klanec in skozi preozka vrata za traktor. Čisto enostavno, zelo na knap, na centle. Res je ozko, korigiram malo, pritiskam na gas, sklopko zažigam in škropotaje menjam z nesinhroniziranim češkim menjalnikom, glasno je. Posebno nervozen zgleda. Z novimi vrati je tudi varčeval in so ožja kot tastara, je kar Šavfelnik še malo betonsko ograjo podaljšal, da nekako zgleda. *Hitro not, hitro not. Emil, hitro.* Hitro skozi ozko rit, nekaj čisto običajnega. Smejim se raje, drugače bo čisto popizdil. (Ne bi bilo prvič.) Spredaj kolo že riblje po betonu, črn flek bo. Bo pač radiral. Že drsna vrata zapira. Senzor ne pusti, saj je pol havbe še zunaj. Saj si bo zlomil kazalec, tako udriha po daljincu. *Daj še malo, še malo, še malo, še čisto malo...* sklopka mi smrdi, pizda, predolgo stojim na njej, *še malo in STOP,*

STOP STOP! UGASNI, UGASNI. V gredi si. Hertin rododendron, rododendron je pod gumo. Pizda Križnikova, VŽGI, VŽGI! Vžgem, stari je pa vrata že zaprl, jebemti. Malo naprej, še, šeee ... stop in ugasni. Ugasni takoj in ne trobi mi več, celo naselje boš zbudil. Dobro jutro, gospod Selišar! Ja ja, Križnik, malo tiše. Rododendron si uničil. Nisem ga videl. Lani ga ni bilo. Za najino obletnico poroke je bil, za mojo Hertu, bog, zdaj bo spet živčni zlom. Prekleti hribovci vse pomendrate, samo da stopite v mestno okolje. Prekleti brezobzirneži. To bova odštela, Emil. Saj je samo grm, mu rečem. Ga vam malo pristrizem pa bo poletel kot nov. Kar pristrigel bi ti. Ooo, ti pamet kmečka. Najbrž s kakšno motor žago umazano, a ne? To je bil, to je, poseben eksponat Križnik, to ni poceni. S Kitajske je, iz Sečuana, direkt, cel mesec so ga vozili, da o njegovi sentimentalni vrednosti sploh ne govorim. To je bila dragocena rastlina, Križnik, in ti si jo brezsravno uničil, potamanil! Bova kasneje o tem.

Nekako moram deeskalirati celotno zadevo, drugače bo katastrofa. Moram speljati vodo na svoj mlin, čisto je popizdil. Mislim popolnoma. Res ne vem, ali igra, ali je bil ta grm, ki ga nisem mogel videti, ker kamere pač nimam na prikolici nad gumo, res tako dragocen, kot vpije. Mogoče samo ceno zbija. Mogoče hoče drva zastonj. Mogoče spet kaj s Hertinimi boleznimi, zakonske težave in podobne vsakdanje banalnosti. Mogoče je na jagi zgrešil gamsa. Kaj vem. Selišar je podlasica, samo to mi je jasno. Vedno je na preži in vedno špekulira. Zgodnji ste, gospod Selišnik. Vedno tako zgodaj pokonci? Seveda, seveda Emil. To imam od Obrata, disciplina je na prvem mestu. Nič mi nisi javil, kdaj pripelješ, saj sva bila zmenjena, da prej pokličesh. Jaz sem zaposlen človek, meni ne moreš kar na vrat na nos pripeljati drv. Moj časovni plan je zaseden za mesece naprej. Zelo kmečko od tebe. Nič ne predvidevate, vi ljudje, si pač že po krvi primitivci, saj ne moreš kaj za to. Prikimam, ker moram sodelovati, drugače bo še večji hudič. Je mrzlo, gospod Selišnik? Ni hudo. Vidim, da se iz dimnika ravno ne kadi in da je možakar nagrmeden z oblačili. Obute ima Pavel Jazbec deluxe edition iz debelega mehkega črnega usnja z zlatimi šivi in kosmate volnene nogavice, debeli planinski štrik stil pletenja. Sem bil že na jagi, na preži pod skalco sem malo oprezal, opazoval, tako rekoč meditiral – pokaže pod Skalnikov previs. A ni zdaj samo lisica odprta? Ja, lisice so povsod, Emil. Teren moraš imeti vedno načrtan, tega ti ne veš, ker si še smrkav in nimaš pojma o jagi. Zalezovati je treba, še preden se lovna sezona začne. Plen je treba, sploh kapitalne primerke, dolgo iskati. Jaz samo kapitalce streljam, samo take za moj koridor veličastnih. Si ga že videl? Odkimam. Mogoče ti

ga enkrat pokažem. Veš, nisem jaz zastonj zaslužni starešina Lovske družine Čistunjščica, pri meni je jagodni izbor živalskega kraljestva na meniju, če veš, kaj mislim, fant. Prikimam. Drugače res ne vem točno, kaj misli, nekaj menca, in vidi se, da je premražen. Jasno je, da laže. Vem, da laže. Vse ima prehojeno okoli hiše, stari menca po parceli že vsaj pol ure. Vse, odkar sem peljal mimo Steničnikove hiše, Selišar jezno pohajkuje po parceli, jezen na cel svet, ker mu nisem javil, kdaj točno pripeljem, in ker ga je Steničnik vrغل iz postelje. Kam bova zvrnila, ga vprašam. Kam bova zvrnila, ja, kakšno vprašanje je to? Nič ne bova zvrnila, dragi fant, tu si v mestu v soboto zjutraj in ti bi še kar naprej ropotal, zbudil celo sosese, če je še nisi. Kaj je z vami podeželani? Saj ni vse vaše, ne moreš kar rovariti, pošteni ljudje imajo svoj zaslužen vikend. Tukaj smo pomembni ljudje doma, Križnik, ne bova kar kipala. Ozri se malo, no, saj vidiš, da ni prostora. Lepo manualno bova znosila tja do drvarnice pri letnem vrtu in to bova storila karseda tiho, saj Hertica še spi, razumeš, fant? Prikimam. Selišar podgana in njegov neprecenljivi rododendron, si mislim, vse je zasadil z nekim grmovjem, saj res ne morem zvrniti, kako je preračunljiv, si mislim. Zdaj bo obrnil vsako poleno, to bo trajalo vse jutro in dopoldan. Gospod Selišar, brez zamere, jaz nimam časa za zlaganje. Tja zvrniva na tisto suho slivo. Vam jo še porežem zastonj, imam motorko s sabo. Bo hitro. Emil, Emil. To je kjotska pritlikava češnja in ni suha, ampak v dvoletnem mirovanju, taka vrsta je, Emil, eksot, posebnost, relikvija v botaničnem svetu. Tri kjotske pritlikave češnje so v naši deželi in dve poseduje sam Ivan Glawša, naš Glawša, dragi fant. To drevo je ponos mojega vrta. Prikimam v zadregi. Kako klobasa, saj ni resen. Zakaj sem peljal ta neumna drva, zamenjal bi telefon. V božjo mater. Laže, spet laže, si mislim. Predstavljam si, kako mu režem njegov ponos na šnite, za rogove njegovih kapitalnih gamsov. Res sem ga razkačil s tem zgodnjim prihodom. Predvideval sem, da bo rekel zvrni in briši. Ni rekel zvrni in ni rekel briši, ko bi vsaj rekel briši, tako sikajoče skozi zobe, kot zna samo on. Prekleta naivnost. Zdaj me ima na tej svoji domovinski zaplati, zdaj se bo znesel nad mano. Res, kakšne napake delam v življenju, lahko bi se grel ob lepi Zofiji, zdaj pa ... Dobro, potem dogovorjeno, kar začniva. Emil, boš kar gledal mojo češnjo, moj zaklad!? Dajmo, Emil hitro, hitro. Samo tiho. Zadrži se malo, vem, da rad govoriš, vsaj tokrat se obnašaj kot civiliziran človek in ne kot planinski primat. Hitro končava, potem te povabim v svojo klet, da poračunava, če bo potreba kaj veliko računati po tej tvoji eskapadi. Hitro in tiho, Emil.

Gusti Stridsberg: *MÅLAT PÅ GLAS*

*Målat på glas*¹ je četrti roman Gusti Stridsberg. Če bi upoštevala kronologijo izhajanja njenih del, bi se tokrat morala posvetiti tretjemu romanu *Mojih pet življenj*, ki je edini preveden v slovenščino. Ker pa je ta magistrale njenega pisanja, saj se dogodki, osebe, prostori, motivi ... iz tega romana prelivajo v večino njenih del ali črpajo iz njih, ga puščam za zadnje poglavje o literaturi in življenju gospe s Hartenštajna.

Roman *Målat på glas* je izšel leta 1964 v Stockholmu pri založbi *Raben & Sjögren*; leta 1965 je bil preveden v danščino, in sicer *Malet på glas*. Ima podnaslov *Iz avstrijske družinske kronike*, uvaža ga moto *Preživeli so, ne da bi zanikali sami sebe*. Obsega 221 strani. Stridsbergova je dodala tudi shemo drevesa družine Tellberg, katere člani so osrednje osebe romana. Kot da nas želi prepričati o resničnosti dogajanja, je v uvodu v osrednjo pripoved navedla svoj pogovor z romaneskno

osebo, baronico Franzi Tellberg,² s čimer je kot pripovedovalka tudi sama vstopila v roman.

1. septembra 1960 sem prejela pismo ostarele baronice Franzi Tellberg. Njo in nekatere člane družine sem nekajkrat srečala na Dunaju. Tokrat pa sem jo obiskala v podeželski hiši na Koroškem, kjer je živela s svojo ovdovelo hčerko. »Odpri tisto veliko skrinjo,« je rekla Franzi, »v njej je družinski arhiv. Vzemi listine – dnevnike, pisma in vse druge zapise – preberi jih in napiši knjigo o Tellbergih. Gradivo sem zbirala vse od svojega dvanajstega leta.«

»Si se vedno skrivala za zaveso?« sem jo vprašala.

»Poznala sem jih in jih imela rada,« je odgovorila belolasa Franzi. »Glavni igralci so že umrli. Toda v družinski kroniki, ki jo lahko sestaviš iz vsega, bodo živeli vsaj še nekaj let več.«

»Kako lahko veš, kaj vse so nosili v sebi?«

»Domišljija je bližje resničnosti kot realizem.«

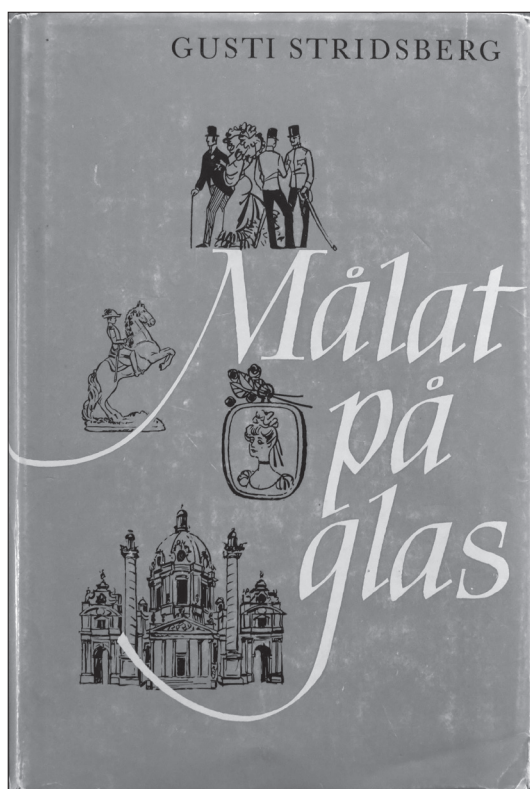
Nazadnje mi je pokazala družinski portret. Dolgo sem zrla v lepo podobo Gianette. Franzi je tiho spregovorila:

»Ali veš, da nas, Avstrijce, pogosto dojemajo kot radožive in zabavne, tudi kot oportuniste. Toda Tellbergi in mnogi drugi so tvegali svoje življenje, če je bilo treba storiti, kar je bilo prav.«

Pokimala je in zašepetala: »Brez velikih potez ... brez patosa ... potihoma ...«

Gusti F. Stridsberg³

Tako kot v dosedanjih romanih Gusti Stridsberg tudi v tem posega po avtobiografskih elementih; pomembno mesto med njimi imajo naši kraji.⁴ V svojem prvem romanu *Zwischen den Zeiten* (1931) slika vzdušje v življenju avstrijskega podeželskega plemstva na južnem Štajerskem po prvi svetovni vojni (prepoznamo lahko Mislinjsko dolino). V drugem *Skuggspel i*

Faksimile naslovnice

¹ Roman ni preveden v slovenščino. Dobesedni naslov prevoda bi bil: *Naslikano na steklo*.

² Imena literarnih oseb (razen zgodovinskih) so zapisana v izvorni različici, saj roman ni preveden.

³ Gusti Stridsberg: *Målat på glas*. *Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 9–10.

⁴ Gusti Stridsberg je na posesti Hartenštajn v bližini Slovenj Gradca živela od leta 1918 do leta 1930/1931.

Jugoslavien (1946) sooča posestniško življenje z življenjem preganjanega revolucionarja med obema vojnama in streznjenje po 2. svetovni vojni (tudi tu je dogajanje postavljeno pretežno v Mislinjsko dolino). V tretjem, avtobiografskem *Mojih pet življenj* (1961) nas prvoosebna pripovedovalka vodi po štirih pomembnih postajah osrednje osebe Franzi. Vse od razkošnega otroštva in odraščanja na Dunaju, prek življenja žene, matere, posestnice in pisateljice na Hartenštajnu v Mislinjski dolini, do poročevalke iz Stalinove Moskve in revolucionarne Španije v tridesetih letih zori v človeka, ki se nazadnje ustali na Švedskem, v »deželi načelnega humanizma«.⁵ V četrtem, *Målat på glas* (1964), prevladujeta dva dogajalna prostora, in sicer posest Hartenfest (opis dvorca in kasnejše omembe lokacije kažejo na to, da je Stridsbergova ponovno obudila dvorec Hartenštajn) in Dunaj.

Roman predstavlja tisto, kar smo v življenju avstrijskega privilegirane sloja, ki mu sledimo v vseh njenih dosedanjih romanih, pogrešali. Kakšno je bilo duhovno obzorje teh ljudi, kako so doživeli razpad velike monarhije, kako so se soočali z nacionalsocializmom in kaj jih je čakalo ob koncu druge svetovne vojne. Zgodovinsko ozadje romana je torej kar dvainštirideset let burnega dela avstrijske zgodovine: prva svetovna vojna, razpad Avstro-Ogrske, življenje v prvi avstrijski republiki, negotova usoda avstrijskih posestnikov, politične razmere, spopadi med Heimwehrom in Schutzbundom,⁶ avstrijska državljanska vojna, državni udar, rast nacionalsocializma, preganjanje Judov, druga svetova vojna in čas po njej. Toda vse to dogajanje je predstavljeno le fragmentarno, je le okvir, v katerega so ulete zgodbe posameznih oseb.

Dogajalni čas je zamejen z dvema datumoma: z 18. avgustom 1913, ko so praznovali rojstni dan cesarja Franca Jožefa,⁷ in 2. novembrom 1955,⁸ ko so znova odprli leta 1945 uničeno Dunajsko državno opero. Datuma zagotovo nista izbrana naključno. Oba sta neposredno povezana s pomembnima mitoma v dolgi avstrijski zgodovini. Cesar Franc Jožef je med svojim vladanjem postal skoraj sinonim za Avstro-Ogrsko monarhijo in za marsikoga predstavljal 'očeta narodov'.⁹ Odprtje Dunajske državne opere pa pomeni renesanso duha stare Avstrije, ki se je po drugi svetovni vojni morala dokončno sprijazniti s svojo preobrazbo, toda klasična glasba in z njo opera, ki sta vedno kraljevali Dunaju, sta preživeli.

Osrednje osebe romana so člani plemiške družine Tellberg: mati grofica von Tellberg ter njena sinova Leopold z ženo Gianetto in Ferdinand z ženo Myro z družinama. Leopold in Gianetta imata dva otroka: Johannes in Annerl; posvojila pa sta tudi nezakonsko hčer Ferdinanda Almo. Ferdinandu in Myri so se rodili trije otroci: Mario, Harry in Melanie. Pomembno vlogo odigrajo tudi njihovi najbližji prijatelji: polkovnik von Donhauser s hčerko Franzi, jezuit pater Sayn in bančnik Hellmeyer. V dogajanje posegajo še stranske osebe – posli na Dunaju in Hartenfestu, učitelj glasbe iz Celja Jan Kovač, domači učitelj Kunibert, Johannesov sošolec Jakob Polanco, Mariev prijatelj in pomemben član Hitlerjugenda¹⁰ Pulka ter druge.

Življenje družine Tellberg je razpeto med Dunajem, kjer imajo svojo palačo, in podeželskim dvorcem Hartenfest, kjer preživljajo poletja. V lasti pa imajo tudi palačo v Gradcu, ki pa jo oddajajo. Posest in dvorec Hartenfest sta postavljena v deželo, kjer so Türkendorf – Turkiska Vas (Turiška vas), od koder vozi vlak proti Celju, Urška Gora (Uršlja gora) in zvonovi v cerkvi sv. Martina (Šmartno), zato v njej z lahkoto prepoznamo Hartenštajn¹¹ v Mislinjski Dobravi pri Slovenj Gradcu. Seveda pa Hartenfesta in Hartenštajna ne moremo preprosto enačiti, saj je Hartenfest del literarnega sveta in kot tak prepuščen fiktivnemu svetu literature.

5 Gusti Stridsberg: *Mojih pet življenj*. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1983, str. 429. Prevedel Drago Druškovič. (V nadaljevanju *Mojih pet življenj*.)

6 Heimwehr – oborožene skupine, ki so začele nastajati že med razpadanjem monarhije. 15. julija 1927 so se združile v domobransko gibanje, ki je zajelo nemškonacionalne in katoliške monarhistične privrženice. Zgledovali so se po Mussolinijevi Italiji, ki jih je tudi finančno podpirala. Leta 1936 so jih razpustili. Schutzbund (Republikanischer Schutzbund – Republikanska zaščitna zveza) – organizacija, ustanovljena leta 1923, je nasledila delavsko obrambo. Skrbela je za red med demonstracijami in predstavljala oboroženo podporo socialne demokracije. Prepovedali so jo 31. marca 1933, vendar je še naprej obstajala kot ilegalna organizacija. Med obema gibanjema je prihajalo do nenehnih sporov in spopadov; meščanski krogi so večinoma podprli Heimwehr. (Ernst Bruckmüller: *Avstrijska zgodovina*. Slovenska matica, Ljubljana 2017, str. 420–424; v nadaljevanju Bruckmüller.)

7 Franc Jožef I. (183–1916), avstrijski cesar, ogrski kralj.

8 Opera je bila dejansko odprta 5. novembra 1955.

9 Njegova 68-letna vladavina je četrta najdaljša v zgodovini Evrope. Po francoskemu kralju Ludviku XIV., kraljici Združenega kraljestva Elizabeti II. in liechtensteinskemu princu Janezu II.

10 Hitlerjugend – nemška mladinska organizacija, ki jo je leta 1926 ustanovila nemška nacistična stranka.

11 Na posesti Hartenštajn je Gusti Stridsberg (takrat še prvič poročena Jirku) živel v letih od 1918 do 1930/1931.

Povzetek po poglavjih

Roman je zgrajen iz dvajsetih poglavij.

1. poglavje

Dogajanje se začne na rojstni dan cesarja Franca Jožefa, opoldne 18. avgusta 1913 nekje na Štajerskem. Franzi in oče, polkovnik, se vozita s kolesljem. Ker se približuje nevihta, Franzi pa je poletno oblečena, oče predlaga, da se ustavita pri Tellbergih na gradu Hartenfest. Deklica z bujno domišljijo je razočarana nad dvorcem; nikjer dviznega mostu, niti jarka, kaj šele koničastih stolpov. Samo čudna, starodavna hiša z veliko cvetočo glicinijo ob vhodu. Ko oče konje prepusti hlevarju, ga ta nagovori z baronom. Franzi začudeno pogleda očeta, ki ji hudomušno pojasni: Če poslu nameniš dvajset krajcarjev napitnine, te nagovori kot barona; za trideset pa lahko postaneš kar grof.

Ko vstopita v vežo, pod obokanim stropom zagledata veliko bakreno svetilko, ob kateri je gnezdo lastovk. V zidnih nišah so iz lesa izdelani svetniki. Franzi se najprej zazre v sv. Florjana, zato ji oče pojasni, da varuje hišo pred ognjem, in izreče ljudsko priprošnjo: »Sveti Florjan, obvaruj moj dom; pojdi k sosedom in prižgi tam.« Deklica zgrožena izjavi, da to ni krščansko, med nadaljnjim pogovorom pa ju zmoti gospodinja Amanda, ki obvladuje življenje na Hartenfestu. Franzi se predstavi kot Augustine Franziska Donhauser, Franzi.¹² Amanda ju povabi na kosilo in prosi očeta, da družino, ki je pri maši, počaka v sprejemnici, malo obiskovalko pa vzame s seboj in jo obleče v toplo jopico, da se ogreje.

Potem Franzi začne raziskovati dvorec; predvsem jo zanima, kje neki so otroci, ki jih je oče omenjal. Notranjščina se ji zdi dovolj razkošna, vendar še vedno ne tako kot njihova udobna hiša v Mariboru.¹³ Za velikimi belimi vrati s pozlato nenadoma zasliši kričec ženski glas, ki govori o posojilu, in moškega, ki jo želi pomiriti. Prestrašena steče po stopnicah, na katerih se skoraj zaleti v dva fanta približno enake starosti, kot je sama. Izve, da je modrookemu ime Mario Tellberg, temnooki pa je Harry Tellberg, da imata nove obleke in da sta barona. Harry jo prime za roko, potem pa stečejo v kuhinjo, kjer se pripravlja praznično kosilo. Franzi ob množici jedi najprej zagleda ostarelo gospo na vozičku. Je babica obeh fantov, grofica Tellberg, ki kljub svečani obleki

z roko posega po pripravljeni hrani in jo pokuša. Franzi namignejo, naj ji poljubi roko. Nenadoma zaslišijo Straussov Cesarski valček, potem pa se odprejo vrata v razkošno jedilnico.

Najprej vstopita Leopold Tellberg in žena Gianetta; on visok, eleganten, ona sijoča, kot bi stopila s portreta; za njima Leopoldov mlajši brat Ferdinand Tellberg - lepi Fredi' in z njim njegova žena Myra, urejena, ampak grobih potez na obrazu. Sledita jima polkovnik von Donhauser in jezuit pater Sayn, duhovnik in prijatelj družine Tellberg. Nazadnje se jim pridruži še gospa Amanda. Grofica se odloči obedovati v svoji sobi – mogoče bo tako laže metala kosti čez ramo, kar pogosto počne, in se potem obrisala v čipkasto servieto. Otroci sedijo pri drugi mizi s svojim domačim učiteljem Kunibertom in gostjo Franzi.

Obred začne pater Sayn z molitvijo, sledi Leopoldov nagovor v čast cesarju, nazadnje zazveni himna Avstro-Ogrske.¹⁴ V najbolj slavnostnem trenutku izpod mize prileze štiriletna deklica in potoži Gianetti, da so nanjo pozabili. Gianetta vzame Almo v naročje in jo potolaži. Po kosilu se še enkrat potopijo v molitev patra Sayna. Franzi ga z zanimanjem opazuje. Začuti, da bi še tako velik greh pri njem bil v dobrih rokah, zato se odloči, da bo z nepomembnimi stvarmi opravila z duhovnikom v Mariboru, zapletenejše pa bo ob velikih praznikih zaupala očetu Saynu.

Baronica Myra povabi goste, da se preselijo v modri salon, sama pa se želi na samem srečati s patrom Saynom. Navrže mu, da svakinja Gianetta preveč pozornosti posveča nezakonskemu otroku njenega moža Ferdinanda in da jo s tem dnevno ponižuje. Po njenem bi bilo najbolje, če Almo čim prej ločijo od njenih otrok in jo pošljejo v internat. Ker ve, da se mož Ferdinand s tem ne bi strinjal, od patra Sayna pričakuje, da ga prepriča. Duhovnik je popolnoma na strani otroka, zato tega izziva na sprejme. Franzi, skrita za zaveso, tiho spremlja ves pogovor.

V nadaljevanju nas pripoved popelje v zgodbo o Hartenfestu. V preteklosti so ga posedovali višji državni uradniki ali častniki, v tej generaciji pa je edina lastnica baronica Myra. Njen mož Ferdinand je zaposlen na vojnem ministrstvu, svak Leopold pa na ministrstvu za železnico. Družini poletje preživljata na posestvu, na jesen pa se vrnejo v Gradec

12 Dekliško ime pisateljice Gusti Stridsberg je bilo Augustine Franziska Mayer.

13 V romanu se pojavlja nemško poimenovanje Marburg; kasnejše navedbe kažejo, da gre za Maribor.

14 *Bog ohrani, Bog obvarji* – himna Avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske. Avtor melodije je Joseph Haydn (1732–1809). Besedilo se je z menjavami cesarjev spreminjalo, melodija pa je ostajala enaka in je danes tudi podlaga za trenutno nemško himno.

ali na Dunaj, kjer ima družina Tellberg svoji palači. Razsipen posestniški način življenja na Hartenfestu jim omogočata poceni delovna sila in tradicionalna poslušnost poslov. Odkar se je Ferdinand pred sedmimi leti poročil z Myro – v čisti raztresenosti, kot je rada rekla stara grofica – posestvo prinaša majhen, ampak stalen dohodek. Oba sinova imata v lasti tudi manjše premoženje in vsak polovico dveh baročnih palač.

Čeprav je lastnica Hartenfesta Myra, ga oživljata Gianetta in Leopold. Ko je pred tremi leti Leopold na posest pripeljal osemnajstletno lepoto iz bogate tržaške družine Volpi, so bila mnenja zelo deljena. Baronica Myra jo je s težavo sprejela, nezaupljivost matere grofice je pregnalo bogastvo, svaka Ferdinanda pa nista motili niti njena lepota niti bogastvo.

Tri dni pred cesarjevim rojstnim dnem so se z Dunaja odpravljali na podeželje. Takrat je Ferdinand ženi Myri razkril dejansko stanje – Hartenfest je prezadolžen in grozi jim bankrot. Pogovoril se je že z Leopoldom in Gianetto, ki sta z denarjem družine Volpi pripravljena poplačati dolgove v zameno za hipoteko. Myra je temu predlogu ostro nasprotovala, saj jo je zmotilo, da bi delna lastnica posesti lahko postala ženska italijanskojudovskega porekla. Ferdinand, že naveličan, jo je vseeno poskušal prepričati:

»Te krvne vezi, draga prijateljica, ali se ne bi moral vsak pravi Avstrijec zahvaliti za svojo vsestransko nadarjenost, spretnost, življenjsko modrost? Kelti in Romani – svetli in temni – so živeli v naših deželah. Iliri ob Jadranskem morju, Etruščani na Tirolskem,¹⁵ Veneti, Histri in druga ljudstva so prihajali ter izginjali. Sam imam vse značilnosti, ki odlikujejo Ilira, Ferdinand Kelta ... Huni so preplavili Madžarsko, južni Slovani so naselili Vzhodne Alpe in Spodnjo Avstrijo.¹⁶ Ljudstva so se bojevala med sabo, sovražnikom so ugrabljala ženske, ki so potem rojevale njihove otroke. Nobenega *Almanacha de Gotha*¹⁷ ni bilo, nobenega vprašanja 'Kdo je to?' In čistost krvi? Ni je, draga Myra, in je nikoli ni bilo. To je pravljica, izmišljena za tiste, ki potrebujejo berge za svoje občutke manjvrednosti ...«¹⁸

Myra je končno pristala s pojasnilom, da se je tako odločila v dobro otrok.

Pripoved se po tem vpogledu v preteklost spet nadaljuje s slavljem na Hartenfestu. Prihajajo obiskovalci, v središču dogajanja je grofica Tellberg. Pogovarjajo se o marsičem, tudi o ljubezni. O njej, presenetljivo, spregovori polkovnik Donhauser: »Ko gre za ljubezen, nič ne pomaga. Vse, kar je bilo kdaj izrečeno ali zapisano o njej, je hkrati resnično in lažno.« Prikima mu tudi oče Sayn in ga dopolni, da je toliko vrst ljubezni, kot je ljudi. Mednje spada tudi materinska ljubezen. Omeni zgodbo slovenskega študenta, ki je med protiavtstrijskimi demonstracijami, ki so potekale v Celju in Mariboru, smrtno ranil enega od žandarjev, zato so ga aretirali. Tako so bile pokopane tudi sanje matere, ki je vse življenje garala, da bi sinu omogočila boljše življenje.

Zgodba gane Gianetto, zato vpraša patra Sayna, ali je mati revna. Ko ta pritrdi, Gianetta predlaga, da bi zanjo zbrali nekaj denarja. Tako se družba razdeli na tiste, ki so pripravljeni prispevati, in tiste, ki v dobrodelni gesti vidijo podpiranje ali celo podpihovanje protiavtstrijskih gibanj. V tem je neizprosna predvsem baronica Myra: »Še posebej ostro bi morali nad slovanske in italijanske upornike. Nehvaležna tolpa, čreda prašičev, ki smo jih vzgojili!« Leopold in Ferdinand poskušata biti strpnejša. Leopold spregovori o tem, da se v monarhiji mnogi ne morejo šolati v svojem jeziku, da je uradni jezik nemščina, da so njihove možnosti za uspeh pičle – razen če ne pripadajo plemstvu ali premožnejšim slojem. Ferdinand pa opozori na odnos do njih v vojski; nadrejeni jih pogosto nagovarjajo z zmerljivko »Ti, svinja slovenska«. Gianetta povzame svoje prepričanje z izjavo, da strpnost ni znamenje šibkosti, oče Sayn pa doda, da so tudi apostoli oznanjali evangelij v mnogih jezikih.

Po burnem pogovoru se družba razide. Gianetta pred spanjem obišče še speče otroke, njen mož Leopold pa se ob pogledu na svojo ženo sprašuje, kako je sploh lahko živel, preden jo je spoznal.

2. poglavje

Pripoved nas preseli v pozno jesen leta 1915. Grofica Tellberg, njena spremljevalka Mathilde in gospodična Amanda živijo na Hartenfestu, ki se je med vojno spremenil v zavetišče za sirote. Pogovor med grofico in obiskovalcem baronom Thornom razkriva, kako globoko je vojna posegla v njihovo življenje; Thornov dvorec je postal celo

15 Teza, da naj bi se Etruščani iz alpskega prostora selili v osrednjo Italijo, je bila ovržena. Glej: <https://www.nationalgeographic.si/situla-z-vac/>.

16 Južni Slovani niso naselili Spodnje Avstrije.

17 *Almanach de Gotha* – natančen pregled evropskih kraljevskih in plemiških rodbin (poseže tudi na druge celine); vsebuje pa tudi podatke o pomembnejših vladnih, vojaških in diplomatskih službah. Prvič je izšel leta 1763.

18 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 31.

bolnišnica za lažje ranjene. Na Hartenfestu jim sicer ni hudega, čeprav morajo del pridelanega pošiljati bližnjim bolnišnicam za ranjence.

Mladi so ostali na Dunaju. Baronica Myra dvakrat mesečno prihaja po hrano, zato se grofica vsakič znova odloča, koliko ji bodo pokazali, kajti Myra je pripravljena vzeti s sabo vse, kar vidi. Na Dunaju ne živi slabo. Svoje prostore je odprla srečevanjem žensk, ki v sebi nosijo idejo o veliki Nemčiji in poveličujejo cesarja – ne Franca Jožefa, temveč zadnjega nemškega cesarja in pruskega kralja Wilhelma II.¹⁹

Leopold in Gianetta živita v nadstropju pod njo; tam imajo svoje prostore tudi otroci – Melanie, Annerl in Johannes so še majhni, Mario, Harry in Alma pa že hodijo v šolo. Gianetta vse od začetka vojne dneve ali noči preživlja v bolnišnici, kjer dela prostovoljno kot bolniška sestra, Leopold pa nadzoruje večino vojaškega transporta. Oba je vojna vidno postarala. Ko se zgodi železniška nesreča, v kateri umre več oseb, si Leopold ne more odpustiti; počuti se kot morilec, zato pristane v sanatoriju. V času, ko Gianetta sama preživlja dneve, se zbliža s svakom Ferdinandom.

Vojna je pri mnogih vzbudila dvom o nadaljnjem obstoju monarhije. Lastniki posesti na južnem Štajerskem se znajdejo pred vprašanjem, ali naj vse prodajo in se preselijo ali naj počakajo. Zavedajo se, da slovenski kapital ni zadosti močan, da bi lahko odkupil vso njihovo zemljo in gradove. Ali bi kot avstrijski državljani še lahko ohranili svoje premoženje v novi državi, ki se je napovedovala na jugu? Bi se sploh lahko navadili na njene zakone? Še najmanj težav pričakujejo pri poslih, za katere vedo, da so jim zvesti.

Tudi o usodi Hartenfesta so mnenja različna. Mati grofica in sinova ga želijo obdržati, toda Myra se z njimi ne strinja. Dogovorijo se, da bo grofica ostala na Hartenfestu, otroci pa bodo šli v šolo: Mario in Harry na Dunaj v Theresianum, Johannes v jezuitski kolegij v Kalksburg, Almo in Melanie pa čakajo najprej zasebna šola Sacré Coeur v Gradcu in kasneje uršulinke na Dunaju; Annerl čaka ista pot naslednje leto. Donhauserjevi se odločijo svojo razkošno hišo v Mariboru zamenjati za posest v bližini Celovca.

Gianetta še vedno pomaga na kirurški kliniki. Ko se nekega večera vrača domov, jo pričaka Ferdinand, ki ji pove, da bodo Leopolda odpustili iz sanatorija. Zaupa ji tudi, da odhaja na fronto in da tega ni povedal nikomur, saj se

noče poslavljati. Skoraj brez besed se dogovorita, da bo za njegovo nezakonsko hčerko Almo še naprej skrbela Gianetta. Ob tem se Gianetta zave, da obstaja več vrst ljubezni – moža ljubi, toda veselje, ki ga čuti ob tem, ker se vrača, se ne more kosati z bolečino zaradi Ferdinandovega odhoda. Leopolda doživlja kot zvestega, zanesljivega človeka, ki živi za svojo družino, ženo in ideje; Ferdinand pa ji predstavlja vse, kar mami in zapeljuje. Ferdinand se redko oglašča z bojišča, nazadnje pa dobijo pismo z vsebino: »Pogrešan, verjetno mrtev ...« Glava družine tako postane Leopold.

V letih vojne je Dunaj že popolnoma spremenil podobo. Pomanjkanje, črni trg, vrste pred pekarnami, na ulicah vojni invalidi.²⁰ Družina se odloči, da bodo stisko poskušali preživeti s pomočjo Hartenfesta. Najmočnejšo oporo otrokom predstavljata Gianetta in gospodična Amanda; Leopold okoliščino namreč še vedno doživlja na meji med svetom uradništva in begom v sanje. Zaveda se tudi minljivosti stanu, ki mu pripadajo: »Ali ne razumeš, Gianetta, da smo slike na steklu? Kot figure na starih cerkvenih oknih. Naše ozadje je krhko.« Njegovo razmišljanje zamaje tudi Gianetto. Ali je bila avstrijska vzgoja preslaba, presplošna za ta razpadajoči svet? Ima Myra prav, ko svojega dragega Maria vzgaja kot borca v boju proti šibkejšim, ki v krvi še vedno nosijo strah pred 'gosposčino'? Alma, Johannes in Annerl so iz drugečnega testa, zato jim bo težavno razložiti, da je človek človeku najhujši sovražnik. Kdo je morilec med vojno? Ta, na tej strani, ali oni, na drugi?

Otroci imajo svojo podobo o vojni in sovražniku. Almo zanima, kako ga prepoznaš; ali ima mogoče rogove? Myrin sin Mario pa je odločen: »Takšen je kot vsi drugi, le da nima duše in ni čiste krvi.«

Nekega dne Gianetta preseneti z novico, da je za otroke najela glasbenega učitelja – dvajsetletnega Slovenca, vojnega invalida, ki bo igral orgle v bližnji cerkvi. Myra ni navdušena nad njegovim slovenskim poreklom, toda Gianettini argumenti o povezanosti Avstrijcev s klasično glasbo prevladajo. Glasovi spineta in violine tako sredi vrtov oživljajo Mozarta, Clementija, Czernyja ... Mali Almini prsti na violini v Gianetti vzbujajo odmev Ferdinandovega srca, ki se je nekje v tujini spremenilo v prah. Poletje na Hartenfestu je zacvetelo, kot ni že dolgo.

19 Wilhelm II. (1859–1941); vladal je od leta 1888 do leta 1918 in z militaristično politiko želel razširiti kolonialno Nemčijo. V 30. letih prejšnjega stoletja je upal, da bodo nacisti ponovno vzpostavili monarhijo.

20 Že v začetku leta 1915 je primanjkovalo moke, zato so racionalizirali porabo moke in žita; leta 1918 so delavci v tovarni streliva, ki je bila takrat pomembna industrijska panoga, dnevno dobivali samo košček kruha, nekaj zelja in črno kavo. (Bruckmüller, str. 396)

3. poglavje

Velikonočne praznike leta 1918 na Hartenfestu preživljata tudi Franzi Donhauser in njen oče, polkovnik, ki je na srbski fronti izgubil levo roko. Franzi je stara trinajst let. Za osemletna Johannes in Almo je obisk prava osvežitev, saj se s Franzi lahko odkrito pogovarjata o tem, kakšno vpliv ima Bog na življenje in kako lahko dopusti vojno. Franzi ne pozna odgovorov, zato zelo pogreša modrost patra Sayna.

Hartenfest obiščejo vplivni znanci družine Tellberg. Pogovarjajo se o zanje zelo aktualnem vprašanju – kaj bo z monarhijo v prihodnosti. Bančnik Hellmeyer je zelo daljnoviden:

»Južna Štajerska bo pripadla novi Kraljevini Jugoslaviji. Mogoče jo bodo preimenovali v Slovenijo, a jo bo veliki srbski brat strahotno izkoriščal. Da, Slovenija in Hrvaška ne bosta nič drugega kot priključeni koloniji. Verjemite mi, dragi prijatelji, že v nekaj letih bodo tako imenovani politiki grenko jokali in žalovali za toplim in udobnim mestom v srcu monarhije. Manjšine bodo ekonomsko uničene ali pa bodo spremenjene v gospodarske kolonije zmagovitih velesil. Beseda svoboda, nacionalna svoboda, bo spet cinično zlorabljena, da bi zavajali male in redili velike.«²¹

Vsi se zavedajo, da bo Avstrija po vojni bistveno manjša, zato se bojijo za usodo njene kulture. Zelo jih skrbi tudi za Hartenfest. Myra predlaga, da bi ga v celoti odkupila Gianetta, ampak se Leopold s tem predlogom ne strinja. Zdi se mu groteskno, da bi žena avstrijskega javnega uslužbenca investirala v posest, ki bo zagotovo začela pripadati novi slovanski državi. Leopold v tako odločilnih trenutkih pogreša politiko Metternicha²² ali Talleyranda,²³ dveh državnikov, ki sta po njegovem mnenju razumela Evropo.

»Kaj neki vedo ti politični turisti, Angleži in Američani, o problemih srednje Evrope, o zgodovinski vlogi Avstrije? In tovrstni politični turisti krojijo usodo let. Kaj vedo o nujnosti večnacionalne Avstrije? Domišljajo si, da razen nemških Avstrijcev nobeden od štirinajstih narodov v Avstriji nima kaj povedati.«²⁴

4. poglavje

Med božičnimi prazniki leta 1923 se vsa družina z otroki zbere na Dunaju. Myrini in Ferdinadovi otroci Melanie, Harry in Mario se pogovarjajo o stanju v Evropi. Harry pravi, da ga to zelo zanima. Želi namreč postati novinar, kajti svet potrebuje ljudi, ki bi sporočali resnico. V pogovor se vključi tudi najstarejši Gianettin sin Johannes z večnim vprašanjem: »In kaj je resnica?« Nazadnje se jim pridruži še Myra in domači učitelj Kunibert, ki je preživel vojno in s svojim navdušenjem nad germanstvom postal nepogrešljiv Myrin spremljevalec. Myra naznani, da z vlakom prihajata tudi Alma in Annerl.

Gianetta in Johannes se z avtomobilom odpravita na železniško postajo. Snidenje z dekletoma je pristrčno; Annerl skoči v Gianettin objem, Johannes pa objame Almo.

Gianetta ima rada vožnje z avtomobilom. Večkrat se sama odpravi na podeželje, kjer med vožnjo ponovno odkriva samo sebe; kot bi se vsakič znova podajala v nikogaršnjo deželo. Pogreša Ferdinanda. Prepričanje patra Sayna o ponovnem vstajenju duše je ne more potolažiti. Eno samo noč je ljubila Ferdinandov glas, vonj njegovih las, njegove roke, usta, njegovo vroče telo. Tega pa ji nihče ne more vrniti.

Ponovno srečanje celotne družine razpira vse večje razlike med člani Tellbergove družine. Otroci odraščajo in njihove poti se vse bolj odmikajo druga od druge. Tako se Harry kljub razlikam v starosti, poreklu, vzgoji in vrednotah spoprijatelji z domačim učiteljem glasbe Janom. Še več – te razlike ju povezujejo, saj Jan čuti, da Harry teh razlik ne priznava oziroma se, če so, postavi na stran deprivilegiranih. Skupna pa jima je tudi ljubezen do Mahlerja in Dvořáka. Mario prezira bratov odnos do Jana, kar Harryju tudi odkrito pove. Sam se je v šoli navzel duha germanstva, zato se z veseljem ozira v svojo podobo v ogledalu in svoje ledeno modre oči. Na Harryjevo vprašanje, ali je socialist,

²¹ Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 55.

²² Knez Klemens von Metternich (1773–1859), avstrijski politik, diplomat. Od 1821 do 1848 je bil avstrijski kancler. S policijskim nadzorom in cenzuro je zatiral liberalna in nacionalna gibanja, saj je želel notranje utrditi monarhijo.

²³ Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838), francoski škof, politik in diplomat.

²⁴ Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 58.

potrdi, hkrati pa kategorično zanika, da bi bil marksist ali celo demokrat. Bliže mu je ideja 'vodje'. Ne moti ga tudi materina očitna zveza z domačim učiteljem Kunibertom, s katerim deli marsikatero idejo; ženska navsezadnje potrebuje moškega.

Brata se pogovarjata tudi o finančnem stanju družine. Tellbergi so, kot večina avstrijskih pristašev monarhije, svoj kapital nalagali v vojna posojila, zato je premoženje skopnelo. Prihodki s Hartenfesta komaj zadoščajo za plače poslov, davke in stroške družine, ki tam preživlja počitnice. Palača na Dunaju vse bolj spominja na mrtev kapital, ki naj bi poskrbel za šolanje otrok. Na razpolago so samo dohodki javnega uslužbenca Leopolda, Myrina vdovska pokojnina in seveda bogato premoženje Gianettine družine, ki je preudarno investirala v Italiji in Jugoslaviji. Dvakrat letno si tako pomagajo z visokimi obrestmi, ki jih prejema Gianetta, in vsaj za silo vzdržujejo slog življenja, ki jim je blizu. Otroci se šolajo v internatskih šolah, v njihovem salonu pa še vedno enkrat na teden odmeva klasična glasba.

Mlade vse bolj vznemirja tudi ljubezen. Na božičnem sprehodu po Dunaju Alma začuti, da ji je Johannes več kot bratranec, ampak je zmedena, saj se boji, da se njegova pot mogoče oddaljuje od posvetnega sveta.

5. poglavje

Na božični večer Harry in Jan zapustita družino in Dunaj. Med zimo se na poti v Celje za dve uri ustavita še na Hartenfestu.

»Cesta proti Hartenfestu je bila tako zasnežena, da so le drevesa na obeh straneh kazala pravo smer. Oster zrak je vonjal po ledeno mrzli penini in tišina tega belega svetlega jutra je bila meščanoma skoraj slišna. Beloglavi jastrebi so neusmiljeno krožili nad gozdom in iskali plen. Bilo je 25. decembra zjutraj in nenadoma so cerkveni zvonovi sv. Martina začeli prijazno pozdravljati veliko božično mašo.«²⁵

Neprespana, prezeblja in lačna gazita do dvorca in upata, da bosta našla kaj užitnega – temnopolti in rdečelični Harry ob vitkem Janu spominja na krepkega mladega velikana s skrivnostnimi Ferdinandovimi očmi. Doma ni nikomur povedal, kam se odpravlja in zakaj.

Vedel pa je, da se bo vrnil v Avstrijo, ko bo spoznal, kako živijo ljudje, za katere mraz in lakota nista izzivalna pustolovščina, temveč življenje samo. In o tem bo pisal. Samo s Franzi se je dogovoril, da ji bo enkrat mesečno v Celovec pošiljal pisma na naslov 'poštno ležeče'. Medtem ko sam brska po shrambi, zasliši Janovo igranje na spinet. V spomin se mu prikrade podoba osemletne Franzi, ki je prišla na obisk davnega leta 1913. Usodno srečanje.

Čez dve uri sta spet na vlaku proti Celju; dan nameravata preživeti pri Janovi materi. Mimo hitijo postaje s spremenjenimi imeni: Türkendorf – Turkiška vas, Wöllan – Velenje in Schönstein – Šoštanj. Celje ju sprejme z majhno zanemarjeno železniško postajo, s počitniško praznino in težkimi snežnimi oblaki nad reko. Napotita se do sive soseske s sivimi hišami in sivim dvoriščem. Ko pozvonita, jima odpre debelušna gospa s predpasnikom, Janova mati. Vonj po popečeni čebuli ne zmoti prisrčnega srečanja matere in sina. Harry ob oknu uzre klavir z doprskim Beethovnovim kipom. Zave se, da to ni življenje proletarcev, temveč da je prvič stopil v svet malomeščanstva. Dan preživlja na sprehodu ob reki. V mislih premlewa vzroke, zakaj se je odločil oditi – sanje, prezir in ideali so ga pripeljali daleč v to nikogaršnje ozemlje. Ni več mogel prenašati mamine nesramnosti, Marijevega zločinskega nagona in Kunibertove samopašnosti. Pobegnil je, podobno kot je pred vnaprej obsojenim zakonskim življenjem pobegnil njegov oče Ferdinand. Jan, ki pripada revolucionarnemu gibanju, mu je odprl pot v neznano.

Naslednja Harryjeva postaji sta Kraljevica in pozneje Hrelin. Ta revna ribiška vasica je središče odpora proti režimu nove kraljevine, ki je nastala na jugu bivše monarhije. Prva lekcija na poti seznanjanja s socialističnim gibanjem je revščina. Moški z upadlimi zagorelimi obrazi, s shujšanimi telesi v zakrpanih hlačah in raztrganih srajcah; v črno oblečene lepe ženske, v katerih očeh se pozna, da vedo, kaj je stradanje. Tu ne strežejo paprikašev kot pri Janovi materi; na mizah so ob obedih suhe ribe in koruzni kruh, ob praznikih mogoče tudi kislo vino.

6. poglavje

V primerjavi s Harryjevim spoznavanjem sveta se Gianettin sin Johannes sooča z dilemo smrti. Kljub šolanju pri jezuitih ne najde odgovorov na mnoga vprašanja. Ali je smrt poraz človeka? Kako se lahko tako domišljen stroj, kot je telo, z vsem znanjem in izkušnjami

²⁵ Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 74.

nenadoma razgradi v – kaj? Je res vera edini izhod iz brezna razkroja in izničenja? Johannes se šele zdaj zave, kako globoko ga je pretresla smrt Ferdinanda, ki je kipel od življenja. Vznemirja pa ga tudi odnos z Almo, za katero ve, da bi rada življenje preživel z njim.

Tudi trinajstletna Franzi ubira svojo pot – pisala bo kroniko družine Tellberg. Znajde se pred vrsto vprašanj, predvsem pa – kako pisati. Naj da prednost domišljiji ali resničnosti? Naj posluša srce ali poskuša biti objektivna, kar pomeni enakomerno porazdeliti krivico na vse? Življenje ji polnijo tudi Harryjeva pisma. Piše ji o tem, da končno dela za lastno preživetje. O tem, kako streljajo izkoriščane delavce, ki poskušajo ustanoviti sindikat. O cenzuri, ki ne prizanaša niti pismom, zato jih je treba pretihotapiti čez mejo. Upam, da bo čim prej v deželi daleč na severu, tam, kjer bo socializem spremenil življenje ljudi na bolje. Tam jo bo čakal. Pisma kasneje prihajajo z različnih koncev in z vedno drugačnimi poštnimi znamkami, toda konkretnega vabila ni, niti med vrsticami.

Franzi odrašča. Čas je ne spreminja v klasično lepotic, njen obraz in oči vse bolj presenečajo z drzno lepoto. Z očetom se nikoli ne pogovarja o svojih čustvih, čeprav sta si zelo blizu; toplo sogovornico pa najde v Gianetti. V pismih pa si je vse bliže tudi s Harryjem, ki v njej nenadoma začuti svoj dom. Tako drugačna je od mnogih malomeščanskih deklet, ki jih srečuje, ali vseh tistih blebetajočih žensk s polnimi usti parol. Ne, Franzi ga razume. Predvsem pa je prava hči polkovnika von Donhauserja, katerega filozofija »No, saj ni važno!« vse nepomembno zavrača z elegantno, pristno avstrijsko ironijo. Ko je Harry v Italiji, v Torinu, ji presenečen sporoča, da je večina italijanskih komunistov vernih. Biti komunist ali socialist zanje še ne pomeni odpovedati se katoliški veri.

Preseneti ga tudi Švedska, dežela, kjer ljudje ne morejo verjeti, da je evropsko zakladnico umetnosti in duhovnega življenja ustvaril ali oblikoval katoliški pogled na svet; dežela, kjer tolerantno sobivajo različne protestantke ločine. Večina ljudi najde svoje oltarje v naravi, v gozdovih, vodah. Ne premlevajo o večnih vprašanjih, temveč razpravljajo o praktičnih družbenih vprašanjih, tehnološkem napredku in spolnosti, ki je za večino istovetna z ljubeznijo. Tokrat Franzi ne more več biti tiho in Gianetti razkrije, kje je Harry.

7. poglavje

Myrina hči Melanie in njena polsestra Alma odraščata pri nunah, kot je običajno za dekleta iz premožnih družin. Vzgojani sta v duhu zapovedi »Telo je posoda duše, zato mora ostati čisto. Očiščevalni ogenj je ljubezen, toda čista je samo zakonska ljubezen, saj je utemeljena z zakramentom.« Alma ve, da je zakon lahko tudi nesrečen, zato ima nekaj neprijetnih vprašanj za mlado uršulinko, ki se pri pojasnjevanju ne znajde najbolje in za pomoč zaprosi mater prednico. Ta se odloči, da na pogovor pokliče tako Myro kot Gianetto.

Myra jo preseneti s svojo izjavo, da od hčerke Melanie kljub pohvalam ne pričakuje popolnosti in samo upa, da bo postala dobra članica nacionalsocialistične stranke. Prečastita z odporom spremlja to gibanje, ampak se Myri ne izda in konča pogovor z mislijo, da je ljubezen do Boga in ljudi najpomembnejša. Pogovor z Gianetto je popolnoma drugačen. Ženski sta se že večkrat pogovarjali, zato Gianetta povsem odkrito spregovori o 'politični kugi', ki jih je doletela. Poslovita se s prijazno spoštljivostjo.

Ko Gianetta sede za volan svojega avtomobila, si zaželi biti sama z mestom, ki ga ima tako rada. Ustavi se v znani kavarni Café Museum,²⁶ kamor je rad zahajal tudi Ferdinand. Sama sicer ne poseda po boemskih kavarnah, raje obišče prestižne slaščičarne, kot sta Dehmel ali Gerstner. Tokrat z užitkom sede k oknu in si naročil melange. Med pitjem opazuje goste in nenadoma uzre znani postavi – sina Johannesesa in Almo. Njegova roka počiva na njeni – in na njej svetleči prstan. Gianetta noče, da bi jo opazila, zato vstane. Njene oči se srečajo z Alminimi, ampak se vseeno napoti proti izhodu. Alma steče za njo in jo povabi, da prisede. Začnejo se pogovarjati, kot da v srečanju ne bi bilo nič nenavadnega. Razpravljajo o tem, kako bodo proslavljali po maturi, ki čaka Johannesesa. Na zabavo je skupaj z ožjo družino povabil samo še patra Sayna, prefekta in dva prijatelja – Hansa Buchensteina in Jacoba Polanca.

8. poglavje

Nekaj dni po srečanju sta Alma in Gianetta sredi vrta, na prepereli klopi iz peščenjaka, za katero se med grmi jasmína skriva vitka kamnita nimfa. Alma končno postavi vprašanje, ki ga Gianetta že dolgo pričakuje: »Kdo so

²⁶ Kavarno Café Museum so odprli leta 1899. V njej so se srečevali dunajski umetniki. Opremil naj bi jo Maks Fabiani, ampak je delo nesebično prepustil Adolfu Loosu.

moji starši?» Gianetta ji pove za tiste čase zelo običajno zgodbo. Njena mama je dekle, ki je igrala violino v Grinzingu,²⁷ oče pa Ferdinand Tellberg, kasnejši Myrin mož in Gianettin svak. Bil je šele na začetku svoje poti in finančno popolnoma odvisen od družine. To je bil čas, ko bi bila poroka med njima nepredstavljiva. Prav tako je dekle po porodu zbolelo za jetiko in zdravnik jim je svetoval, naj dveletnega otroka umaknejo na varno. Posvojila sta jo Leopold in Gianetta, še preden sta sama dobila prvega otroka Johanessa, mati pa je kmalu zatem umrla. To spoznanje dodatno vznemiri Almo – spozna, da je Johannes, ki ji je zelo blizu, njen bratranec. Ko se med pripovedovanjem zazre v Gianettine oči, prvič opazi, kako je lepa: lesketajoče zelene oči, drobna lica, srebrno sive sledi v rdečkasto rjavih laseh. Zave se, da jo je njen oče Ferdinand ljubil, zato ji je edini lahko zaupal svojega otroka – njo, Almo.

Med njunim pogovorom Johannes opravlja maturo. Po končanem izpitu se odpravi v cerkev, kjer ga bolj kot molitev prevzame mir, ki obvladuje prostor. Potem se preko pokopališča, kjer se spet dotakne fenomena smrti, ki ga tako obseda, odpravi proti knjižnici. Naleti na prijatelja Jacoba Polanca in skupaj čakata na rezultate mature. Po naključju vzame v roko knjigo o jezuitskem redu in začne na glas brati o tem, da so med jezuiti ljudje z vseh koncev sveta in iz vseh družbenih slojev. Svetujejo kraljem in negujejo gobavce na samotnih otokih. Poučujejo tako na univerzah, kot v slumih. V preteklosti so umirali na mučilnih kolih, na vislicah, v strelskih streljih in v koncentracijskih taboriščih. Za Jakoba zgodbe o jezuitih niso nič novega, saj je bil daljni prednik družine Polanco²⁸ tajnik Ignacija Lojolskega, za Johanessa pa, ki smrti nikakor ne more dojeti, zgodbe o umiranju tako vznemirijo, da knjigo v visokem loku vrže proti vratom, skozi katera ravno takrat stopi prefekt. Johannes se poskuša opravičevati, ampak se mladi prefekt samo razumevajoče nasmehne in jima pove, da sta maturo opravila zelo dobro in da se veseli skupne večerje.

Gianetta je sprva predlagala, da bi maturo proslavljali na Hartenfestu. Stari dvorec je namreč posvojil tudi Leopold. Dolgi večeri v petsto let starem gradu so mu omogočali potapljanje v usodo Avstrije in svoje družine. Ne more se sprijazniti z novo politiko, ki je zavela na Dunaju. Ali bo Avstrija res postala

fašistična vazalna država? Mogoče še kaj hujšega? Ali je res mladi Harry, ki je prisegel socializmu, izbral najbolj humano pot? Bog nam pomagaj, je pomislil, ko se je spomnil še na svojega nečaka Maria in njegove somišljenike – nacionalsocialiste.

Dvorec je po smrti matere grofice izgubljal svoj sijaj, toda nekaj spalnic in podstrešje gospodične Amande so bili še vedno primerni za bivanje. Namesto oskrbnika, ki se ni znašel v preprostejših razmerah, je Leopold zaposlil Jana Kovača, ki se je vrnil zelo skesan. Svoj pobeg s Harryjem je pojasnil kot družinsko zadevo. Njegovi politični načrti so šli po zlu, saj ni imel izkušenj, s samo revolucionarno vremo pa ni prišel daleč. V Hartenfestu je tako lahko v miru preučeval stisko kmečkih delavcev, med dolgimi prostimi urami pa je Leopolda razveseljeval z igranjem violine.

Vseeno zabava v čast Johannesa poteka na Dunaju, do Hartefesta je pot le malo predolga za vse. Prisotni so vsi, razen Myre in Maria, čeprav sta bila povabljeni.

9. poglavje

Dogodki predslavnostno večerjo zaznamujejo marsikatero osebo. Gianetta poskuša preseči svoj odklonilni odnos do Maria – navsezadnje je Ferdinandov sin – zato se odpravi v njegovo sobo. Pogovor med njima se zatakne že ob gostih Polanco, ki naj bi bili judovskega porekla, konča pa se prav dramatično, saj jo Mario divje obsuje s poljubi. Gianetta ga odločno odrine in odide. Za sabo sliši le ječanje, ki spominja na jok otroka. »Brutalna sentimentalnost,« pomisli Gianetta.

V drugi sobi poteka zgodba, v kateri niti Alma niti Johannes ne spregovorita. Zgodi se, kar si Alma želi že dolgo. Prepričana je, da Johannes potrebuje ženo, spremljevalko, ki bi bila močnejša od njega, ki bi lahko prevzela ves njegov strah, tako pred življenjem kot pred smrtjo; ki bi ga lahko naučila vrednosti trenutka in katere ljubezen je neminljiva.

10. poglavje

Večerja je odsev starih dunajskih časov – domišljen sedežni red, razkošno posodje in temu primerna hrana. Le ostarelo osebje – gospa Amanda ter lakaja Wenzel in Pepi – kaže na to, da takšne prizore počasi prekriva patina. Častna gosta sta pater Sayn, ki sedi ob Gianetti, in prefekt, ki so ga posedli med materi obeh mladih gostov – Buchensteina in Polanca.

²⁷ Grinzing – predel Dunaja, znan po številnih vinogradih in lokalih, kjer so prodajali vino in mošt.

²⁸ Tajnik Ignacija Lojolskega, ustanovitelja Družbe Jezusove – jezuitov je bil dejansko Juan Alfonso de Polanco (1517–1576), pokristjanjen Jud iz Španije, jezuit.

Johannes in Alma sta si nasproti, oba še vedno, kot da sanjata. Tudi Franzi dobesedno žari. Ob njej je zagorel, krepak mlajši moški, ki v celoti spominja na Ferdinanda – Harry.

Goste nagovori Leopold. Najprej vse pozdravi, še posebej Harryja, ki je po dolgih letih spet med njimi. Njegove besede izražajo željo, da bi znotraj nove zamejenosti, ki so ji priča, ohranili bogastvo umetnosti življenja in znanja ter častljivo tradicijo. Nazadnje nazdravi mladosti, prihodnosti v duhu starih avstrijskih vrednot – Harryju, Johannesu, Herbertu Buchensteinu in Jakobu Polancu, Franzi, Almi, Melanie in Annerl.

Med njegovim govorom se Harry in Franzi primeta za roko, kar očetu von Donhauserju ne ostane skrito: »Nič hudega, Franzi, ampak ne pozabi, da je socialist.« Harry se le hudomušno nasmehne: »Kar počakajte, mogoče vas še spreobrnem.«

Pogovor nanese na prihodnost otrok. Harry pove, da bo novinar; kar pravzaprav že je. Herbert pravi, da ga zanima marsikaj – le matematika, ki ga še čaka na jesenskem izpitu, ne. Mogoče oblikovalec. Jakob, ki se je zagledal v nedostopno Melanie in skoraj preslišal vprašanje, razkrije, da bi rad šel po očetovih poteh – zbiral umetnine, ampak tudi trgoval z njimi. Johannes pa vse preseneti z odgovorom, da bi rad postal jezuit. Ko pater Sayn odgovori na Gianettino vprašanje, koliko časa potrebuje nekdo, da se lahko pridruži redu, Alma sarkastično pripomni: »Zadosti, da lahko pobegne od vsega,« potem pa naniza vrsto nepovezanih misli. Gianetta opazi njeno zadrego, zato vse povabi v salon. Harry sede za klavir in Jakob nemudoma zaprosi Melanie za ples. Ko se s podobno prošnjo na Almo obrne tudi Johannes, zasliši odgovor: »Z duhovniki ne plešem. Sploh pa boš zavrgel tudi Boga – kot si zavrgel mene.«

Nad sinovo odločitvijo je presenečena tudi Gianetta, zato ga vpraša, zakaj se je tako odločil. Iz Johannesove dobesedno bruhne. Kako naj razmišlja o poroki, o otrocih, o očetovstvu, če so se znašli na robu pekla? Ko Mariu podobni vznikajo kot strupene gobe, kot demoni prihodnosti? S Polancem sta pod vodstvom očeta Sayna preučevala nacionalsocialistični program, zato ve, da bodo izginili, če se najmočnejši ne bodo pripravljali boriti in žrtvovati. V takšnem ne more verjeti v srečne vezi, mogoče kdaj kasneje, zaenkrat si želi pomagati ljudem. Gianetta začuti nežnost, modrost in osamljenost svojega otroka in meni, da bi mu Alma lahko pomagala. Alma? Alma hoče biti lastnica, je prepričan Johannes.

Starejši moški analizirajo aktualno politiko.

Ko eden izmed njih izjavi, da je Dollfuss²⁹ naklonjen fašizmu, saj meni, da so neškodljivi, in verjame, da je prijateljstvo z Mussolinijem lahko zaščita, pobudo prevzame glas iz ozadja. Pri vratih stoji Mario. Izjavi, da je Mussolini prava reva v primerjavi z Adolfom Hitlerjem, nato pa predstavi svojega prijatelja iz Münchna. Svetlolasi modrooki Pulka se naduto ozre po navzočih, se rahlo prikloni damam, roko pa ponudi samo Leopoldu. Ko se zaplete v pogovor s Harryjem, se najprej verbalno spopadeta zaradi svastike, konflikt med njima pa se stopnjuje, ko Harry omeni teror, ki ga izvajajo nacionalsocialisti. Pulka podobna dejanja opravičuje, saj naj bi bila usmerjena le proti Judom in njihovim potomcem. Na vse to Franzi izjavi, da odklanjajo nacionalsocializem, Harry pa sede h klavirju in zaigra. Mario stopi k bratu in mu prišepne, da Pulka ni kdor koli; da je že visoko v organizaciji Hitlerjugenda. Pater Sayn v zaigrani melodiji prepozna Internacionalo, zato se spogleda z Leopoldom in oba prešine vprašanje, kam neki bo odneslo njihove otroke. Večerja v čast Johannesovi maturi je tako postala uvod v usodno obdobje družine Tellberg.

11. poglavje

12. februar 1934 je eden tistih zgodnje-pomladanskih dni na Dunaju, ki dišijo kot močno dobro vino. Franzi in Harry sta poročena šele en dan, toda resničnost je že krepko stopila v njuno življenje. Na Dunaju so izbruhnili nemiri, kajti pripadniki Heimwehra so obkolili sedež socialnodemokratske stranke, kjer naj bi iskali orožje.³⁰ Harry meni, da je to samo pretveza, da bi lahko zaprli njihove vodje. Kot novinar se želi nemudoma odpraviti tja, Franzi pa bi medtem počakala pri Gianetti in Leopoldu, ki sta dobesedno prevzela vlogo njunih staršev. Toda Franzi sledi Harryju in že takoj za vogalom naleti na nenavaden prizor. Harryja obkolijo oboroženi člani Heimwehra, na čelu katerih je

29 Engelbert Dollfuss (1892–1934), avstrijski politik, od leta 1932 do 1934 avstrijski kancler. Zatrl je socialistično gibanje, prepovedal avstrijsko nacistično stranko in z ustavo utrdil avtoritarni konservativizem. Med poskusom državnega udara, ki so ga v Nemčiji načrtovali v najožjem krogu Adolfa Hitlerja (ob pomoči pristašev v Avstriji), so ga leta 1934 ubili nacistični agenti. Nasledil ga je Kurt Schuschnigg.

30 Heimwehr je že dalj časa zahteval uvedbo desničarske diktature. Z iskanjem orožja so dejansko želeli izzvati Schutzbund k odporu in dobiti povod za prepoved socialistov. Načrt jim je uspel. V spopadih je bilo na obeh straneh skoraj 300 mrtvih, pozneje pa so brez sojenja usmrtili tudi nekaj pripadnikov Schutzbunda, ki so se predali, in enega od voditeljev, ki jim ga je uspelo ujeti. Po dogajanju je vlada razpustila socialnodemokratsko stranko, mandate poslancev pa razglasila za neveljavne. (Bruckmüller, str. 430–431) Dogajanje je znano kot februarjska vstaja 1934, februarjski boji 1934 ali avstrijska državljanska vojna. Trajala je od 12. do 16. februarja 1934.

Mario. Brata si stojita nasproti kot svetlolasi Abel in temnopolti Kajn.

»V blagi svetlobi februarskega sonca se je Franzi tako močno zavedla grotesknosti situacije, da se je začela na ves glas smejeti. 'Prosim te,' je kričala, 'včeraj sem se poročila, danes pa mi nameravaš ukrasti moža! Kje je zlato srce Dunaja? Naj gre z menoj domov prvi dan najine poroke. Čez eno leto se lahko vrneš – takrat bom morda vesela, da ga vzameš s seboj!'

Vsi so se začudeno spogledali, Franzi pa je zgrabila Harryja za roko in ga potegnila v najbližjo stransko ulico. Potem sta začeli teči.«³¹

Franzi zasopla priteče do Gianette in Leopolda ter jima poskuša povedati, toda oba sta že seznanjena z dogajanjem, saj ju je obvestil pater Sayn. Čutita, da se Avstrija pogreza v kaos. Med Mussolinijem in Hitlerjem poteka boj za prevlado, plen pa je Avstrija. Le kaj lahko tako majhna država proti Hitlerju in Mussoliniju ... Gianetta je prepričana, da bo vse skupaj kmalu postala zgodovina v šolskih učbenikih, toda Alma pride povedat, da v daljavi odmevajo topovi. Annerl se zboji za Polanca, ki ima temne oči in bi ga lahko imeli za Juda ... V Leopoldovi knjižnici zazvoni telefon. Harry jim sporoča, naj ne hodijo ven. Policija, ki je podrejena Heimwehru, je pridržala socialnodemokratske uslužbenke po vsej državi.³² Večina delavcev jih je pustila na cedilu; očitno so se zbalji za delo. Sam se zaenkrat počuti varnega, saj ni strankarski funkcionar.

Pater Sayn je po usodnem 12. februarju 1934 nedosegljiv. Nekatere v Nemčiji je nadomestil duhovnik, ki ga je aretiral Gestapo.³³ Pogrešajo ga vsi člani družine Tellberg, tudi Harry, saj je s svojo mirnostjo in premišljenostjo znal marsikdaj pomagati; celo v Mariu je našel drobce človečnosti. Zaradi vsega tega se Mario znajde v precepu, ko njegov tovariš Pulka od njega zahteva podatke o politični usmerjenosti modrega jezuita. Mario je prepričan, da bo prej ali slej na njihovi strani, ampak na Pulkovo vprašanje, kam naj ga torej razvrsti, ni znal odgovoriti. Pulka to

vznemiri, kajti pravi član njihove organizacije ne more ostati brez odgovora, vedno mora najti pot, kako ga poiskati. Sayna tako razvrsti med 'sumljive'; enako kot večino članov Tellbergove družine; Harry, Leopold in Gianetta pa že od vsega začetka na črni listi. Tega Mariu seveda ne razkrije. Pogovor ima usodne posledice za vse člane družine Tellberg.

Atmosfera v Avstriji je tako popolnoma oddaljila brata – Mario se vse globlje pogreza v nacionalsocializem, Harry pa kljub uradni prepovedi še naprej vzdržuje stike z vodji socialdemokratov, ki so se zatekli v tujino. Poleg mesečnika *Arbeiterzeitung* je začel izhajati še *Der Kampf* in oba časnika je treba z letaki ter drugim propagandnim gradivom razpečevati po Avstriji. Pod vodstvom Otta Bauerja³⁴ in Juliusa Deutscha³⁵ gradivo tihotapijo čez mejo na najrazličnejše načine – med balami blaga, v sodih, med premogom v lokomotivah ... Pomagajo mnogi, ki simpatizirajo z gibanjem, tudi kakšen policijski uradnik, saj želijo zaustaviti nacionalsocializem in osvoboditi Avstrijo.

Napeto atmosfero vse bolj stopnjuje dejstvo, da je pater Sayn nedosegljiv. Johannes se v pismih izogiba odgovorom na vprašanja o njegovi usodi, zato se Gianetta odloči, da ga obišče. Z Leopoldom se lepega septembrskega dne odpravita na pot z avtom. Pokrajina je odeta v zlate in bakrene jesenske barve. Prav prizadeta sta, ko na poti srečujeta skupine, ki se vračajo s polja in prepevajo nacistične koračnice.

12. poglavje

Ob vstopu v samostan ju sprejme belolasi menih in gre po Johannesu. Ko se srečajo v kostanjevem drevoredu, Johannes najprej povpraša po Almi in bližnjih sorodnikih, čeprav zasluti, zakaj so ga obiskali starši. Na Gianetino vprašanje, ali je pater Sayn živ, odkima in povzame njegovo zgodbo.

Gestapo je na Bavarskem zaprl mladega jezuita, ki je skrbel za pastoralno življenje, in ga poslal na bojišče, zato je red na njegovo mesto začasno poslal patra Sayna iz Avstrije. Preden je odpotoval, se je poslovil od Johannesu in ga prosil, naj bo previden. »Resda sta oba vedela,

31 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 136.

32 Poslance socialnodemokratske stranke so zaprli v taborišče v Wöllersdorfu, ki je bilo namenjeno tako nacionalsocialistom kot socialistom in komunistom. 20. septembra 1934 je bilo v njem 567 levičarjev, 823 nacionalsocialistov in 3700 zapornikov, ki so jih sumili sodelovanja v državnem udaru. Leta 1938 je bilo taborišče opuščeno, smrtnih žrtev ni bilo. (Bruckmüller, str. 432)

33 Gestapo (Geheime Staatspolizei), tajna policijska organizacija v nacistični Nemčiji.

34 Otto Bauer (1881–1938) – avstrijski politik, eden od ustanoviteljev in vodilnih mislecev avstrijskih socialistov. Ker je bila stranka leta 1934 prepovedana, je moral v izgnanstvo.

35 Julius Deutsch (1884–1968) – avstrijski politik, vodja Schutzbunda. Leta 1934 je moral zbežati v tujino, zaradi judovskega porekla se je po okupaciji Francije preselil v ZDA, od koder se je vrnil leta 1946.

da je previdnost zaman. Metode preganjanja so bile navsezadnje nepredvidljive in razumljive le sistemizirani norosti.« Svetoval mu je tudi glede zaobljube redu: »Pazljivo razmislite, znova in znova, preden se zaobljubite. Duhovnik, ki svojih soljudi ne ljubi globoko, neskončno in razumevajoče, kljub njihovi hudobiji, kljub njihovi bedi, ja, prav zato — tak polduhovnik je tragičen lik.«

Dva meseca kasneje je vodja novincev k sebi poklical Johannes in mu povedal, kaj se je zgodilo z očetom Saynom. Mlajši moški ga je med spovedjo vprašal, ali naj sledi svojemu frirerju in njegovim navodilom, čeprav so v nasprotju s krščanskimi načeli. Noče namreč vohuniti za prijatelji in jih izdajati, kot to od njega zahteva Hilterjugend. Oče Sayn se je v vseh teh letih že naučil razlikovati med odkrito stisko ljudi, ki so prihajali v spovednico, in sprenevedanjem, zato mu je predlagal samo, naj sledi svoji vesti. Dva dni kasneje so ga aretirali. Želeli so izvedeti, kaj mu je povedal moški, ki je bil pri njem. Oče Sayn se je zavedal, da je izdaja skrivnosti, izrečene med spovedjo, smrtni greh. Vedel pa je tudi, da bi z razkritjem ogrozil celo človeka, ki ga je obiskal. Gestapo je namreč nenehno preverjal tudi svoje ovaduhe. Tako je odklonil, zato so ga kot 'nevarnega sovražnika države' obsodili na smrt z obglavljenjem. Kasneje se je razkrilo, da je bil ovaduh mladi Pulka, Mariev prijatelj.

Leopold in Gianetta vso pot domov molčita, spregovorita šele, tik preden prispeta. Bojita se za prihodnost svojih in Ferdinandovih otrok. Gianetta v stiski poskuša pomiriti oba: »Pomembno je, da preživimo. Da preživimo, ne da bi izgubili sebe, ne da bi sklepali kompromise.« Že pri vходу ju pričaka gospodična Amanda, takoj za njo pa tudi dekleta — Alma, Melanie in Annerl, vsa z mnogo vprašanji. Ko jim Gianetta pove, da so očeta Sayna ubili, izgubi zavest. Pokličejo zdravnika, Melanie pa steče, da bi poklicala Jacoba Polanca.

13. poglavje

Myra iz Berlina sporoča, da potrebuje denar, zato želi prodati svoj delež posesti Hartenfest. Tokrat se Leopold in Gianetta odločita za prevzem, kajti življenje na podeželju bi lahko v časih, ki prihajajo, bilo varnejše kot na Dunaju. Ker Myra sama ne more priti, želi Leopold zbrati vso družino. Harry in Franzi, ki je noseča, prideta s Koroške, Johannes dobi dovoljenje za štiriindvajseturni izhod, Annerl in Alma sta doma, tik pred začetkom pa uspe

priti tudi Melanie, ki je dan po vrnitvi Gianette in Leopolda z Jakobom na skrivaj odpotovala v Nemčijo. Od znancev, ki so nekoč uživali Myrino gostoljubje na Dunaju in so zdaj pomembni člani SS,³⁶ je nameravala izvedeti, kje sta pater Sayn in brat Mario, ki se tudi nikomur ne oglašata.

Srečanje poteka ob osmih zvečer v knjižnici, finančne podrobnosti pa naj bi povzel bančnik in družinski prijatelj Hellmeyer. Izrazi obžalovanje, da med prisotnimi ni Maria, kar poudari tudi Leopold. Takrat Melanie pove, da je Mario dejansko med njimi, in iz potovalne torbe vzame žaro ter jo postavi na mizo. Kasneje se tega grotesknega trenutka nihče ne more dobro spomniti — ne tišine, ne besed, niti tega, kdo se je histerično smejal. Melanie, dobesedno paralizirana, ne zmore povezati vsega; razberejo le, da so Polanca, ki jo je spremljal, zaprli. Po nekaj minutah končno lahko spregovorijo.

Mario je za gestapo postal 'sovražnik države'. V Münchnu je namreč poiskal prijatelja Pulka in se z njim zaradi smrti očeta Sayna hudo sporekel. Očital mu je nezvestobo, nespoštovanje obljub in ga zmerjal z nacijem. V njem se je prelomilo vse, v kar je verjel. Potem ga je fizično napadel. Pulkovi prijatelji so ga zgrabili in ga brutalno pretepli do smrti. Na pogovoru z Myrinimi prijatelji Melanie in Jakobu resnica seveda ni dosegljiva. Natrosijo jima laži o tem, da se je Mario stepel v gostilni in da je bil smrtno ranjen, zato naj bi iz pietete do njega in njegove družine truplo nemudoma kremirali. Ker so njihove izjave presegale vsakršno razumnost, je Jakob vzkipel, ampak ga je Melanie prišla za roko in na hitro sta odšla, ob prihodu v hotel pa so ga aretirali.

Pozno zvečer Leopold sporoči Myri, da bi lahko svoj del Hartenfesta prodala za zelo visoko vsoto, če pri svojih prijateljih doseže, da izpustijo Jacoba Polanca. Starejša generacija je sicer prepričana, da je njegova aretacija pomota in da bodo pomagali odvetniki, toda Harry in Johannes se zavedata, da je čas običajnega pravnega reda nepreklicno mimo.

³⁶ SS – Schutzstaffel, paravojaška organizacija, ki jo je ustanovil Adolf Hitler leta 1925. V času nacistične Nemčije je postala ena najpomembnejših organizacij, odgovornih za teror in genocid. Vodil jo je Heinrich Himmler.

14. poglavje

Johannes bi se moral v samostan vrniti v štiriindvajsetih urah. Pred odhodom ga v svojo sobo povabi Alma in obudi spomin na njuno, skupaj preživeto noč. V navalu zmedenih čustev jo Johannes privije k sebi in začuti potrebo, da bi uničil oba – njo in sebe. Noč preživita skupaj, zgodaj zjutraj pa nenapovedano odpotuje. Ko prispe v samostan, se želi takoj pogovoriti z očetom Römerjem. Prizna mu, da ga vera zapusti vsakič, ko jo potrebuje, da se ne počuti poklicanega in da ne more ubežati ženski. Oče Römer je zelo razumevajoč, ko ga ugleda pred sabo dobesedno postaranega. Pove mu, da lahko vse dobro, kar bi počel kot jezuit, počne tudi kot laik. S tem se ne bo odmaknil od Boga in bo še naprej lahko tudi prijatelj njihovega reda.

Johannes se počuti kot izobčenec, pater pa mu, da bi bolje razumel svojo situacijo, razkrije resnico jezuitskega reda – navzven je prožen, navznoter pa zelo strog. Jezuit mora biti celota – v duhu, srcu in delovanju. Za tiste, ki dvomijo, med njimi ni prostora. Johannes mu pove, da si kljub temu želi pomagati ljudem, zato mu pater ob slovesu stisne roko in tiho reče: »Imaš pogum šibkega.«

15. poglavje

Myri je uspelo vzpostaviti navezo, ki bi omogočila izpustitev Jacoba Polanca, toda potrebovali bodo veliko denarja. Leopold predlaga, da v München odpotujeta on in Melanie, ki najbolje pozna Myro. Preden odpotuje, želi Leopold podučiti posle, kako naj odgovarjajo na mogoča vprašanja radovednih sosedov: »Mario je na potovanju.« Niti z besedo naj ne omenjajo politike. Na vprašanje, ali je družina za Hitlerja ali proti njemu, naj se pretvarjajo: »O tem se nikoli ne pogovarjajo; mladi imajo svoje skrbi, stare pa tako ali tako zanimata samo glasba in hrana.« In zakaj sta odpotovala Melanie in Leopold? »Treba je prodati hmelj s Hartenfesta.«

V München prispeta pozno zvečer. V hotelu ju že čaka Myra, ki je groteskno postarana. Obraz je »porumenel kakor zaprašen pergament, roke ima krčevito stisnjene, črne svilene nogavice se ji oprijemajo suhih nog«. Melanie jo poljubi in ji z rokava odstrani nacistično značko, ne da bi Myra opazila. Ko se začnejo pogovarjati, se Myra zlomi in začne jokati. Takrat pokliče moški. Predstavi se kot von Ens, zastopnik enega največjih podjetij v Porenju. Pove jim, da je Polanco v provizoričnem zaporu, ki ga stražita dva gestapovca; vsak od njiju

predstavlja skupino znotraj te službe – eden zmerno, drugi fanatično. Obe frakciji za svoje delovanje potrebujeta denar, ki ga v obliki posojila pričakujeta od vodstva podjetja, ki ga predstavlja von Ens in bo lahko vplival na to, komu bodo denar namenili. Za izpustitev Polanca ima torej von Ens zelo dobro pogajalsko pozicijo.

Sicer pa je družina Polanco zaradi svoji protinacističnih stališč in zato, ker je večino svojega kapitala prenesla v Anglijo, Ameriko in Francijo, ves čas pod nadzorom; usmrnitev njihovega sina bi torej ne bila nič posebnega. Če ne bi šlo drugače, bi ga lahko ustrelili zaradi navideznega 'poskusa pobega' med premeščanjem iz enega zaporu v drugega. Myra vse preseneti z izjavo, da Polancu res ne preti nič hudega, smrt njenega sina Maria pa je bila samo velika in nepričakovana nesreča.

Ko von Ens spozna, da je Myra simpatizerka nacionalsocialistov, se želi z Leopoldom pogovoriti kje drugje. Na hodniku hotela v hipu zamenja temo pogovora in se na veliko presenečenje Leopolda začne pogovarjati o pivu. Na ulici mu najprej pojasni, da gestapo prisluškuje povsod, v nadaljevanju pa mu razkrije, da se je že pogovarjal z enim od gestapovcev in da je vsota, ki jo pričakujejo, 250.000 mark. Ček naj bi naslednji dan ob desetih v cerkvi predala Melanie. Ko bo denar na banki izplačan, lahko pred zaporom nemudoma prevzamejo Polanca. Prizna pa, da ni nobenega zagotovila, da se bo to v resnici tudi zgodilo. Časa namreč ne bo veliko in lahko se marsikaj zaplete.

16. poglavje

Na vrata samice, v kateri je zaprt Polanec, potrka stražar. Za njim se pojavi visoka, v črno oblečena postava s širokim črnim duhovniškim klobukom. Ko spregovori, Jakob prepozna Johannesa, ki je v samostanu sam domislil načrt, kako rešiti Polanca, saj ni vedel, da sta Melanie in Leopold odpotovala v München z istim namenom. Polanco najprej noče pristati na zamenjavo oblek, ampak ga Johannes prepriča, naj ga ne skrbi, saj ga bo družina zagotovo odkupila. Naroči mu tudi, kako naj se obnaša na izhodu, in pove, da ga za ovinkom čaka avto, ki ga bo odpeljal tja, kjer bo varen.

Ko Polanco odide, Johannes razmišlja, zakaj je sprejel takšno odločitev. Vse življenje ga je bilo strah – bežal je pred življenjem, pred ljubeznijo, bal se je smrti. Niti Boga ni iskal iz ljubezni, temveč iz strahu. Želel je varnost. Zdaj nihče več ne bo mogel reči, da je strahopetec.

Niti Alma. Nenadoma iz bližnje celice zasliši obupen krik na pomoč. Na silo želi odpreti vrata, ampak zaman. Ure minevajo in počasi ponikne v spanec. Ko se prebudi, začuti, da je lačen. Razmišlja o slaščicah gospodične Amande in pogovoru z materjo Gianetto; potem ponovno potone v dremež.

17. poglavje

Sivo oblačno jutro najde Leopolda med obema ženskama pred vhodom v zapor. Melanie opazi, da je dobesedno osivel. Von Ens jim je svetoval, naj v najetem avtomobilu čim prej prestopijo avstrijsko mejo, naj se ne odjavijo v hotelu in tudi prtljage naj ne jemljejo s seboj. Z Myrinega shujšanega obraza in iz njenih ledeno modrih oči ni mogoče prebrati ničesar. Reče samo, da Melanie in Polanco v Avstriji nimata več prihodnosti in bosta morala razmisliti o tem, da bi na skrivaj emigrirala.

Natanko ob dogovorjeni uri iz zapora pripeljejo mladega moškega in čakajoči v njem prepoznajo Johannesesa. Myra je presenečena, ampak jo hitro spravijo v avto, kjer nadaljuje v svojem slogu: »Četrť milijona za Johannesesa!« Ko se začnejo voziti, Johannes takoj pojasni, da je Polanco že v Avstriji.

Leto 1938 je prelomno za Avstrijo. Mnogi Avstrijci, ki bi si po mnenju pripovedovalke zaslužili omembo v zgodovinskih knjigah, poskušajo zaščititi svojo državo in njene ljudi; med njimi so tudi člani Tellbergove družine. V njihovi palači na Dunaju je bil nekoč zaposlen Pepi, ki se je pozneje uveljavil kot obrtnik. Ko se začnejo stvari zapletati, v palači izdela nevidna vrata, ki vodijo po ozkih hodnikih in stopnicah na vrt, od tam do vrat v vrtnem zidu in skozi njih na ulico. To pot prehodijo mnogi, ki morajo zbežati pred nacionalsocialističnim terorjem – socialisti, Judje, demokrati in katoliški duhovniki. Tellbergi jim pomagajo zbežati na Hartenfest, kjer sta Gianetta in Leopold vzpostavila prehodno točko za begunce, ki zatočišče pozneje najdejo na jadranski obali. Harry dobro pozna kraje, kamor jih pošiljajo, in ve, da so »tam gore in gozdovi, zatočišča samote, ki jih v najgloblji skrivnosti varujejo pogumni slovanski pustolovci in ki so dostopna samo tistim, ki si zaslužijo rešitev«.

Na Hartenfestu begunce sprejema nekdanji učitelj glasbe Jan Kovač, ki se je na posestvu udomačil. Prirojena in privzgojena zvitost mu pomaga pridobiti zaupanje jugoslovanskih oblasti, da lahko zakoncema Tellberg pomaga pri njunem tveganem delu. Gianetta je očitno imela prav, ko je pred več kot desetimi leti

najela 'Slovenca' in verjela, da bo postal njihov prijatelj. »In res ganljivo je bilo doživeti naklonjenost in zaupljivost malega slovenskega ljudstva. Nadarjeno, a nenehno zatirano ljudstvo, žoga med Avstrijo in Madžarsko, vedno in večno zatirani polbrat Hrvatov in Srbov.«

Na Dunaju sta s skrivnimi potmi beguncev seznanjena le Harry in Franzi, ki pričakujeta drugega otroka. Alma je preveč impulzivna, Myra pa je vseeno ostala nacistka. Melanie in Jakob Polanco zbežita na Švedsko, Johannes študira pravo v Švici in tja kmalu odpotuje še Alma. Vsi drugi opravljajo svoj del poslanstva – služabnika Wenzel in Mathilde odpirata hišna vrata, ampak o tem, kaj se z ljudmi zgodi pozneje, ne vesta ničesar; Amanda preverja njihovo identiteto, Annerl pa skrbi za njihovo pošto in nakupe. Ker je prosilcev za pobeg vse več in ker se razmere zaostrejuje, morajo biti vedno bolj previdni.

Avgusta 1938 Harry zgodaj popoldne pride domov in hitro steče po stopnicah palače v prvo nadstropje. Franzi pove, da so ga na skrivaj obvestili o aretaciji z obtožbo, da vohuni za tuje obveščevalne službe. Priteče še Annerl, prestrašena, ker je na ulici zašla v skupino nasilnežev; eni so vzklikali: »Heil Hitler!«, drugi: »Heil Schuschnigg!«. Oboji pa so se obmetavali s kamni.

Franzi takoj razume, da se je treba odločiti. Sklenejo, da Franzi, mali Leopold in Annerl z vlakom odpotujejo na Hartenfest, Harry pa bo še nekaj dni ostal in se jim pridružil kasneje. Vsi se zavedajo, da je Hartenfest le začasna rešitev. Njihovo predvidevanje se izkaže za pravilno. Jugoslovanski princ regent Pavel vsekakor ne odklanja nacizma; s tretjim rajhom je namreč mogoče sklepati veličastne posle, zato nasprotnike teh koruptivnih povezav preprosto označijo za komuniste. Celo starega barona Hertlerja, ki ne želi na svojem gradu gostiti zborovanja srbskih politikov.

Prihoda Franzi in malega Leopolda na Hartenfest vrneta življenje. Otroški jok, rože in zelišča, lajanje psa – vse se spet vrne v običajen tok; kot da nevarnosti sploh ne bi bilo več. Toda v soseščini, ali v kleti, ali zgoraj na podstrešju sedijo žrtve neumnosti in sovraštva ter nestrpno čakajo na odhod. Leopold in Gianetta jim posvečata vse svoje moči. Življenje jima polnijo tudi pisma iz Švice, od koder se oglašata Johannes; Melanie in Jakob Polanco pa pišeta iz Švedske – iz nenavadno mirnega sveta, ki je ohranjal svoje ravnovesje, ampak se v vrednotah in načinu življenja razlikuje od tega, kar so poznali. Novica, da sta se Johannes in Alma poročila, ne preseneti nikogar.

18. poglavje

Na Hartenfest končno prispe tudi Harry. Če ga je pred leti, ko sta se z Janom na božič ustavila na zasneženem posestvu, še prežemal revolucionarni romantizem, je zdaj bliže humanističnemu realizmu. Prišel je po ženo in otroka, kajti ve, da bo bolezen, ki razjeda srednjo Evropo, kmalu okužila vso celino. Gianetta in Leopold se odločita, da ostaneta, mlada družina pa lepega junijskega jutra pristane v Stockholmu, kjer se nekaj tednov pozneje rodi hči Fernanda. Jeseni izbruhne druga svetovna vojna. Harry dobi vpoklic, vendar ne odgovori; svoje delo usmeri v proučevanje sindikatov, pogodb za delavce, načinov pogajanja med delodajalci in delavci. V mislih snuje prihodnost drugačne Avstrije.

Tudi Leopold in Gianetta morata zapustiti Hartenfest. Z Dunaja dobita Mathildino pismo, v katerem sporoča, da je njen mož Wenzel umrl. Leopold in Gianetta v njem razbereta prikrito vprašanje: Kdo bo prevzel njegovo delo pri sprejemanju beguncev? Polkovnik Donhauser in Annerl sama ne bosta zmogla. Ko prispeta na Dunaj, ju že čaka Pepi, ki pove, da je pripravljen pomagati. Tako Leopold in Gianetta »doživljata čas mrka na Dunaju, ki skriva svoj pravi obraz. Nedostopna in zaščitena pred sumničanjem z masko starosti, z navidezno krhkostjo, boleznijo, izključena iz kroga mlajših, vsak dan rešujeta ogrožene; z lahkomiselnostjo, ki je postala rutina«. Mladi pa se v tujini poskušajo vživljati v okolje, v katerem so se znašli, in upajo, da se čim prej vrnejo. Franzi tudi na Švedskem nadaljuje s pisanjem kronike, čeprav je njeno pisanje zdaj bolj podobno sestavljanju mozaika, saj so tako daleč narazen. Tolaži se z mislijo Harryjevega očeta Ferdinanda, da je domišljija včasih bliže resnici kot realizem.

19. poglavje

Družina Tellberg ni edina, ki se tiho bori proti 'demonom'. Mnogi rešujejo ljudi, ki jim grozi smrt. Skrivajo jih, tihotapijo po skrivnih kanalih čez mejo, zbirajo živilske karte, na katerih je jasno natisnjeno, da je tisti, ki bi karto izročil Judu, veleizdajalec. Veleizdaja pa se kaznuje s smrtjo. Annerl postane vodja manjše skupine, ki ogroženim dostavlja hrano, obleko in prepustnice za pobeg. Delujejo v parih in redno menjavajo okoliš svojega delovanja. Annerl si večkrat zaželi, da bi živela v času, ko bi se lahko zaljubila, ampak ko jo vabijo v Švico ali na Švedsko, le zmaje s svojo rdečelaso

glavo. Včasih s prijatelji popije skodelico čaja. Poskušajo se obnašati kot nekoč, ampak so vsakič znova prizadeti, ko na seznamih padlih za »Führerja in Vaterland« najdejo koga, ki so ga poznali.

'Demoni' večkrat obiščejo tudi Gianetto in Leopolda. Sprejme jih običajno Gianetta, saj je Leopold oslabil v svojem »ljubljenem, a vročičnem in zastrupljenem mestu«. Lepo oblečena moška nekega jutra zanima njeno družabno življenje – koga je pred kratkim obiskala in zakaj. Ko odgovori, da je to bila osemdesetletna gospa, jih zanima, ali je Judinja. Pove jim, da ima 'mali arijski certifikat'.³⁷ V nadaljevanju poskušajo preveriti njeno korespondenco z otroki. Gianetta ve, da pisma, ki jih pošilja Franzi, cenzurirajo; ne vedo pa za pisma drugih, saj jih ti pošiljajo v Trst na naslov najmlajšega sina družine Volpi, ki je vodja trgovske verige v Genovi in lahko prosto potuje. Nazadnje jih zanima še Annerl. Ko jim pove, da študira balet pri Greti Wiesenthal,³⁸ odideta.

12. marca 1945³⁹ doleti Dunaj še ena katastrofa; bombniki razrušijo operno hišo. Za mnoge je to znamenje konca sveta, kajti kaj bi Dunaj brez opere ...Tudi Annerl odrašča z njo, družina pa je vse do časa, ko je zavaladala 'kulturna beda', imela najeto svojo ložo.

Proti koncu vojne je vse težje tudi z denarjem. Posel družine Volpi hromi, zato nehajo prihajati ovojnice z bankovci, namenjenim preživetju družine Tellberg in pomoči ljudem, ki se skrivajo. Služabnica Mathilde obljubi, da bo v katedrali sv. Štefana prosila Marijo za pomoč. In kot da bi se prošnja uresničila – ko Annerl čaka v vrsti za hrano, ji neopazen mladenič v roko potisne ovoj. Pozneje se izkaže, da je v njem pet tisoč dolarjev, kar bi moralo zadoščati do konca – ta pa se zdi neizbežen, in da je mladenič član družine Volpi.

37 Dokument, ki je v nacistični Nemčiji dokazoval, da je oseba arijske rase. Priloženih je moralo biti sedem rojstnih ali krstnih listov (nosilca, staršev in štirih starih staršev) in treh poročnih listov (staršev in starih staršev). Listine so morali uradno overiti župniki, ali matičarji, ali arhivarji. Druga možnost je bila, da se predloži potrjen potni list z rodovnikom ali potrjen rodovnik.

38 Grete Wiesenthal (1885–1970), plesalka, ki je s svojim ekstatičnim plesom preinterpretirala valček.

39 Opero so zbombardirala zavezniška letala. Popolnoma uničeni so bili dvorana in oder, rekviziti za skoraj 120 oper in okoli 150.000 kostumov. Sprednji del, ki je bil iz previdnosti zazidan, je ostal nedotaknjen, prav tako predverje in glavna stopnišča.

20. poglavje

2. november 1955.⁴⁰ Odprtje prenovljene opere. Na programu je Beethovnov *Fidelio*. Teden dni pred zgodovinskim večerom Annerl in Antonio Volpi obiščeta Leopolda in Gianetto. Poročena sta že osem let in imata tri otroke: Enrica, Giovannija in Gianetto. Finančno obubožani družini Tellberg podarita dve loži v prvi vrsti.

Na slavnostni otvoritvi se tako zbere večina članov Tellbergove družine: srebrnolasa Gianetta, Alma, Annerl in Antonio Volpi, Melanie z možem Jakobom Polancem ter Franzi s sedemnajstletnim sinom Leopoldom – Poldijem in petnajstletno hčerko Fernando – Nandel; Harry in Jan Kovač se jim pridružita kasneje. Leopold dremlje doma v svojem naslonjaču v knjižnici ter ob radiu spremlja koncert, Johannes pa kljub Almini zgroženosti ostane v svoji koči v Švici. Gianetta zato med pogovorom z Almo poskuša biti duhovita: »Mogoče boš celo obžalovala, da ga nisi pustila v krepkih rokah Boga.«

Franzi se pred začetkom koncerta ozre po dvorani. Takšnega občinstva ni videla še nikoli. Stare gospe imajo na sebi dolgo skrivane dragulje, ki s svojim lesketom poudarjajo patos oguljenih, utrujenih, zastarelih večernih oblek. V prvih vrstah klopi so dame s pričeskami iz časa cesarica Zite.⁴¹ Med obiskovalci uzre družinskega prijatelja, bančnega direktorja Hellmeyerja z ženo, v njuni bližini sedi gospodična Amanda v črnem žametu. Potem invalidi v frakih, mnogi samo z eno roko, ampak z bleščečimi čevlji. Starejši pari in mladi ter dame v kreacijah, ki so nastale v mrzličnem preračunavanju z motom 'čim ceneje'.

Toda v ložah se je zbrala lepota, dunajska elita, obkrožena s preživelimi kavalirji, ponovno oživelimi umetniki, pokrovitelji, mnogi s pridihom ameriške elegance, in navsezadnje neskončno pravih Američanov, ki jim, za razliko od Dunajčanov, ni bilo treba varčevati ali se čemu celo odreči, da so se lahko pridružili. Zanje je bila slovesna otvoritev Opere manifestacija evropske kulture, ki jo je rešila velika demokracija na drugi strani morja.⁴²

Zavesa se dviguje in uvertura se začne. Ali se svet spet sestavlja? Kaj pa človek v njem? Prevedeni odlomek predstavlja konec romana.

»Johannes, tisti večer sam v svoji švicarski koči v vasi Beatenberg⁴³, visoko nad Thunskim jezerom in s pogledom na gorske velikane Eiger, Mönch in Jungfrau, v pismu svojemu prijatelju Polancu citira zagonetne besede francoskega pesnika:

'Lažje je ljubiti svoje sovražnike, kot ne sovražiti tistih, ki jih ljubiš!'

Nato vzame Napoleonov zakonik in knjigo o pravu, ju prelista, oboje odloži ter odpre knjigo spisov cerkvenega očeta Ambroža. Potem zazvoni telefon. Nasmehne se in skomigne z rameni.

Že spet!

Z Dunaja kliče Alma ...«⁴⁴

Målat på glas

kot kronika avstrijske družine

Gusti Stridsberg je v romanu prevzela vlogo pripovedovalke. Roman naj bi namreč napisala na podlagi gradiva, ki ga je dolga leta zbiral Augustine Franziska Donhauser, Franzi, pozneje baronica Tellberg, zato mu je pisateljica dodala podnaslov *Iz avstrijske družinske kronike*. Franzi je leta pisala zgodovino družine, ampak je zgodba prerasla v pravi kalejdoskop časa. Tellbergovi so ji zvesto poročali, kar je morala vedeti, le Gianetta je bila skrivnostna in molčeča, tako da je morala marsikaj uganiti. Vprašanje, ali naj se preda dokumentarnosti ali domišljiji, je bila za Franzi (in s tem pripovedovalko) velik izziv, zato se je odločila, da bo preprosto pisala tako, kot je najbolje znala. Čas in osebe je prepletla v zgodbo o usodi avstrijske plemiške družine, ki je prelomni dogodki v letih od 1913 do 1955 pregnetejo, razdelijo in nazadnje tudi razselijo.

Nesoglasja med njimi, ki so sprva izhajala iz čisto osebnih vzgibov (Gianetta je prelepa in prebogata, da bi jo svakinja Myra lahko sprejela brez ljubosumja; Ferdinand ima nezakonsko hčer), se kasneje zaradi različnega dojemanja družbenega dogajanja (preganjanje Judov, razmah nacionalsocializma, druga svetovna vojna) stopnjujejo do tragičnosti. Medtem ko sta se Myra in njen sin Mario našla v gibanju

40 Opera je bila prenovljena in dejansko odprta 5. novembra 1955. Igrali so opero *Fidelio* Ludwiga van Beethovna.

41 Cesarica Zita (1892–1989), žena zadnjega cesarja Avstro-Ogrske Karla I. Habsburško-Lotarinškega (1887–1922)

42 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm, 1964, str. 219.

43 Kraj v Švici, znan po legendi svetega Beatusa, misijonarja, ki naj bi pokristjanjeval Helvete. Pozneje naj bi kot puščavnik prebival v skalnih votlinah nad jezerom Thun. V bližini so kasneje zgradili avguštinski samostan.

44 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm, 1964, str. 220–221.

»velikega Führerja«, se je ostala družina pridružila tistim, ki so tvegali svoje življenje, če je bilo treba storiti, kar je bilo prav. »Brez velikih potez ... brez patosa ... potihoma.«

Družina se ob koncu romana sicer ponovno zbere, toda skupnosti z začetka romana ni več. Mario je mrtev, o Myri ni glasu, na Dunaju živita samo še Gianetta in Leopold. Johannes in Alma sta se ustalila v Švici, Annerl in Antono Volpi v Italiji, Harry in Franzi ter Melanie in Jakob Polanco na Švedskem. Starejšo generacijo tako počasi prekriva patina, mlade pa – kot vedno – čaka prihodnost. Ne glede na to, kakršna koli bo in kjer koli bo, bo njihova.

Målat på glas kot odmev monarhije

Stridsbergova v romanu upodablja okolje, ki ga je sama dobro poznala – življenje premožne plemiške rodbine – in čas, ki ga je sama živela. Prelomni dogodki, ki jih zajema roman, članov družine ne prizadenejo in preoblikujejo samo na intimni, družinski ravni; Tellbergi namreč predstavljajo sloj, ki je v teh letih doživel pravo dramo. Ni torej naključje, da je pisateljica roman naslovlila z *Målat på glas*, kar bi dobesedno lahko prevedli kot 'Naslikano na steklo'. Majavost svojega stanu je namreč Leopold, rojen monarhist in prepričan Avstrijec, ki je že leta 1917 čutil propad velikega imperija, doživel kot podobo, naslikano na steklo v starih cerkvenih okenskih okvirjih: na videz trdni in trpežni kot svetniki, ampak s krhkim ozadjem.

Ko je monarhija razpadla, se je na Hartenfestu⁴⁵ počutil, kot da ima dom v tujini, kot da ima zemljiško posest v odtujeni deželi. Zdelo se mu je, da si še sove ponoči tulijo v tujem jeziku. Hkrati pa je tudi Avstrijo doživljal kot 'uravnovešen nemir', saj v njej ni našel prave trdnosti. »Pod Habsburžani je človek lahko služil, ne da bi izgubil dostojanstvo. Služil je neprekinjeni tradiciji, katere simbol je bila dinastija.« Nove čase s Heimwehrom, Dollfusom, vse vplivnejšima Mussolinijem in Hitlerjem je dojemal kot grožnjo Avstriji. Presenečen je spoznal, da bi se kljub nasprotjem še najlaže ujel s socialisti. Pomislil je tudi, da bi se odselili, toda tradicija je bila močnejša. »Tellberg mora služiti Avstriji ali trpeti z njo.«

Nostalgčna podoba slike na steklo se mu prikade v polsen tudi ob koncu romana, po drugi svetovni vojni, ko je Avstrija le še blede senca nekdanjih mogočnih časov: »Tellbergi ...

Avstrijci ... naša osnova ... je krhka kot steklo.«

Mlajši usodo monarhije doživljajo drugače. Harry je kritičen do dojemanja mitov, povezanih z velikim avstroogrskim cesarstvom, saj je večino vsega, kar so ga v šoli naučili o habsburški kroni in njeni usodni povezavi z Avstrijo, že po prvi svetovni vojni nepreklicna preteklost: »Kje je Habsburg? Nekje v tujini, revež. In kaj se je zgodilo s krono?« V svojem iskanju gre še dlje – postane socialist in novinar. Kot znanilec popolnoma drugačnih časov pa ob koncu romana Leopolda nagovori Harryjev sin: »Toda stric, dandanes izdelujejo steklo, ki ne počí, a več ... Pri nas na Švedskem ...«

Målat på glas kot obračun z nacionalsocializmom

Dogajanje romana je postavljeno v Avstrijo med obema svetovnima vojnama. Zapletene politične, gospodarske, socialne in nacionalne razmere so omogočile vzpon nacionalizma, ki je privedel do spogledovanja z Mussolinijevim fašizmom na eni strani in nacionalsocializmom na drugi. »Enigma časa se je skoraj približala temu, kar modre ljudi oropa razuma.« Številne frustracije so se manifestirale v oboroženih spopadih, terorističnih napadih nacionalsocialistov,⁴⁶ že dolgo prisotnem antisemitizmu, državljanski vojni, z državnim udarom julija 1934, med katerim je skupina SS umorila kanclerja Dollfussa. Avstrija se je spreminjala v avtoritarno, pozneje marionetno državo, ki so jo 13. marca 1938 nazadnje priključili tretjemu rajhu.

Gusti Stridsberg je v 30. letih prejšnjega stoletja živela na Dunaju, bila dvakrat dopisnica iz Moskve, prostovoljka in dopisnica iz španske državljanske vojne, nazadnje pa je živela kot publicistka na Švedskem in ob tem med 2. svetovno vojno delovala kot tajna agentka za sovjetsko obveščevalno službo. Kakor koli jo je že gnetlo življenje v 20. in 30. letih 20. stoletja – trdne antifašistične in antinacistične drže ji ni omajala nobena preizkušnja. V tem duhu je oblikovala tudi svoje like v romanu. Samo Myra je zaradi odkritega odklonilnega odnosa do Judov in trdne vere v 'germanstvo' do konca vztrajala na strani nacionalsocializma. Še Mario, ki je samo v imenu človeka ali temnih očeh že lahko ugledal osovražene Jude, je sam postal žrtev režima in ideologije, v katero je tako dolgo verjel.

⁴⁵ Posestvo in dvorec Hartenfest sta postavljena na južno Štajersko, ki je po prvi svetovni vojni pripadla novi državi, pozneje Kraljevini Jugoslaviji.

⁴⁶ Napadi so bili vodeni iz Münchna, kjer je bila centrala za Avstrijo.

Ostali člani Tellbergove družine so poskušali »preživeti, ne da bi zanikali sami sebe«, kar je moto tega romana. »Kar se zgodi drugim, naj se zgodi tudi nama,« je izrekel Leopold, ko sta se z Gianetto odločila, da z družino pomagata ogroženim. Žal je Avstrija v času, ki je »dobro zemljo spreminjal v krvava močvirja«, s svojim očitnim oportunizmom prekrila vsakodnevne napore in poskuse mnogih, ki so v letih »razkroja še verjeli v človečnost«. Ali kot je rekel Leopold: »Nismo heroji in ne želimo biti mučeniki, radi bi le ostali spodobni ljudje. In zato je treba marsikaj postoriti – in marsičesa tudi ne.«

Pri upodabljanju likov, ki nastopajo kot nacisti, je Stridsbergova skrajno neprizanesljiva. Med zasliševanjem Gianette sta gestapovca prikazana kot pravi kreaturi, toda zato niso njuna dejanja nič manj strašljiva:

»In vaša najmlajša hči, Annerl?« je vprašal neumorni gestapovec.

»No, saj poznate našo družino,« je rekla Gianetta. »Ste se naučili na pamet Almanach de Gotha? Moja hči Annerl študira ples pri čudoviti plesni umetnici Grete Wiesenthal.«

»Operni balet?«

»Ne, Wiesenthalova šola, Terpsihora⁴⁷ našega časa.«

»Kdo je Terpsihora?« je vneto vprašal gestapovec.

»Ne skrbi,« je rekel drugi, »zagotovo jo bomo našli. Vse jih imamo na seznamu!« In s temi besedami sta odšla.⁴⁸

***Målat på glas kot odsev ljubezni do Avstrije*⁴⁹ in Dunaja**

Avstrija in meščanskoaristokratski Dunaj sta bila zibelka varnega otroštva in odraščanja Gusti Stridsberg, z njima pa je bila trdno povezana tudi pozneje, ko jo je življenje že premetavalo po Evropi. Svoj odnos do njiju projicira z izjavami različnih oseb v romanu; včasih je to kar pripovedovalka.

Na začetku je Avstrija »nežna, melanholična, smejoča se dežela skepe in zibelka valčkov«, po koncu prve svetovne vojne pa Gianetta pomisli tudi na izselitev. Toda v njej zmaga ljubezen do te dežele. Skrbi pa jo, kaj bo z otroki. Idealizirano dojema duha stare monarhije, ki je narekoval

spretnost in gibkost; vero v vrednote (za katere ni več prepričana, ali še ve zanje); strpnost, ki ne spominja na oportunizem; vero, ki ne sme biti fanatizem, in lojalnost domovini, ki pa ne sme izključevati razumevanja mednarodnih problemov. Toda ko začuti moč 'demonov', ki grozijo Avstriji in Evropi, podvomi, ali je bila to res prava pot in ali so otroci dovolj močni za vse, kar prihaja.

Ko je 'tisto' res prišlo, ko sta z Leopoldom »doživela čas mrka na Dunaju, ki je skrival svoj pravi obraz«, sta, zaščitena pred sumničanjem pod masko starosti, vsakodnevno reševala življenja; postala sta »oltar dobre v trpinčenem mestu«. Mladi pa so odšli v daljne dežele nabirati umetnost življenja in znanja, ampak so hkrati postali utelešenje napak, ki jih je zagrešila generacija pred njimi.

Roman *Målat på glas* je tudi svojevrsten slavospev Dunaju, »luči v temi v vzhodni Evropi«, ki jo je varoval veliki Habsburžan. Pred bralstvom kdaj zaživi tipična dunajska kavarna s pisano ponudbo kave, sprehod po ulicah je kot nalašč za zaljubljenca, božični večer kljub vojni in pomanjkanju pred nas pričara snežno idilo v parku pri Belvederu.

Podoba mesta spremlja klasična glasba, ki je po prepričanju pripovedovalke brez Avstrije ni: »Rojstvo Mozartove melodije je razodetje človeške duše, ki so ga iskali vsi filozofi.⁵⁰« Z glasbo so povezani tudi otroci Tellbergove družine – Harry igra klavir, Alma violino, Melanie in Annerl plešeta balet. Družina ima svojo ložo v operi. Ljubezni do glasbe se torej pravi Dunajčan ne odreče:

»Avstrijski aristokrat je vse življenje najemal ložo v Operi; predstave ni zamudil niti en sam večer. Med drugo svetovno vojno je obubožal, zato se je zaposlil kot glavni vratar v Operi. Odpiral in zapiral je vrata, damam pomagal oblačiti ali slačiti plašč. Tako je lahko še naprej vsak večer doživel iluzijo svojih iluzij.«⁵¹

Avstrijcem pripovedovalka pripisuje tudi samoironijo: »Ko vse ponori, začne Avstrijec filozofirati. Ali jesti!« S humornimi anekdotami ne prizanašata niti cesarju.

»Za kavarniški mizami, v zadimljenem vzdušju družabnosti, je nastajala vrsta banalnih, pogosto komičnih anekdot. Kdo bi se lahko uprl njegovemu naivnemu šarmu?

⁴⁷ Terpsihora – v grški mitologiji muza plesa.

⁴⁸ Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 211–212.

⁴⁹ Izraz »Avstrija« uporablja Stridsbergova v širšem pomenu, tudi ko se nanaša na Avstro-Ogrsko.

⁵⁰ Citat pripisuje Richardu Straussu.

⁵¹ Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 213.

Pravijo, da je stari monarh šel na lov s svojim adjutantom. Toda namesto divjadi sta odkrila mlad par v dokaj nerodni situaciji. Cesar se je ozrl nanju in tiho vprašal svojega adjutanta: Ali to še vedno počneš?⁵²

Duhovitost jo spremlja tudi ob tragičnih situacijah. Služkinja Mathilde in njen mož Wenzel se pogovarjata o pomoči ljudem, ki jih preganjajo nacisti, in obujata spomine na dobre stare čase ter vsemogočno mater grofico.

»Čudni časi, ko moraš biti previden, kadar delaš dobro,« je rekel Wenzel.
 »Če bi le še stara grofica bila živa,« je zavzdihnila Mathilde.
 »Veš, draga Mathilde, ob Hitlerju, tem norem slikarju, bi bila še gospa grofica brez moči.«⁵³

Målat på glas kot dialog z vero in Bogom

Vprašanje vere in Boga poskuša Stridsbergova reševati na več ravneh: med naivnimi pogovori otrok o krivicah, ki naj bi jih Bog dopuščal; ob liku patra Sayna, iz katerega veje življenjska modrost, ki jo razdaja tudi Tellbergovim in se ji ni odrekel, čeprav so ga nacisti obsodili na smrt; ob redu jezuitov, ki se neumorno razdajajo tistim, ki jih potrebujejo; ter ob Gianettinem sinu Johannesu, ki niha med ljubeznijo do ženske in ljubeznijo do Boga in nikakor ne more ubežati fenomenu smrti. Ali je spoznanje o razkroju vsega živega res znosno le zaradi vere?

Stridsbergova se je sama soočala z različnimi veroizpovedmi in zaradi tega z mnogo vprašanji. Odraščala je pod vplivom judovskega izročila, rojstvo njene hčerke je zapisano v protestantski knjigi rojstev, pokopana je na katoliškem pokopališču, v deželi, ki je bolj ali manj protestantska.

Målat på glas kot spogledovanje s socializmom

Kdaj so se Stridsbergove dotaknile ideje socializma, lahko samo ugibamo. Da se je zavedala neenakosti, pomanjkanja in krivic, je pokazala že v svojem prvem romanu *Zwischen den Zeiten* (1931). Njen življenjepis za leta, ki so sledila, njeno publicistično delo in romani pa

tako ali tako razkrivajo, da je bila socializmu in gibanju komunistov zelo blizu. Ne nazadnje so ji neposredni stiki z družino utemeljitelja socialne demokracije na Švedskem Hjalmarja Brantinga⁵⁴ omogočili, da je našla svoj drugi dom v Stockholmu.

Lik z močnimi avtobiografskimi potezami je Myrin in Ferdinandov sin Harry. Pod vplivom domačega učitelja glasbe Jana Kovača se je odločil, da bo spoznaval življenje delavcev in kritično pisal o tem. Verjel je, da ljubezen do ene osebe človeka naredi ranljivega, ljubezen do človeštva pa ga okrepi, zato je pri šestnajstih letih zapustil dom in prestopil prag varnega, zaščitniškega sveta. Kot novinar je šel iskat izkušnje in deželo, ki bi omilila socialne razlike med ljudmi. Potem se je nameraval vrniti, ampak ne domov, temveč v svojo deželo – Avstrijo.

Harry je Boga in socializem sprva enačil – pomenila sta mu enako pravico za vse. Presenetilo ga, da je podobno pojmovanje na videz izključujočih pogledov na svet srečal tudi med delavci v Italiji.

»Mnogi so dejansko komunisti, vede ali nevede, še bolj čudno pa je, da je večina katoličanov in hkrati resnično pobožnih. Pred kratkim je v Milanu potekala stavka med tekstilnimi delavci. Neki delavec, marksist, je namreč prosil tovariša, naj bo boter njegovemu novorojenemu otroku. Duhovnik je protestiral in izjavil, da marksist ne more nositi otroka h krstu. In vsi delavci so organizirali protestno stavko! Komunist ali socialist, so mi razlagali, to ni ovira, da ne bi bil katoličan! In tudi sam sem večkrat doživel to obliko shizofrenije. Vprašal sem žensko, ki mi kuha, ali je komunistka. Ja, seveda, je rekla, seveda sem, vsak teden grem h 'communion' (v italijanščini 'obhajilo')«.⁵⁵

Med spoznavanjem življenja proletarcev se je njegov začetni idealizem obrusil; navsezadnje je med glasniki njihovega boja srečal veliko praznih besed in parol. Na severu pa je našel deželo, kjer imajo ljudje ob krajšem delovnem času boljše plače, neporočene matere dobijo celo dodatek. Dežela se tehnološko razvija, na delo hodijo tudi poročene ženske. Ljudje so srčni in prijazni, ampak ne vedno tudi znotraj družine, zato je veliko ločitev. O vseh svojih spoznanjih

52 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 19.

53 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 195.

54 Hjalmar Branting (1860–1925); prvi premier iz vrst socialnih demokratov, trikratni švedski premier, dobitnik Nobelove nagrade. Gusti Stridsberg je prijateljvala z njegovo hčerko, pravnico Sonja Branting Westerståhl.

55 Gusti Stridsberg: *Målat på glas. Raben & Sjögren*, Stockholm 1964, str. 92.

je pisal Franzi in se zbližal z njo, saj je vedel, da ga razume.

Harry se je že kot priznan novinar vrnil v Avstrijo, ampak to je bila zdaj kaotična republika, v kateri ni bilo več prostora za svobodomiselnost, niti za ideje, v katere je še vedno verjel. Svoje politično delovanje je moral prenesti v ilegalo, tik pred začetkom druge svetovne vojne pa se je z družino preselil na Švedsko.

Målat på glas kot odkrivanje Švedske

Gusti Stridsberg se je po umiku iz španske državljanske vojne preselila na Švedsko. Vse do svoje smrti je ostala v Stockholmu, kjer je tudi pokopana. Dano ji je bilo spoznavati vrednote dežele 'načelnega humanizma', zato je o marsičem pisala kritično, tudi o držbi med drugo svetovno vojno.

»In varuhi človekovih pravic in humanizma? Ostali so za zabarikadiranimi vrati trmasto zaprtih majhnih držav – Švice in Švedske – ko so drugod divjali viharji in butali ob njuna vrata.«⁵⁶

Na Švedsko so se umaknile tudi osebe iz romana – Melanie z možem Jakobom Polancem, ki je bil zaradi svojih temnih oči nenehna tarča sumničenj, da je Jud. Tik pred izbruhom druge svetovne vojne pa sta se jima pridružila še Harry in Franzi z otrokom.

Gianeta in Leopold sta iz Švedske dobivala pisma. Franzi opaza, kako so ljudje na Švedskem odtujeni in kako se znanke, tudi zaradi lagodnega življenja, obremenjujejo s trivialnostmi ali zatekajo v organizacije; vsak je del nečesa. »Nenehno upam, da bom odkrila kakšno skrivnost, skrito globoko v dušah teh postavnih svetlookih boginj. Kaj je pravzaprav bistvo teh dovršenih lupin?« Svoj intimni svet ljudje skrbno skrivajo, tudi pred najbližjimi. Opaža, da bežijo pred religijo ali kakor sami temu prezirljivo pravijo »metafiziko«, in navaja izjavo znanca: »Nikoli ne bi smeli postati kristjani. Poganstvo je bilo naš običajni način življenja. Potem pa je prišlo krščanstvo s svojo etiko – in nenadoma je bilo vse greh. Potem so izkoreninili katolištvo – in končali v puritanstvu. In švedski puritanizem nam je pripravil narobe obrnjeno omleto presenečenja: zunaj led, znotraj ogenj!«

Franzi njihov ogenj odkriva v času, ko pride kratka severnjaška pomlad, ko narava ozeleni, ko trgi zacvetijo v modrih, rumenih in rožnatih barvah. Takrat »se obrazi Švedov spremenijo, napetost izgine, obračajo se k soncu, svetlobo pijejo tako vdano, kot se ženska odpre svojemu dragemu. Resnično obstajata dve vrsti Švedov, zimski in poletni. In dekle, ki se poroči s poletnim Švedom, bo pogosto obžalovalo, ko pride zima«.

Tudi Melanie v novem okolju marsičesa ne razume: »Prijateljstvo tukaj – in govorim o pravem, pristnem prijateljstvu – je po intenzivnosti podobno temu, čemur pravimo poznanstvo. Nikogar ne smete obiskati nenapovedano. Tako imenovani najboljši prijatelji se vidijo trikrat ali štirikrat na leto ali pa nadaljujejo telefonski pogovor, ki so ga prekinili pred šestimi meseci. Tu nista pomembna plemstvo in cerkev, morala pa ...«

V pismih kdaj kaj pripiše še Melanijin mož Jakob: »Želim si, da bi imeli doma ta hladen čut za pravičnost – potem bi živeli v domovini kot prej. Tukaj so vsi socialisti, če hočejo ali nočejo, mnogi, ne da bi sami vedeli. Zakonodaja ustvarja izenačitev, celo skoraj brezrazrednost.«

Målat på glas kot zrcalo pisateljice Gusti Stridsberg

Ime kronistke družine Tellberg Augustine Franziske Franzi, njeno delo prostovoljne bolniške sestre v kirurški kliniki med prvo svetovno vojno, Gianettini rdečkasto rjavi lasje in zelene oči, Harryjev žurnalizem in njegovo spogledovanje s socializmom, nostalgija do Avstrije in Avstrijev, pronicljivo opazovanje Švedske in Švedov, načelni protifašizem, razpetost med velikim svetom in podeželjem, trezno presojanje zahodne demokracije ... vse to in še veliko več je tudi pisateljica Gusti Stridsberg. Sebe je tokrat prezrcalila v mnoge like, predvsem pa v lik pripovedovalke.

Ko je roman leta 1964 izšel, je bila stara dvainsedemdeset let. Z romanom *Menschen, Mächte und ich* (1961), v slovenskem prevodu *Mojih pet življenj*, je svetu že odstrla del svoje zgodbe in stopila med znane pisatelje. Razkritje njene vohunske zgodbe je bilo vsaj za nekaj časa odloženo v arhiv in življenje bi se lahko umirilo. Toda podobno kot njeni romaneskni junaki je tudi sama tipala na vse strani, da bi se »dokopala do koščka resničnosti«. Tudi s pisanjem.

⁵⁶ Stridsbergovo je vznemirjala švedska nevtralnost med drugo svetovno vojno, ampak se je zavedala tudi prednosti – na Švedskem so namreč našli zatočišče mnogi politični begunci.

»Ferdinand se je prostovoljno posvetil smrti, ker je bila resničnejša od življenja. Harry in Johannes nista zapustila družinskih okvirov le zaradi zgodovinskih pretresov, ampak zato, da bi poiskala resničnost. Celo Mario, karikatura praznega junaka, je tipal na vse strani, da bi se dokopal do koščka resničnosti. Vsi so želeli pobegniti iz samote in začutiti močan, neviden srčni utrip, ugasniti v njegovem ritmu.«⁵⁷

Stridsbergova tudi sebi ni prizanašala, ko je spoznavala utrip in ritem sveta. Se je zato vedno znova s takšno toplino vračala v naše kraje, tiste, kjer se je svet mogoče še zdel enovit in prijazen?

»Sedela sta pod orehom, na klopi, na kateri so sedele tri generacije družine Tellberg v različnih letih. Leopold je bil oblečen v štajersko lovsko opravo, čeprav ni bil več lovec in čeprav takšna oprava v Jugoslaviji ni bila več priljubljena. Držal je Gianetto z roko, ki je bila hkrati ljubimčeva in otroška.«⁵⁸

»Bilo je cvetoče in dišeče poletje, na vrhu Urške gore se je lesketal sneg, z grmovja so padale prezrele kosmulje in maline, lastovke so se že zdavnaj vrnile in sokoli so preizkušali svoja krila. Zakaj bi se tukaj počutili kot tujci? Zemlja, gozd, jablane – vse je tukaj prijazno do nas.«⁵⁹

Vse je prijazno ... le ljudje, dragi Gianetta in Gusti ... Ljudje ... Med vojno so Hartenštajn zasegli Nemci, dvorec so požgali partizani, po vojni pa je vse skupaj nacionalizirala ljudska oblast.

⁵⁷ Gusti Stridsberg: *Målat på glas*. Raben & Sjögren, Stockholm 1964, str. 139.

⁵⁸ Gusti Stridsberg: *Målat på glas*. Raben & Sjögren, Stockholm 1964, str. 203.

⁵⁹ Gusti Stridsberg: *Målat på glas*. Raben & Sjögren, Stockholm 1964, str. 113.

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2021, akril, 12 x 13 cm

LAURA KUMPREJ

Uzreti pokrajino, živeti s pokrajino

LIKOVNA

»Če hočeš slikati pokrajino, moraš zelo dobro poznati tisti kraj. Pravzaprav ga moraš imeti rad. Vedeti moraš, kje na nebu bo sonce, kako bodo padale sence. Poleti je treba biti zunaj že ob šestih, zato ker je svetloba (če je dan jasen in sončen) od šestih do devetih zjutraj čarobna. Včasih, ko takole slikam zunaj, pride do mene kmet in me nagovori. Nikoli se mu ni zdelo, da pretiravam s tem barvnim žarenjem. Meni, da so moje slike kar ustrezne, in opazil sem, da tudi on dobro ve, kako lepo je tukaj; ker jo pozna, to naravo, iz prve roke.«

(David Hockney)

Akadska slikarka Laura Kumprej pri poglobljanju v svojo koroško pokrajino ne potrebuje prostodušnega prikimavanja mimoidočega domorodca, kakršnega je v svojem yorkshirskem okolju dobrohotno deležen eden izmed največjih živečih slikarjev današnjega časa, saj je odrasla na kmetiji Pristov nad Lešami, v neposredni bližini znamenitih srednjeveških cerkva dvojčic in v zavetju ateljeja svojega očeta, akademskega slikarja Benjamina Kumpreja, nemara najbolj plodovitega med koroškimi krajinarji novejšega časa. Dvorišče starosvetne domačije je še vedno njen atelje na prostem, od koder se z višine odpirajo osupljivi pogledi tako na neokrnjeno gozdnato naravo kot na senožeti in polja, koder so odtisnjene sledi človeka. Če je bilo slikarstvo Benjamina Kumpreja usmerjeno v ekspresivno, himnično odo Mežiški dolini, ki se je slej ko prej zavrtinčila v privzdignjeno ekspresivno apoteozo razvihranega neba nad Peco, v katerem se je zrcalil tudi njegov osebni temperament, so razgledi, ki jim po očetovih stopinjah sledi (v slikovitem okolju preprosto ni moglo biti drugače) hči Laura, nanizani v serijo barvno nasičenih pejzažev, s katerimi povzema tradicionalistično shemo značilne slovenske krajinske vedute z ravnico ozke doline, iz katere raste mogočno ozadje hribovja, ki ga ožarja svetloba nebeške gloriije. Toda ta na njenih slikah ni od boga, temveč zgolj zrcali in povzema moč narave pod sabo; osredotoča se na skrivnostno in mistično, izbrskati poskuša nove pomene, ki so v isti sapi oseb-

ni (intimni) in univerzalni. Banalno vsakdanjost življenja poskuša napolniti z občutljivim dojetjem nevidnih skrivnosti sveta, romantičnem, ki ga sugerirajo njena dela in je značilen za t. i. metamodernizem našega časa, pa je v tem, da slikanje kot umetniški akt razglašča za duhovno stanje, v katerem ni prostora za racionalno misel, kar podčrtujejo tudi asociativni naslovi, celo v angleščini, ki niso v neposredni povezavi z izbranimi stvarnimi motivi.

Pejsaži Laure Kumprej napeljujejo na misel, da ni druge večnosti, kot je neposredna sedanjost, ujeta v hipno svetlobno žarenje, ki ima svoj enkrat in neponovljiv notranji naboj ... kot so hoteli impresionisti zaustaviti čas v »zamrznjenem« trenutku minljivega sveta, kakor je poskušal Monet zajeti različnost svetlobnih učinkov zjutraj, opoldne, zvečer ali pozimi, spomladi, poleti in jeseni. Zdi se, da svoje uvide koroškega sveta občuti izkustveno (telesno) in vizualno, ko jih ovija v prosojne zračne koprene, od katerih se sončni žarki odbijajo v vse smeri in se prek oblakov kot po tirnicah iluzionistično poglobljajo v namišljeno tretjo dimenzijo. Senčnata ospredja povezuje s presvetljenimi ozadji in, obratno; barvno lesketanje je drugačno v pogledu k Peci na jugozahodu in različno v pogledu k Pohorju na severovzhodu.

Laura Kumprej je izrazita koloristka, saj neumorno raziskuje, išče ustreznik naravne svetlobe, kot jo lahko ponazori žarenje pigmenta, ekvivalent, ki je (bo) zmožen pričarati vzdušje neposredne prisotnosti, ki preko zunanjega vtisa pronica v območje notranje (doživete) pokrajine. Podrobnosti in natančno (realistično) modeliranje haptičnih elementov naravnega okolja zamenjujejo enovita barvna polja, ki bi v menažeriji modernistične umetnostne zakladnice lahko koreninile tako v Matissu, nemara tudi Cezannu, vsekakor pa tudi v ameriškem *color field* in *hard edge* slikarstvu. Ko uporablja široke in, v deskriptivnem smislu, shematske sledi čopiča, ustvarja podobe vedut, ki se z lahkoto vtisnejo v spomin kot odslikave realnega motiva, vendar jim je v isti sapi lastna tudi že omenjena brezčasna prvobitnost.

Prostora, v katerem živimo, po katerem se

Laura Kumprej

Laura Kumprej, *How far can you see*, 2019, akril, 150 x 100 cm

giblujemo, se ne moremo zavedeti drugače, kot je določen s stvarmi in živo naravo, na tradicionalni slovenski kmetiji je to ne nazadnje živina, ki tudi na podobah Laure Kumprej simpatično poudarja prvinskost takšnega načina življenja. Najbolj elementarna stvar pa je zemlja, na kateri stojimo. Prav zaradi tega motiv krajine na preprosto in gibčen način omogoča upodabljanje sveta, ki nas obkroža. Slikarsko maniro Laure Kumprej bi lahko prepoznali tudi kot postimpresionistično, saj z uporabo nasičenih barv obide tradicionalni način barvne perspektive pri upodabljanju razprtega pogleda v pokrajino, ko ne uporablja zabrisanih kontur in barvnih odtentov za tiste dele motiva, ki se izgubljajo v daljavi. Čeprav sama razloži, da z uporabo toplega in hladnega registra doseže vtis barvne perspektive, se vendarle zdi, da se podoba ne premakne iz svoje ploskovite zasnove, kar jo naredi izrazito moderno. S čim torej v resnici ustvarja navidezni prostor? Slejkoprej ne z iluzijo, temveč s trepetajočim, vznemirljivim občutkom »odmaknjene bližine«, ko si hkrati »v in izven pokrajine«, na dvodimenzionalni površini podobe in v trodimenzionalni upodobitvi duhovne pokrajine, kot jo uzre »notranje oko«, vendar brez kakršnega koli transcendentalnega prizvoka in pomiritve. Panoramska širina nehote pogoltne neposredno misel, umanjkanje detajlov izganja iz podobe v vsebino. Abstrahiranje nadrobnosti pričara občutje nekakšne začudene prevzetosti, ki je hkrati racionalna in čutna. Bi lahko v presečišču obeh navideznih skrajnosti rekli, da je rafinirana? Vsekakor so te podobe tudi melanholične, kar se kaže v neulovljivem nasprotju med energičnim nabojem slikovite in razgibane pokrajine ter njeno večnostno mogočnostjo na eni strani ter minljivostjo trenutka, kakor je ujet v »objektiv« slikarskega platna.

Čeprav so kompozicije grajene natančno, se včasih zazdi, da je Laura Kumprej kot manični otrok, ki na novo izumlja pokrajino, v skladu s spontano logiko, ki nastaja mimogrede in sproti. Značilni ekstremni svetlobni učinki le na videz izpostavljajo dekorativni značaj podobe kot celote, v resnici pa s svojim izrazom in onkraj prežarjenih kontur naslikane vedute sežejo domala do himničnih razsežnosti poveljevanja (mistifikacije?) osredinjeno kadiriranih prizorov v nedrih Mežiške doline.

Marko Košan

Laura Kumprej, rojena 1992 v Slovenj Gradcu, je po maturi na gimnaziji na Ravnah na Koroškem nadaljevala šolanje na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje (ALUO) v Ljubljani. Z diplomskim delom *Krajina za večno = Forever Landscape* je diplomirala 2016 pri profesorju Bojanu Gorencu. Trenutno na ALUO končuje še magistrski program slikarstva.

Razstave = projekti:

2017:

Tisnikarjeva kolonija, Mislinja, skupinska razstava,

Razstava študentov grafike *ALUO*, balkonska dvorana *Galerije UL*, Ljubljana, skup. razstava. 2018:

Ex-tempore Ptuj, galerija *Magistrat* občine Ptuj, skupinska razstava,

Trienale sodobne umetnosti na Koroškem, *Koroška galerija likovnih umetnosti*, Slovenj Gradec, skupinska razstava.

2019:

Koroška krajina, galerijski prostori *Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika*, Ravne na Koroškem, samostojna razstava.

2020:

Galerija FO.VI, Strnišče, Kidričevo, samostojna razstava,

28. mednarodni simpozij Slovenija odprta za umetnost, Sinji vrh, Ajdovščina, skupinska razstava,

Grošljeva galerija, Prevalje, samostojna razstava.

2021:

Koroški triennale: *Podobe koroške pokrajine, »V duhu vidim valovito zeleno krajino«*, *Koroška galerija likovnih Umetnosti*, Slovenj Gradec, skupinska razstava.

2022:

Mednarodna likovna kolonija Žmavc, Maribor, skupinska razstava,

Razstava mednarodne zbirke *Društva Jože Tisnikar*, galerija *Kavka*, Mislinja, skupinska razstava.

Priznanja:

2018:

Posebno priznanje strokovne žirije:

10. Mednarodni slikarski Ex-tempore Ptuj.

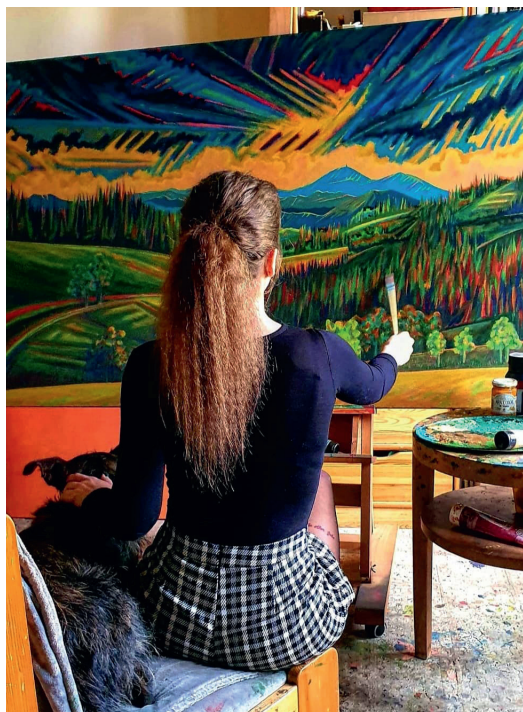
2020:

Priznanje za kvaliteto likovnih del:

28. Mednarodni simpozij Slovenija odprta za umetnost Sinji vrh.

Laura Kumprej o svojem delu

Pri načinu slikanja, ki ga uporabljam, je najpomembnejše in hkrati najvidnejše toplo-tno področje mas, ki je v tem primeru pogoj za občutek prostora. Barvni toni, ki jih nanašam, se stopnjujejo od toplih k hladnim in od hladnih k toplim v t. i. barvni perspektivi. Tako dosežem, da pride do izraza barvna modulacija, ki je graditelj volumna oziroma v tem primeru prostora, in sicer na osnovi odnosa med hladnimi in toplimi barvami. Razlaga prostora oziroma vizualnega prostora se neposredno nanaša na pokrajino, ki takšna ali drugačna predstavlja naše življenjsko okolje. Živim med gorami in moja čutna izkušnja krajine je zato verjetno izrazitejša. Okolje me določa, poklicno oblikuje in mi daje navdih. Lastno videnje prostora, ki me obdaja, in občutke, ki se v delih verjetno najbolj izražajo preko barv, povezujem in sestavljam v novo – avtorsko krajino.

PRILOGA

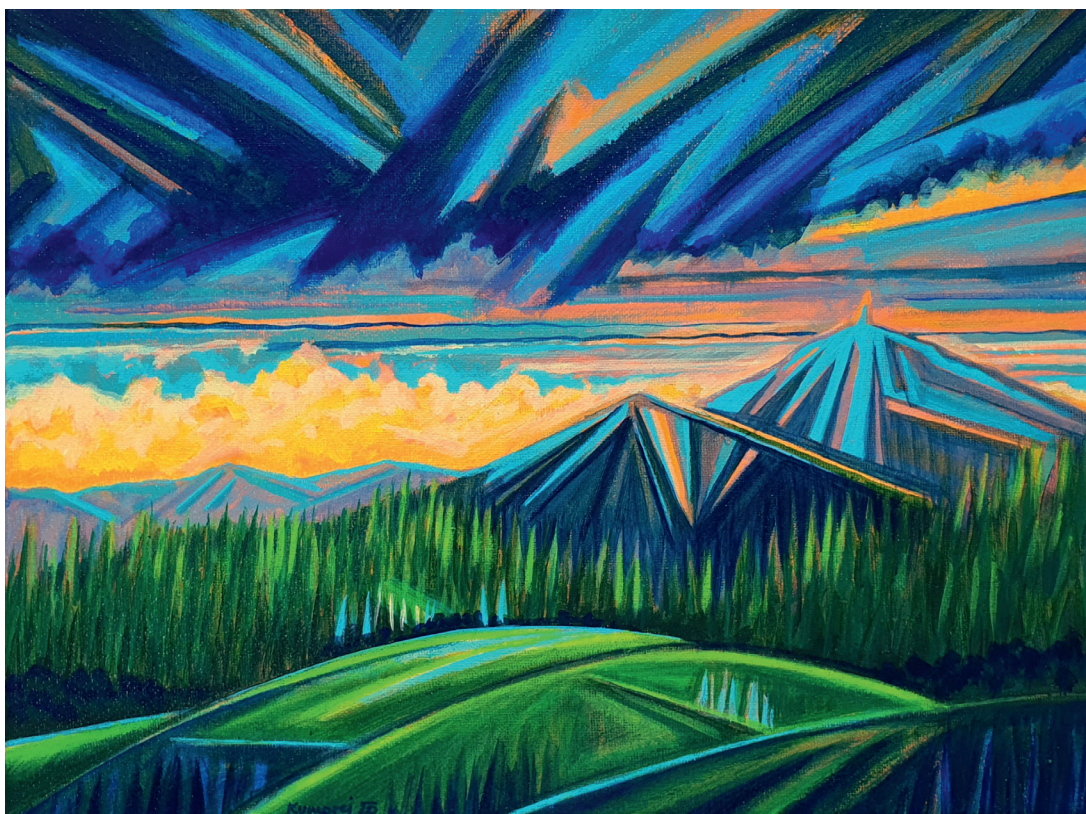
Laura Kumprej v ateljeju

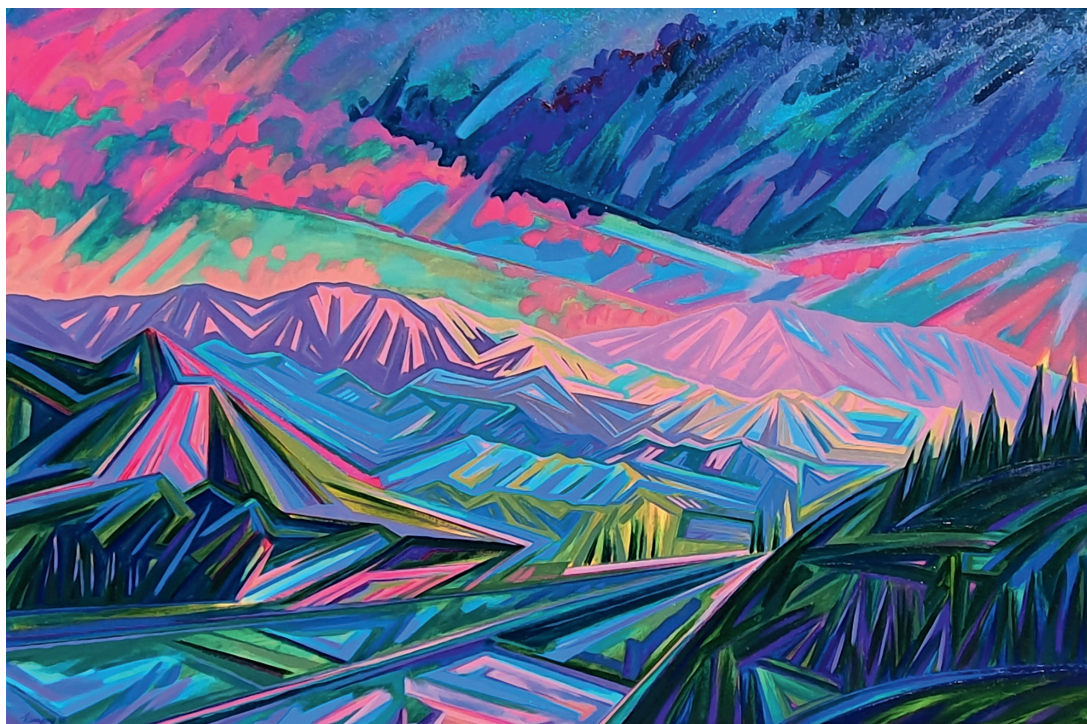
Laura Kumprej, *Chasing colors*, 2019, akril, 53 x 50 cm

Laura Kumprej, *Play me a memory*, 2020, akril, 150 x 100 cm

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2021, akril, 30 x 20 cm

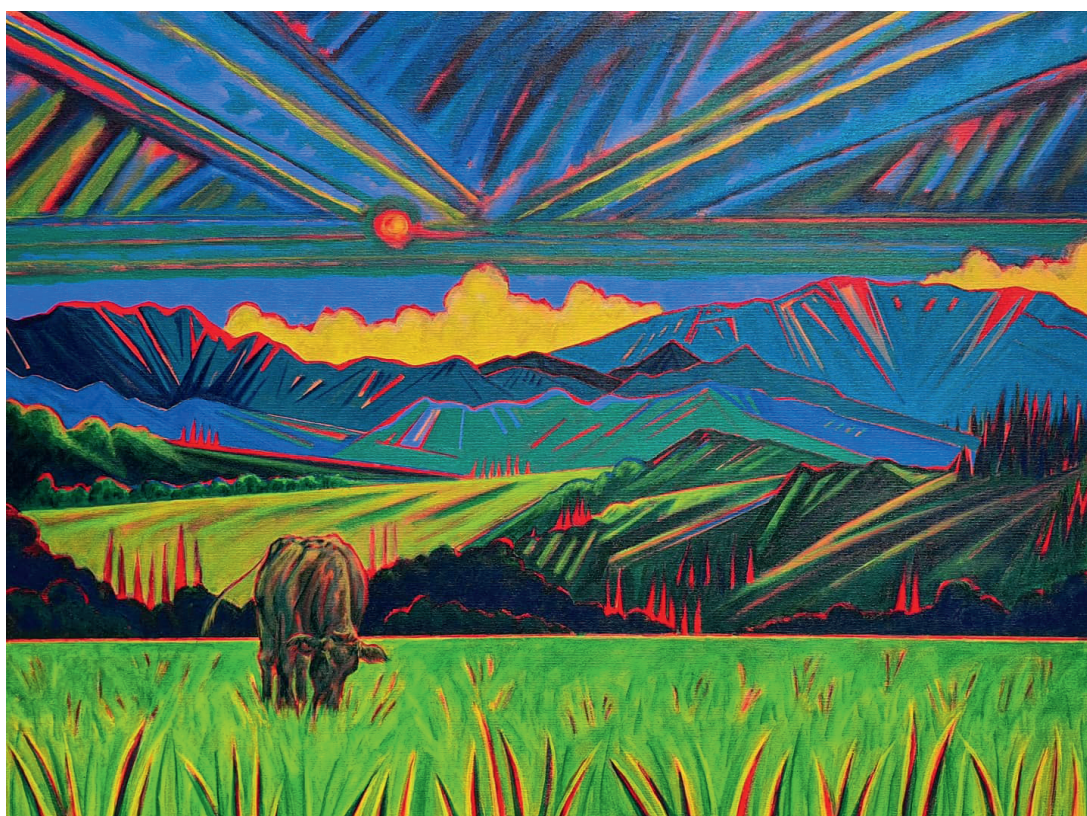
Laura Kumprej, *Meant to be*, 2020, akril, 150 x 100 cm

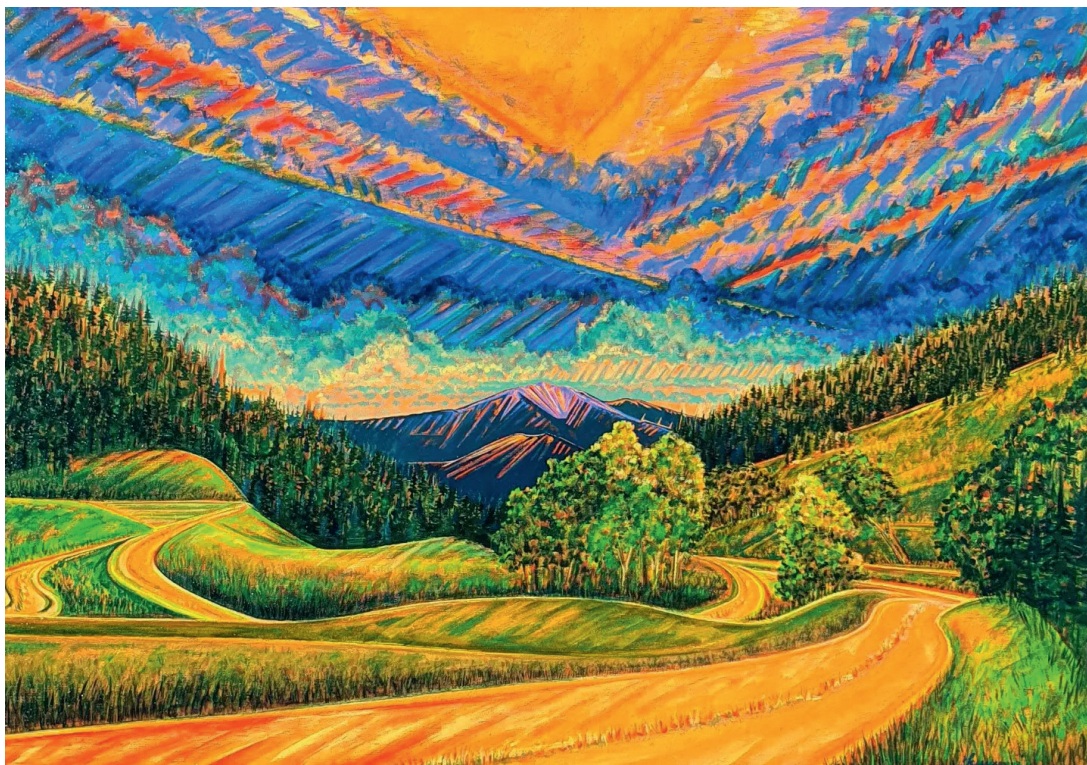
Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2022, akril, 11 x 13 cm

Laura Kumprej, *Into the moment*, 2020, akril, 150 x 100 cm

Laura Kumprej, *Where to begin*, 2020, akril, 80 x 60 cm

Laura Kumprej, *Obljubljena dežela*, 2021, akril, 100 x 80 cm

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2020, akril, 150 x 100 cm

Laura Kumprej, *More than a memory*, 2019, akril, 53 x 30 cm

Laura Kumprej, *Field of dreams*, 2020, akril, 25 x 35 cm

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2020, akril, 150 x 100 cm

Laura Kumprej, *Brez naslova*, 2022, akril, 14 x 12 cm

ILEX – Barvno nebo

KULTURA

»Osemdeseta«

Greš na travnik in igraš. Tako preprosto je to. Gradišče ali nekje blizu, odmaknjen od hrupa, pod barvnim nebom, v samoti, s prijatelji.

V tišinah, ki nikoli zares ne obmolknejo,
saj z vami sobiva ves svet –
luna (*ki dviga vodo*),
ptič (*kako lepo leti s svojimi sinovi*),
drevo (*tiho, zamišljeno v svojo rast*),
ženska (*pod njeno dlanjo, tople pokrajine*).
Tišina nešteti glasov.

V vseh vas ravno ona prebudi notranji glas.

V možganih začne šibat lastna glasba, vleče v lastno pisanje, v avtorstvo, v zadovoljstvo.

Vaš Woodstock,
mitska gora,
vaše prijateljstvo
in razgled po domači dolini,
z akustičnim zvokom obogaten,
z večglasnim petjem, z dolgim časom, s hrepenenjem po še,
po svobodi, po odru.

(foto Tina Hauser)

Igrate do krvi, ujamete se, dopolnjujete (*Glih tk špilajo, tk ko js študiram.*), ljudje vam prisluhnejo v noč, v jutro. Z mladostnimi očmi – je poslanstvo glasbenika.

(foto Tina Hauser)

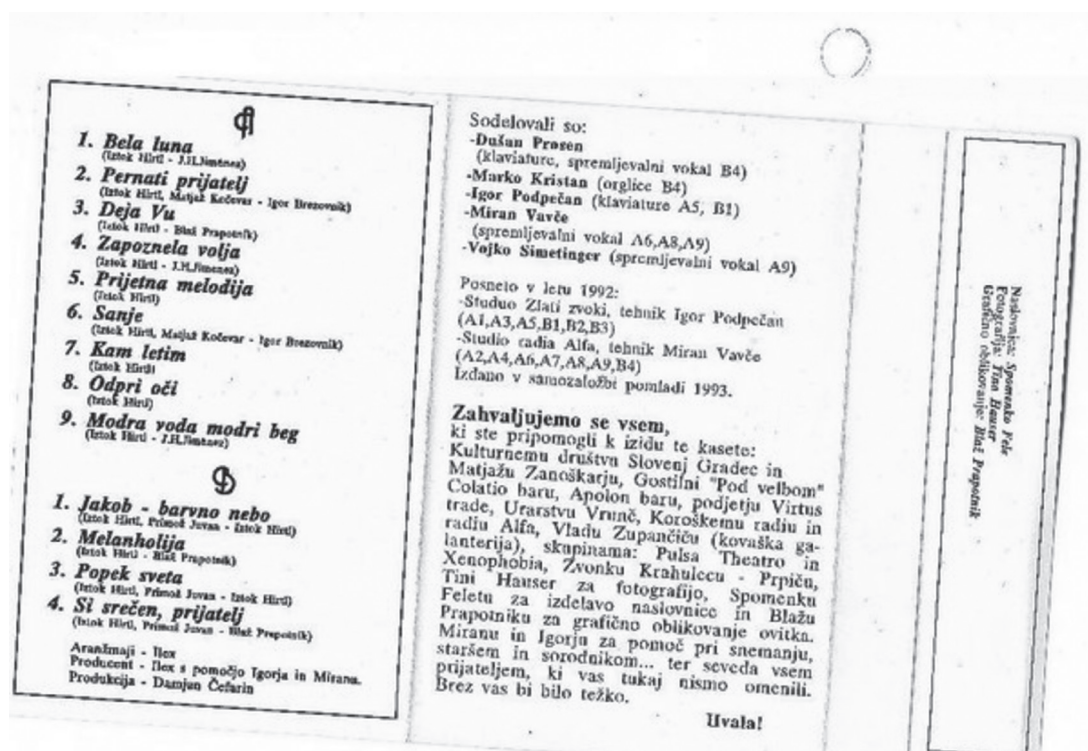

»Devetdeseta«

Očara te božji drevešček,
nekje nad Hudo luknjo pri
gospe Jelki. Podari ti vejico,
kasneje sadiko.

Nekega dne posedate pri vaši
mizi in se sprašujete, kako bi se
poimenovali, namreč postajate bend.
Vaza je okrašena z rastlino,
privlačno, jagode so rdeče barve,
lep zimzelen med vami.

*Kaj, če bi bili ilex?
Glej ga, šmenta! Močan je, preživi
zimo, malo celo zbode, z njim moraš
biti nežen.*

Barvno nebo zasije,
v samozaložbi, zapomnjeni na dragocenem traku,
v zasedbi:

- Iztok Hirtl: vokal, kitara in blokflavta,
- Primož Juvan: kitara in spremljevalni vokal,
- Benjamin Pirnat: baskitara in spremljevalni vokal,
- Danilo Karlin: konge.

S sodelujočimi:

- Blaž Prapotnik: oblikovanje,
- Spomenko Felle: naslovnica,
- Tina Hauser: fotografija,
- Dušan Prosen: klaviature in spremljevalni vokal,
- Marko Kristan: orglice,
- Igor Podpečan: klaviature,
- Miran Vavče: spremljevalni vokal in tehnik,
- Vojko Simetinger: spremljevalni vokal.

Pesništvo Jiménez, Hirtla, Prapótnika in Brezovnika se dviga v prostrano nebo kot mogočen spoj glasu in misli. Zdi se, da se poetike različnih avtorjev združujejo kot drobni plodovi ene same bilke, ki nosi čutnost in upor spraševanja o prebivanju, svobodi, ljubezni in resnici.

Barvno nebo, zavito v tančico skrivnosti.

Nekoč bo jutro rodilo vroč dan, a srce bo hladno od spoznanja. Duh bo upehan in um utrujen od višin, ki vanje se zaganja, takrat bom zdrsnil v skrivnosten sen spokojno, hladno, brez obžalovanja.

O noč, vidim samo tvoje lase, tvoj širok hrbet se ne strne za en sam trenutek.

Bela kakor ruševine Lune se vsiliš v moje vztrajno spanje, kamor žalostna upreš svoje trudne oči, da ob svitu se poslovíš.

Ta preprostost božanska, ki rušiš vse, kar je gotovo.

Roža, nikoli slutena. Ti, ki jemlješ roži rožo. Ti, ki vračaš roži rožo.

Si srečen, prijatelj, ko imaš vse, za kar si verjel, da moraš imeti?

Poglej drevo, tiho zamišljeno v svojo rast.

Vse je kot pogreb svečano, vedno kot resnica lažno.

Plačana usta neke resnice na vse grlo kričijo hvalnice, da preglasijo proteste prevaranih, da preglasijo kruljenje v želodcih.

Pod njeno dlanjo tople pokrajine. Pod njeno dlanjo, navihane sanje so želje igrive, je popek sveta.

Ljudje izgubljajo obraze, beže pred masko svojega jaza, sonce, oblečeno v črnino.

Visoka trava je vedela, kaj se bo zgodilo, jokala je nad vodo, kot morje butajočo.

Poglej, prijatelj, kako svoboden je ta ptič, ko se spušča z drevesa na drevo.

Dvigni se v višave, pernati prijatelj, ustvari si kraljestvo in dobro čuvaj ga.

Človek kliče!

KULTURA

*Kod si hodil, kje si bil? Nič več se ne oglasiš v nebesih.
Še je prostor, še je čas. Da se scvrete z nami!*

Kot da niste nikoli nehali igrati skupaj!

*V teh letih se ni kaj spremenilo,
le vaje ne trajajo več osem ur.
Vztrajamo pri istem načinu, ne
želimo spreminjat. Neobremenjeno
poslušamo plato, čustveno, s
solznimi očmi.*

Snežna odeja je prekrila Ilex in pred
ptiči zaščitila rdeče plodove.
Veja je spet praznično položena
v vazo.

Tokrat v KGLU.

Je res minilo 30 let?

Čas je zrel za obuditev glasbe s
starih trakov na nove nosilce zvoka.

*Za tiste, ki niso mogli slišati,
ker jih še ni bilo.*

Ponovno posedeni
v brezčasnem krogu.
Vse je še vedno tu.

Nastaja nov komad.
Dajete novo dušo temu,
kar je resnično, vi, ki
vračate roži rožo.

KULTURA

Si srečen, prijatelj.

Nika Högl Praper

Nagovor ob slovenskem kulturnem prazniku

KULTURA

Spoštovani visoki gostje, cenjeni nagrajenci, člani komisije za podelitev *Bernekerjevih priznanj*, dragi ljubitelji kulture, za uvod bi si sposodila razmišljanje stand-up komika Boštjana Gorenca Pižame, ki pravi:

»Obstaja več razlag, zakaj Slovenci ta lepi dan kulture obhajamo na dan, ko je Prešernovo pero za vselej omahnilo, in ne na dan njegovega rojstva. Sam sem se v eni od svojih šal dokopal do zaključka, da smo si Slovenci za kulturni praznik izbrali osmi februar zato, ker naj bi ponazarjal večinski odnos do kulture: „Umetnik se je stegnil, ne bo več cuzal našega denarja, zdaj bomo prihranili toliko, da si lahko privoščimo enodnevni izpad bruto družbenega prihodka in imamo prost

dan.“«

Zanimivo razmišljanje, ki pa prevečkrat dejansko kaže odnos v javnosti in je povezano z globalnim trendom prioritete. Predvsem kapitala, ki vsebin, ki predstavljajo podstat naše identitete, ne prepoznavajo kot temelj zadovoljne in povezane družbe.

Prav kljubovalno se kultura postavlja proti tem trendom in njeni ustvarjalci vedno znova dokazujemo, da se je vredno udeleževati in ustvarjati. Zadovoljstvo, sreča, mir, stkana prijateljstva, navdušenje, žalost, ganjenost ... vse to nas napolnjuje in nas dela boljše, vrednejše in zadovoljne. Za ustvarjalca so, skupaj z lastno izpolnitvijo svojega poslanstva, največja nagrada navdušen poslušalec, gledalec in bralec.

Če smo prepoznani kot vredni še kake nagrade ali priznanja, toliko bolj.

»Kulture kot pojma pa ne dojemamo le v luči nekega kulturnega ustvarjanja, kot npr. glasbenega, literarnega, likovnega, idejnega dosežka, temveč mnogo širše. Kultura so naše vrednote, moralno presojanje, pravila, razlage sveta in človeka, umetnost, običaji in navade, simboliziranje in raba jezikovnih znakov pa tudi materialni objekti. Vse to skupaj določa način življenja v človeški skupnosti, človekovo mišljenje, presojanje, delovanje in bivanje,« pravi pokojni ameriški antropolog Clyde Kluckhohn.

Prizadevanje vsakogar izmed nas h kulturnemu komuniciranju, strpnosti, sprejemanju različnosti, solidarnosti, dobronamernosti in še bi lahko naštevala je pomembno. Sreča in zadovoljstvo samo posameznika sta grenka, če gre na račun drugega.

Ob kulturnem prazniku zatorej ne slavimo le naših dosežkov, temveč izkoristimo ta trenutek tudi kot priložnost za razmislek, ali kot posamezniki in družba prispevamo dovolj. Menim, da imamo vsi še veliko rezerv.

Najlepša hvala, da sem vas v imenu Carinthie Cantat imela čast nagovoriti na tej slovesnosti. Hvala komisiji, ki je naš komorni sestav prepoznala kot vrednega Bernekerjeve nagrade v lanskem letu – za kar smo zelo počaščeni. Prav tako čestitke vsem letošnjim prejemnikom plaket in prejemniku Bernekerjeve nagrade Koroškemu deželnemu teatru.

**Andreja Oder za
Carinthia Cantat**

Nagovor: Andreja Oder za Mešani komorni zbor Carinthia Cantat
(Foto Koroške novice, Uroš Uršej)

Bernekerjeva priznanja za leto 2023

KULTURA

V Kulturnem domu v Slovenj Gradcu smo na predvečer slovenskega kulturnega praznika podelili Bernekerjeva priznanja za leto 2023.

Bernekerjevo nagrado je prejelo gledališko združenje **Koroški deželni teater**, Bernekerjeve plakete pa ljudske pevke **Lastovke**, **Erika Breznik** in **Tomaž Pačnik**.

Gledališko združenje Koroški deželni teater je Bernekerjevo nagrado prejelo za izjemne dosežke na področju ljubiteljske gledališke umetnosti in uspešen prodor na slovensko ljubiteljsko gledališko prizorišče.

Erika Breznik je Bernekerjevo plaketo prejela za vsestransko kulturno delovanje, še posebej na področju gledališke dejavnosti. Ljudske pevke Lastovke so Bernekerjevo plaketo dobile za ohranjanje ljudskega pevskega izročila, Tomaž Pačnik pa za vsestransko umetniško ustvarjalnost in pedagoško delo z mladimi na področju glasbe.

Bernekerjevo nagrado in plakete je podelil podžupan dr. Peter Pungartnik, ki je v imenu Mestne občine Slovenj Gradec čestital vsem nagrajencem. Ob tej priložnosti je izrekel dobrodošlico novi direktorici Koroške galerije likov-

nih umetnosti Petri Čeh in čestital Andreju Brezniku za prevzem vodenja Zveze kulturnih društev Slovenj Gradec. Obema njunima predhodnikoma, Andreji Hribniku in Franju Murko, pa se je zahvalil za opravljeno delo.

Slavnostni govor je pripadal lanskoletnim dobitnikom Bernekerjeve nagrade, komornemu zboru Carinthia Cantat, v njegovem imenu je spregovorila Andreja Oder.

Poleg Carinthie Cantat so v kulturnem programu nastopili še prejemnika in prejemnica lanskih Bernekerjevih plaket: Tanja Klančnik, Borut Mori in Ivan Rus.

Koroški deželni teater

Gledališko združenje Koroški deželni teater si je novembra 2011 zastavilo ambiciozen cilj: ljubiteljsko gledališko umetnost približati občanom in občanom lokalne skupnosti in Slovenj Gradec umestiti na zemljevid tistih slovenskih krajev, ki še posebej pozorno negujejo in razvijajo ljubiteljsko gledališče.

Mnoga gostovanja in izjemen odziv publike

Koroški deželni teater – zasvojen z gledališkimi deskami
(Foto Koroške novice, Uroš Uršej)

so Koroški deželni teater vodili k organizaciji nedeljskega abonmaja, ki v naše mesto pripelje najboljše predstave s slovenskih ljubiteljskih odrov.

Pri lastni gledališki dejavnosti je združenje pokazalo prodornost in inovativnost, o čemer priča nabor njihovih aktivnosti: od maratona prebiranja poezije v mestni kavarni v počastitev rojstva Franceta Prešerna do organizacije in izvedbe regijskega srečanja osnovnošolskih gledaliških skupin, redne udeležbe in odličnih rezultatov na območnih in regijskih srečanjih gledaliških skupin v organizaciji Javnega sklada za kulturne dejavnosti, do pomembne lastne produkcije, ki si jo je po Sloveniji ogledalo že več kot 25 tisoč obiskovalcev.

Posebnost Koroškega deželnega teatra je, da so uspeli nagrajene gledališke tekste tujih avtorjev sami prevesti, prirediti in odrsko postaviti.

Zaradi želje po sodelovanju, izmenjavi izkušenj in predstav po oblikovali gledališko tržnico, srečanje slovenskih in zamejskih ljubiteljskih gledaliških skupin. Sergej Dolenc, ki si je gledališko tržnico zamislil, je zanj leta 2020 prejel Linhartovo listino.

Koroški deželni teater prejme Bernekerjevo nagrado za izjemne dosežke na področju ljubiteljske gledališke umetnosti in uspešen prodor na slovensko ljubiteljsko gledališko prizorišče, na kar smo v Slovenj Gradcu izjemno ponosni.

Ljudske pevke Lastovke

Ljudske pevke Lastovke (Marija Potočnik, Ivica Kranjc, Majda Tisnikar, Vera Felle in Jožica Rotovnik) delujejo od leta 2004. Od takrat prepevajo slovenske ljudske pesmi in jih prenašajo na mlajše rodove.

Sprva so nastopale pod imenom Ljudske pevke iz Mislinjske doline. Po izidu prve zgoščenke z naslovom *Za spomin* so se preimenovala v Ljudske pevke Lastovke. Nastopajo na številnih prireditvah in srečanjih, še posebej pa so ponosne na vsakoletne nastope na reviji zborov Zveze delovnih invalidov Slovenije.

Pesmi z bogatega repertoarja izbirajo primerne priložnostim. Med njimi je tudi skladba Lastovke, napisana samo za njih.

Ljudske pevke Lastovke so posnele tri zgoščenke, nekaj videospotov in izdale spominski almanah ob desetletnici delovanja. Ob njihovi petnajstletnici delovanja so prejele zlato Gallusovo značko Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti. Bernekerjevo plaketo prejmejo za ohranjanje ljudskega pevskega izročila.

*Ljudske pevke Lastovke – ljudsko pesem prenašajo na mlajše rodove
(Foto Koroške novice, Uroš Uršej)*

Erika Breznik

Erika Breznik obožuje umetnost, še posebej igró in gledališče, kar dokazujejo sodelovanja v številnih gledaliških igráh in predstavah.

Od leta 2005 je aktivna članica Kulturnega društva Šmiklavž, v katerem sodeluje pri igráh kot igralka in šepetalka. Zabeležila je okoli 250 nastopov. Lani je prejela priznanje za najboljšo žensko vlogo na regijskem Linhartovem srečanju ljubiteljskih gledaliških skupin za vlogo čistilke.

V zadnjem obdobju se ukvarja tudi z režijo gledališke igre, kar je dokazala s svojim lanskim prvencom, priredbo gledališke predstave *Vozel*.

Aktivna je tudi kot članica lutkovne skupine Vzgojno-varstvenega zavoda Slovenj Gradec, kjer je zaposlena kot vzgojiteljica.

Za vsestransko kulturno delovanje, še posebej na področju gledališke dejavnosti, Erika Breznik podeljujemo Bernekerjevo plaketo.

Tomaž Pačnik

Pianist in klavirist Tomaž Pačnik je z aktivnim glasbenim ustvarjanjem začel na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja kot član različnih koroških glasbenih zasedb, na prelomu tisočletja pa je svoje delovanje razširil.

Najbolj dejaven je v različnih zvrsteh jazza z mešanico rockovske, etno, eksperimentalne in ambientalne glasbe. Kot pianist je sodeloval s številnimi slovenskimi glasbenimi izvajalci. Kot korepetitor in zunanji glasbeni svetovalec sodeluje z mnogimi osnovnimi in srednjimi šolami ne le na Koroškem, temveč tudi drugod po državi.

Njegov primarni glasbeni projekt je zasedba Jazoo, v kateri deluje od ustanovitve. Veliko prelomnico zanj predstavlja sodelovanje s skupino Šank Rock, še bolj pa povabilo Vlada Kreslina in njegove spremljevalne skupine Mali bogovi, v kateri je sodeloval od leta 2005 do konec leta 2011 in v tem obdobju nanizal 250 koncertov. V zadnjem času se je začel pojavljati v novih, svežih zasedbah, saj mu različni žanri predstavljajo nenehen izziv.

Tomaž Pačnik se dobro znajde tudi v vlogi plesalca ali igralca, izjemen pa je tudi kot glasbeni pedagog. Bernekerjevo plaketo prejme za vsestransko umetniško ustvarjalnost in pedagoško delo z mladimi na področju glasbe.

KULTURA

*Erika Breznik: »Ko igram, sem srečna.«
(Foto Koroške novice, Uroš Uršej)*

*Tomaž Pačnik: »Biti umetnik je privilegij.«
(Foto Koroške novice, Uroš Uršej)*

Mestna občina Slovenj Gradec

www.jazzravne.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

**GRAFIČNO OBlikOVANJE
UREDNIŠTVO
PRODUKCIJA TISKOVIN**

041 512 758
info@epigraf.si
www.epigraf.si

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec

tel.: +386 (0)2 881 24 60 / fax: +386 (0)2 881 24 61

e-pošta: oi.slovenj.gradec@slkd.si

ODSEVANJA – revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelj in založnik: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec, revija izhaja s finančno pomočjo Mestne občine Slovenj Gradec in JSKD

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni urednik), Blaž Prapótnik (izvršni in tehnični urednik), Marko Košan (likovna umetnost), Maja Martinc in Tatjana Knapp

Izdajateljski svet: Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Martina Šisernik in Ivan Karner; nadzorni odbor: Franjo Murko (predsednik), članici Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Ivan Karner in Marijana Vončina

Lektoriranje: Tonja Jelen

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec

Fotografije: Nika Högl Praper, Tomo Jeseničnik, Primož Podjavoršek, stalni sodelavci in arhiv *Odsevanj*

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s.p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d.o.o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf

Naklada: 400 izvodov, april 2023 **Cena:** 7 EUR

NA PLATNICAH

Zadnja stran:
 Laura Kumprej,
All there is,
 2021, akril,
 150 x 100 cm

Laura Kumprej, *Never ending thought*, 2020, akril, 150 x 100 cm

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

9 770351 366001